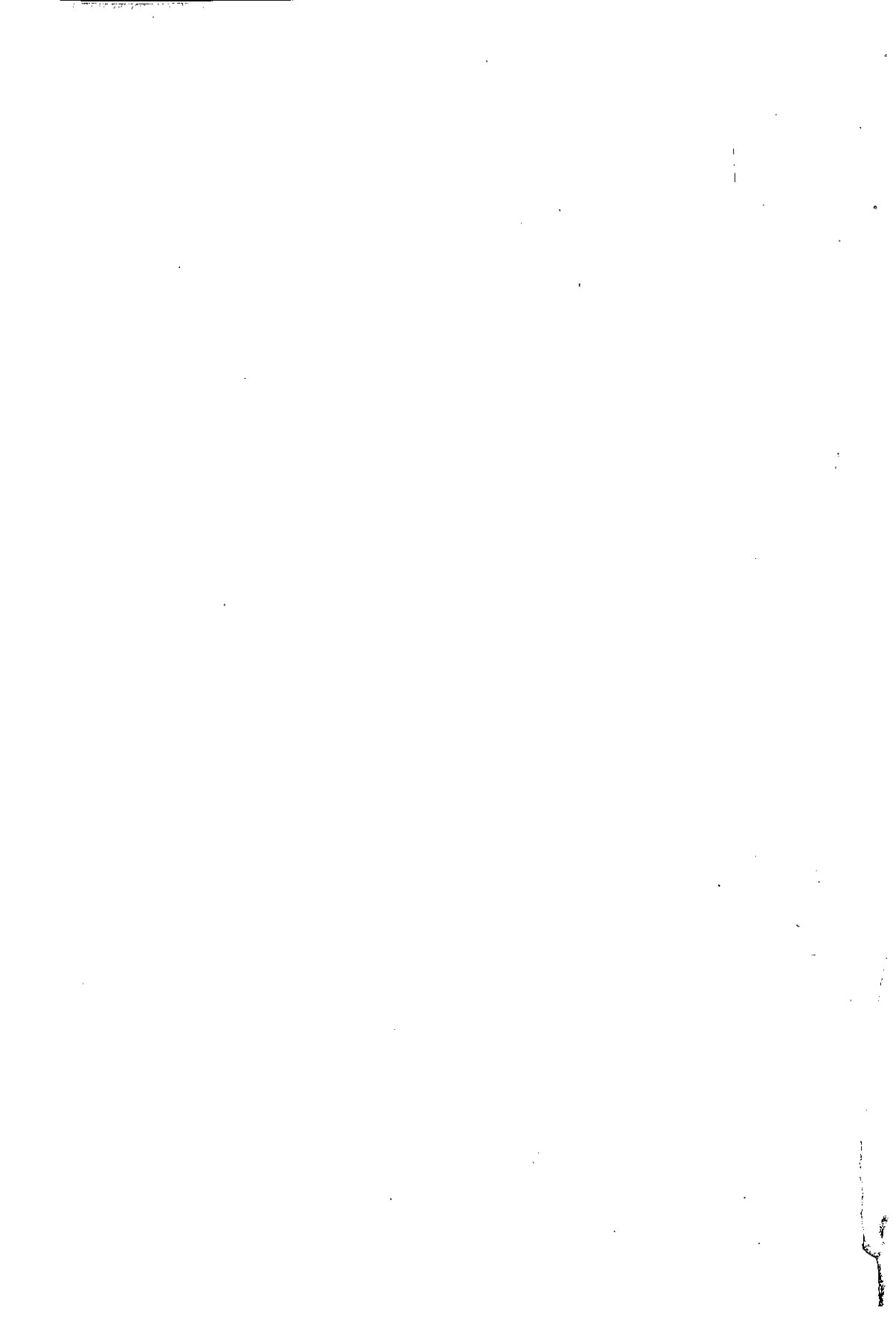

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER
KONFERANS HEYETİ

1992

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER
KONFERANS HEYETİ

1992

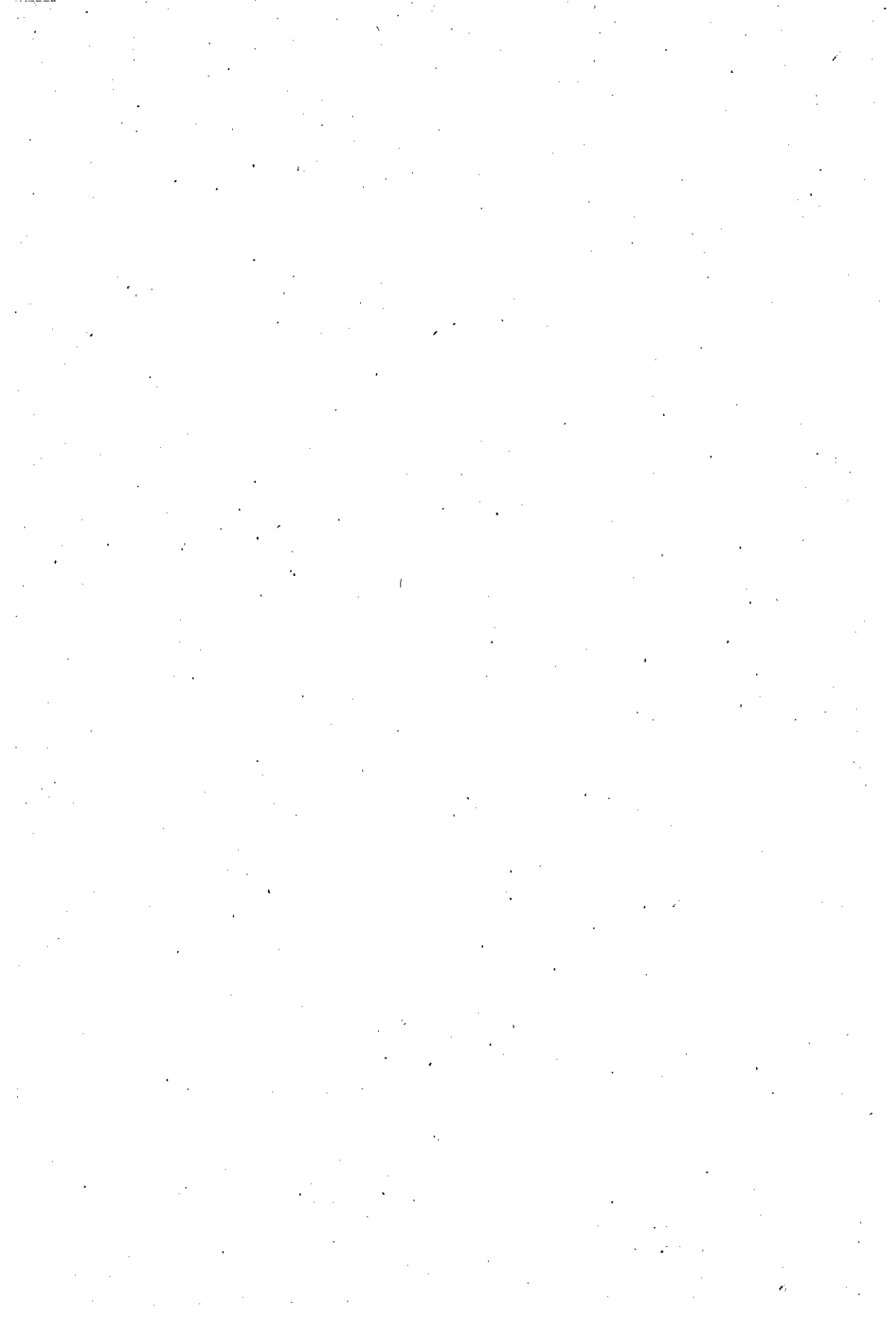
SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

**Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti tarafından İstanbul'da basılmıştır. Bu kitabın herhangi bir kısmı kaynak gösterilmeden alınamaz.
Adres: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Cumhuriyet Caddesi, Adlı Han, No. 279 Kat 8, 80230 Harbiye-İstanbul Tel: 240 65 70**

TEŞEKKÜR

**Bu kitabın basımında katkıları olan
Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfına
teőekkürlerimizi sunarız.**

Konferans Heyeti

EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER KONFERANS HEYETİ

1992

YÖNETİM KURULU

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI - Başkan
Dr. Mehmet KABASAKAL - Başkan Vekili
Hasan KARACAL - Başkan Vekili
Özhan EROĞUZ - Muhasip Üye
Prof. Dr. Atilla GÖNENLİ - Sekreter Üye
Prof. Dr. Erdoğan ALKİN
Dr. Orhan ALTAN
Dr. Metin BERK
Özer ÇİLLER
Deniz M. KIRAZCI
Tavit KÖLETAVITOĞLU
Meriç KÖYATASI
Prof. Dr. Reha POROY
 Mete SAYICI
Erol USER
Sadun KATIPOĞLU - Genel Sekreter

İCRA KURULU

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI - Başkan
Dr. Mehmet KABASAKAL
Hasan KARACAL
Deniz M. KIRAZCI
Tavit KÖLETAVITOĞLU
Meriç KÖYATASI
 Mete SAYICI

EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER KONFERANS HEYETİ

GENEL KURUL LİSTESİ

(Haziran 1992)

Ali Mahmut ABRA
Nevzat AK
Dr. Mustafa AKAN
Necati AKÇAĞLILAR
Coşkun AKDENİZ
Dr. Öztin AKGÜÇ
Temel AKSOY
Işıl ALATLI
İshak ALATON
Prof. Dr. Orhan ALDIKAÇTI
Prof. Dr. Erdoğan ALKİN
M.Sedat ALOGLU
Prof. Dr. Cem ALPAR
Mustafa ALPER
Dr. Orhan ALTAN
Z.Serhan ALTINORDU
Melih ANIK
Ünsal ANIL
Dr. Sudi APAK
Mehmet Pınar ARAN
Hasan ARAT
Melih ARAZ
Nilüfer ARIAK
Ersin ARIOĞLU
Dr. Nüsret ARSEL
Mehmet Evren ARTAM
Bülent ASÓCAL
Tomris ATAMAN
A.Atilla AYBAY
Ceyda AYDEDE
Ateş AYKUT
Prof. Dr. Mustafa A. AYSAN
Doç. Dr. Oğuz N. BABÜROĞLU
Dr. Levent BAŞARAN
Tamer BAYCAN
Faruk BAYIR
Haluk BERDAN
Melih BERK

Dr. Metin BERK
Feyyaz BERKER
Dr. İbrahim BETİL
Alaattin BEYLI
Dr. Alber BİLEN
İ.Üstün BİRDİR
M.Levent BİRDİNÇ
Mustafa Haşim BOYACIOĞLU
Cem BOYNER
Metin BOYSAN
M.Cemal BOZTEPE
Mehmet BUÇUKOĞLU
Y.Ahmet BULDAM
Uğur BÜKE
Yavuz CANEVI
Hasan CEMAL
Ege CANSEN
Nabi CANSEN
Nabi CERİT
Mustafa Fadullah CERRAHOĞLU
İbrahim Engin CİVAN
Uğurtan COP
Veysel ÇAKIR
Mehmet Gün ÇALIKA
Talha ÇAMAS
Sait Haluk ÇATIRLI
Mehmet ÇELET
Erol ÇEVİKÇE
Özer ÇİLLER
Prof. Dr. Tansu ÇİLLER
Ünal ÇİNGİR
Mehmet Nuri ÇOLAKOĞLU
Bülent ÇORAPÇI
Hayri ÇULHACI
Sağlam DALAMAN
Prof. Dr. Mehmet Uğur DERMAN
İsmet DİNÇER
Ömer DİNÇKÖK

K.Erhan DUMANLI
Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER
Necdet DURAKBAŞA
Haşim DURUSEL
Aydın DÜNDAR
Cahit DÜZEL
Bülent ECZACIBAŞI
Faruk ECZACIBAŞI
Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI
Selim EDES
Şeci EDİN
Dr. Yavuz EGE
Şerif EGELİ
Nurettin EKŞİOĞLU
Cemal ELDELEK
Alper ELİCİN
Değer ELÖVE
Tevfik ERCAN
Doç. Dr. Selçuk ERDEN
Dr. Nuri EREN
Osman ERER
İhsan EREZ
Hüseyin ERGÜN
Özhan EROĞUZ
Osman ERK
Tuğrul ERKİN
Bahri ERSÖZ
Mehmet ERTEN
Ateş Ünal ERZEN
Numan ESİN
Hasan ESKİL
Ekin EVCİMEN
Dr. Üzeyir GARIH
Prof. Dr. İsmet GİRTLİ
Mehmet Orhan GÖKER
Prof. Dr. Atilla GÖNENLİ
Dr. Ergun GÖKNEL
Mustafa GÜÇLÜ
Duru GÜNERİ
R. Kemal GÜNERGÜN
Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ
Dr. Seyfettin GÜRSEL
Çetin HACALOĞLU
Cem HAKKO
Dr. Servet HARUNOĞLU
Hatice Binnur HATAYLI
Dr. Ayfer HORTAÇŞU
Mehmet HUNTÜRK
Korkmaz İLKKORUR
Nebil İLSEVEN
Murat İLTER
Murat İNSEL
Prof. Dr. Haluk KABAALIOĞLU

Dr. Mehmet KABASAKAL
Prof. Dr. Kemal KAFALI
Cefi KAMHI
Jak V. KAMHI
Bülent KARAAĞAÇ
Vehbi KARABIYIK
Hasan KARACAL
Dr. Erdal KARAMERCAN
Tahsin KARAN
Osman KAVALA
Necmettin KAVUŞTURAN
Dr. Ömer KAYMAKÇALAN
Şerif KAYNAR
Aleks KAZANCIYAN
Faruk KEÇELİ
M.Nail KEÇİLİ
İlker KEREMOĞLU
Dr. A.Güngör KEŞÇİ
Erhan KEY
Pınar KILIÇ
Dinç KIZILDEMİR
Ali KIBAR
Deniz M. KIRAZCI
F.Onur KOCA
Ali Ahmet KOCABIYIK
Rahmi KOÇ
Bilgi KONGAR
Prof. Dr. R.Emre KONGAR
Prof. Dr. Meral KORZAY
A.Cemil KÖKSAL
Tavit KÖLETAVITOĞLU
Meriç KÖYATASI
Dr. Ercan KUMCU
Kemal KURDAŞ
Prof. Dr. Kemal KURTULUŞ
Metin N.MANSUR
Sezer MAVİTUNCALILAR
Prof. Dr. Sait Kemal MİMAROĞLU
Ahmet İbrahim MÜDERRİSOĞLU
Ziya MÜEZZİNOĞLU
Burhan OĞUZ
Prof. Dr. Cemil OKTAY
Prof. Dr. Osman OKYAR
Simantov ORTAESKİNAZ
Şükrü ÖKSÜZ
Erdem ÖKTEMUS
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
Dr. Mehmet Atilla ÖNER
Dr. İbrahim ÖNGÜT
Ergun ÖZAKAT
Cengiz ÖZDEMİR
Ahmet ÖZERDİM
Dr. Osman Turgay ÖZKAN

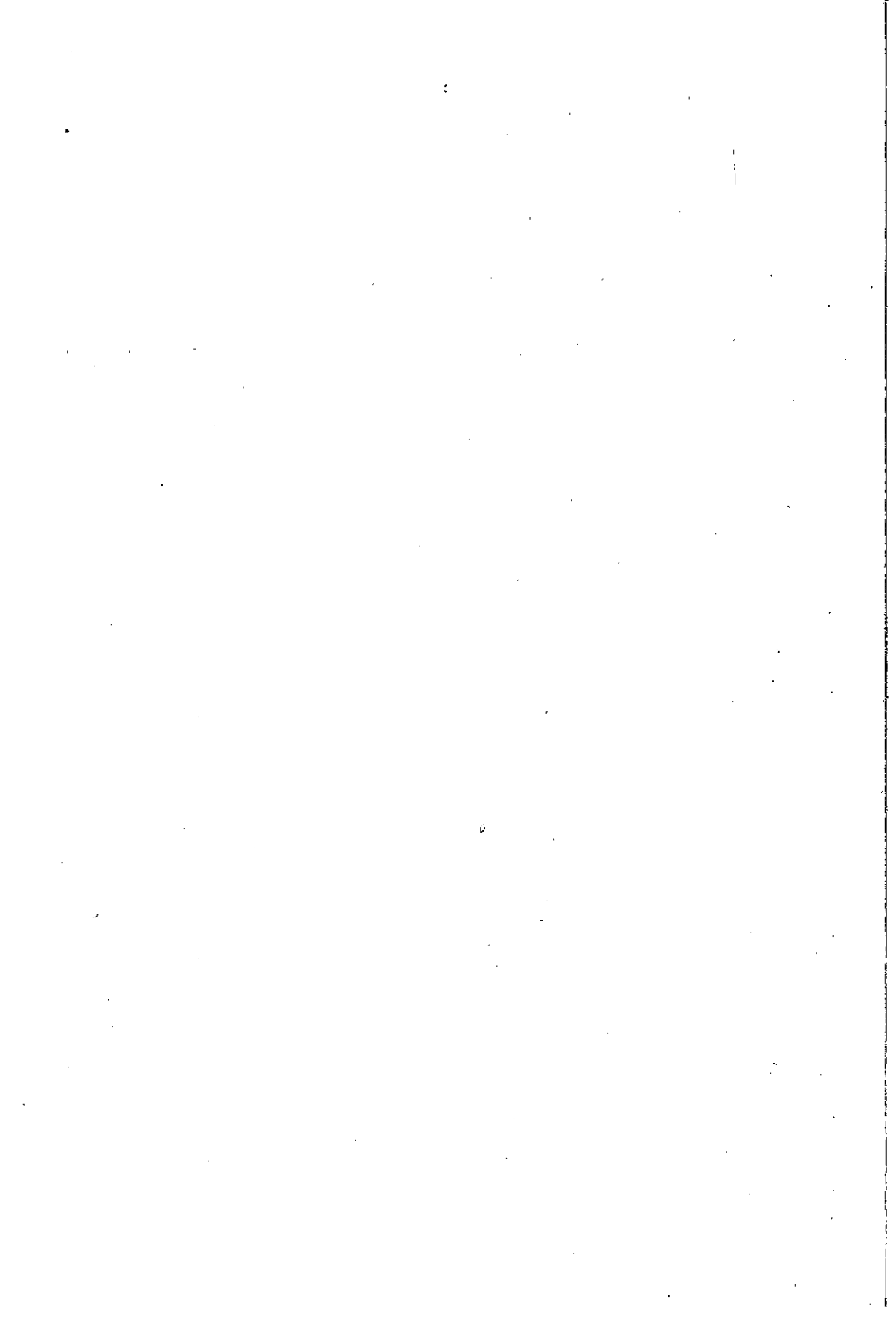
Selahattin ÖZMEN
Ertuğrul İhsan ÖZOL
Raşit ÖZSARUHAN
Prof. Dr. Ergun ÖZSUNAY
M. İsmail ÖZSÜRÜCÜ
Ökkeş ÖZTEMİR
Bülent ÖZÜKAN
M. Tanju ÖZYOL
Dr. Can PAKER
Prof. Dr. Reha POROY
Timuçin SANALAN
Dr. Haluk SANVER
Dr. Rüşdü SARACOĞLU
İsmail Ahmet SARPER
Prof. Dr. Kemali SAYBAŞILI
Mete SAYICI
Rasim SELÇUK
Varol SEZEN
Akif Murat SEZGEN
Sezai Erdiler SİLAHDAROĞLU
Orhan SİLER
Hüseyin Semih SOHTORİK
Halit SOYDAN
İsmail SÖNMEZ
Ahmet İrfan SÖYLEMEZOĞLU
Ali ŞANAL
Mehmet ŞUHUBİ
Mehmet TANBERK
Dr. Ahmet Mete TANRIKUT
Dr. Erkan TAPAN
Fatih TAR
Mehmet Sinan TARA
Şarik TARA
Mustafa TAVILOĞLU
Ahmet Tümer TEKELİ
Serdar TEKTAŞ
Mehmet Uğur TERZİOĞLU
Prof. Dr. İnci TEZCAN
Dr. Ali TIGREL
Mehmet Fahim TOBUR
Prof. Dr. Barlas TOLAN
Dr. Osman Nuri TORUN
Prof. Dr. Zafer TOPRAK
Prof. Dr. Zafer TUNCA

Kaya TURGUT
Eser TÜMEN
Kemal TÜRKÜM
Sinan TÜRKMEN
Turgut TÜTEN
Tayfun UĞUR
Tunç ULUĞ
Prof. Dr. Aydın ULUSAN
Dr. Coşkun Şerif ULUSOY
İsmet URAN
Dr. T. Güngör URAS
Erol USER
Prof. Dr. Ercan UYGUR
Tayfun UZUNOVA
Fikret N.ÜÇCAN
Dr. Esen ÜLGENERK
Osman ÜNSAL
Türkay ÜST
Prof. Dr. Besim ÜSTÜNEL
Murat VARGI
Nejat VERDİ
Prof. Dr. Vakur VERSAN
Oktay Bora YAĞIZ
Zeki Bülent YAĞLI
Nadir YALÇINALP
Mustafa Vacit YALMAN
A.Murat YALNIZOĞLU
Tezcan YARAMANCI
Prof. Dr. Memduh YAŞA
Selman YAŞAR
Mustafa YEMENICİLER
Zekeriya YILDIRIM
Faruk YÖNEYMAN
Dr. Uğur YÜCE
Erol YÜCEL
A.Nafi YÜREKLİ
Tayyar ZAIMOĞLU
Ali ZEYBEK

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
Açılış Konuşması	7
Birinci Tur Konuşmalar:	
Prof. Dr. İlkay Sunar	9
Uğur Mumcu	17
Hüsamettin Cindoruk	23
Hasan Celal Güzel	31
Taha Akyol	45
Necdet Uğur	49
İkinci Tur Konuşmalar:	
Uğur Mumcu	57
Hüsamettin Cindoruk	63
Tartışma	67

ÖNSÖZ

1961'de kurulmuş olan Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm yolları araştırmak ve bulabilmek amacıyla düzenlediği açık oturumlar, ulusal ve uluslararası düzeydeki konferans ve seminerlerinde konuların ve sorunların açık olarak tartışılmasına olanak sağlayarak, bilimsel araştırmalar yaparak/yaptırarak, bu çalışmalarını yayınları ile karar mercilerine ve kamuoyuna duyurarak geçen 30 başarılı yılı geride bırakmanın mutluluğunu yaşıyor.

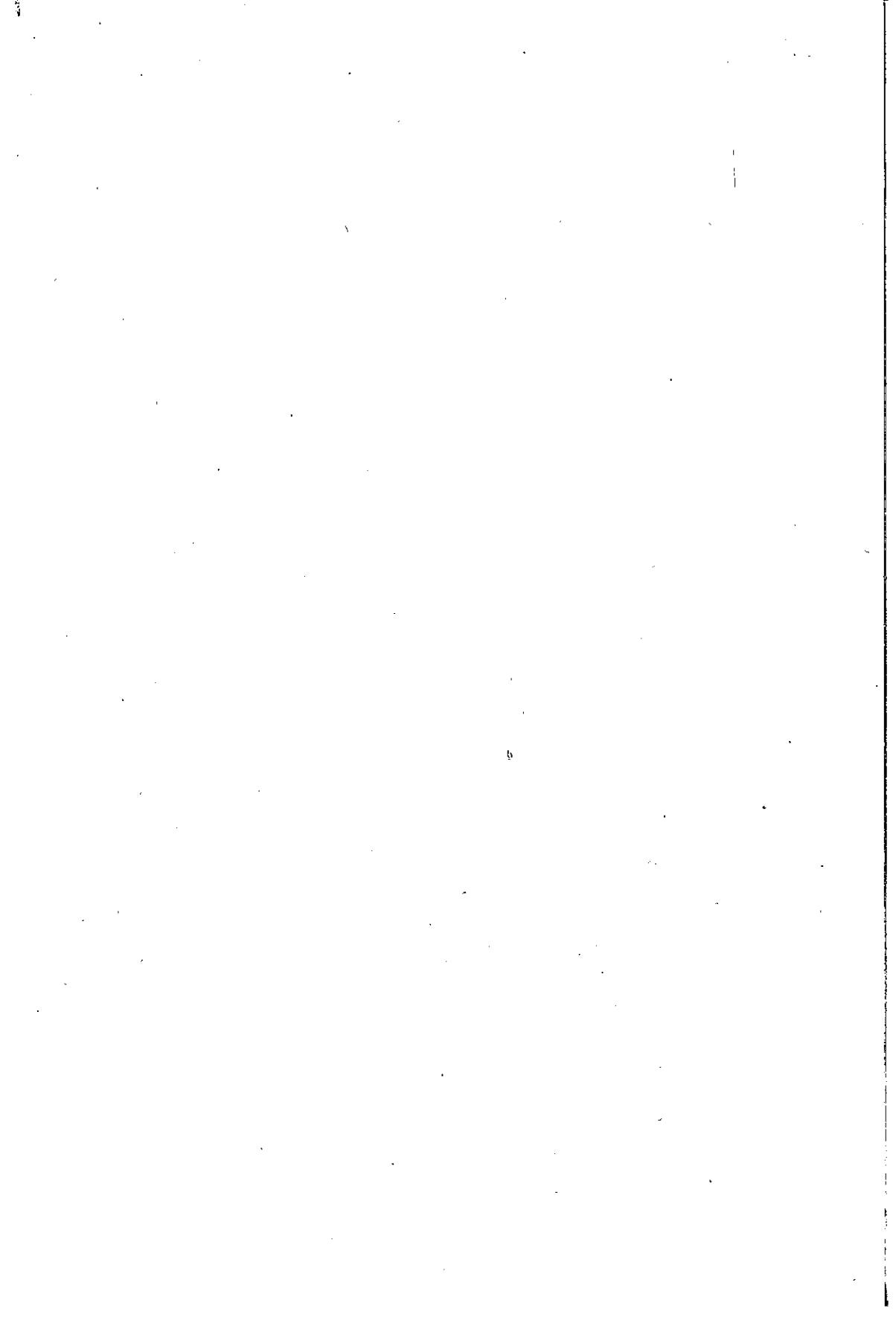
Konferans Heyeti'nin 30. kuruluş yıldönümü seminer/panel türü toplantılarının birincisi 9 Nisan 1991 günü İstanbul'da The Marmara Oteli Balo Salonunda, Konferans Heyeti Başkanı Dr. Nejat.F. ECZACIBAŞI Başkanlığı'nda düzenlenmiştir. Bu toplantıda, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için büyük önem taşıyan "Sivil Topluma Geçiş" konusunu değişik boyutlarıyla ele alan farklı kesimlerden gazeteci, uzman ve siyaset adamı 6 yetkili konuşmacı tartışmıştır.

Konferans Heyeti'nin bu kitabı, konuşmacıların açıklamaları ile genel tartışma metinlerinden oluşmaktadır.

Panelin düzenlendiği tarihten bugüne kadar Türkiye önemli siyasal gelişmelere sahne olmuş, parlamento seçimleri öne alınmış, yeni parlamentoda siyasal olayda reform vaadiyle merkez sağ ve solda iki partinin DYP ile SHP'nin katıldığı bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Panelde katılan Sayın CİNDORUK, TBMM Başkanlığı'na seçilmiştir. Bu nedenle de panelde belirtilen görüşlerin uygulanabileceği bir ortam doğmuştur.

Konferans Heyeti, Türkiye'de demokrasinin kökleşmesine önemli katkılar sağlayacağına inandığı bu toplantıya görüşleriyle yön veren değerli konuşmacılara, tartışmaya katılan ve toplantıya gelerek ilgi gösteren tüm üye ve misafirlere teşekkür eder.

İstanbul, Mayıs 1992

Açılış Konuşması

Dr. Nejat F. Eczacıbaşı

Konferans Heyeti
Yönetim Kurulu Başkanı

Değerli panelistlerimiz, sayın konuklarımız, önce bir noktaya açıklık getirmek isterim. Böyle önemli olan ve böylesine görkemli bir panelist grup tarafından ele alınacak konunun müşterileri az bugün. Galiba bunun çeşitli sebepleri var. Fakat en önemlisi, zannederim biz konumuza tam manasıyla anlatamadık. Bir çok kimse bunu askeri idareden sivil idareye geçiş tarzında niteledi, "askeri idareden sivil idareye geçiş de bizim için o kadar mühim değil" dediler ve bugün gelmediler. Hatayı üstleniyoruz, özellikle panelistlerimizden özür diliyoruz ve basına da bir rica iletiyoruz; basın bunu topluma yayma hususunda bize yardımcı olursa, bu eksiğimizi bir ölçüde telafi etmiş oluruz.

Biz genelde panelistlerin özgeçmişini okuyarak toplantıya başlarız. Bugün böylesine tanınmış kişilerden oluşan panelistlerin özgeçmişini ifade etmeye hiç lüzum görmüyorum, yalnız alfabetik sıra ile panelistlerimizi takdim etmek istiyorum. Sayın Taha Akyol / Tercüman gazetesi yazarı, Sayın Hüsamettin Cindoruk / DYP Genel Başkan Yardımcısı, Sayın Hasan Celal Güzel / ANAP Gaziantep Milletvekili, Sayın Uğur Mumcu / Cumhuriyet Gazetesi Yazarı, Sayın Prof. Dr. İlkey Sunar / Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi ve Sayın Necdet Uğur / SHP Parti Meclisi üyesi. Biraz sonra Prof. İlkey Sunar'dan, konuyu tanımlaması açısından, 15 dakikalık bir süre içerisinde konuşmasını yapmasını rica edeceğim. Fakat önce kısaca, şunları ifade etmek isterdim: Sanayi Dev-

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

riminin başladığı 18. yüzyıldan itibaren tarihin koridorlarında yukarılara doğru tırmanan yeni güçler belirginleşirken, bazı eski güçler de hızlı bir tempoyla geriliyorlardı. Tarihte yükselen güç, Atlantik Uygarlık Çevresini oluşturmaya başlayan Avrupa Toplumlari ve ekonomileriydi; gerileyenlerin en başında ise, bir ara Avrupa kıtasının en büyük bölümlerini elde edip dünya imparatorluğu kuran Osmanlı Devleti gelir. Türkiye'de yenileşme düşüncesi pratikte bu yükseliş ve düşüş dinamiklerinin ışığında sahneye çıkan ve ona çözümler bulmaya çalışan bir olgudur. Batı nasıl ve neden yükseldi? Öncelikle Batı toplumları ortaçağ boyunca insan düşüncesini donduran ve değişmeyen bir nitelik alan skolastik anlayışları kırıp parçaladı. Rönesans ve reform ortamından geçerek çok dinamik bir görünüm kazanan Avrupa ülkeleri, Batı'nın bireyci insanına yepyeni bir dünya bakışı getirdi. Değişmez, dümdüz bir dünya tasarımından, insan eliyle yeni baştan kurulup yaratılan dinamik evren anlayışına geçişi simgeleyen yeni felsefe, batı Avrupa topluluklarına bireysel hak ve özgürlükleri, giderek oluşacak liberal toplumun gereksinimini, değişik kuramsal ve örgütsel yapıları getirmekte idi. Sonunda modern sivil toplum yasasını yaratan bu dönüşüm süreci belirli aşamalarla gerçekleşecekti. Önce, Batı'daki değişim sürecinin dünya görüşü düzeyindeki ürünü, "aydınlanma" felsefesi oldu; modern çağı yaratan sürecin ikinci halkası ise sanayi devrimi, özellikle kentli sınıfların ve burjuvazinin gelişmesiyle birikim arasındaki ayrılmaz ilişkiler oldu.

Bugünkü panelimizde Türkiye'de mevcut yapı ele alınarak sivil topluma geçişi geciktiren kültürel, ekonomik, siyasal ve yasal engeller belirlenmeye çalışılacak, Osmanlı Devleti geleneklerinin, Batılılaşma hareketinin, Atatürk devriminin, dinin, teknolojik gelişmenin, ekonomik yapının etkisi ele alınarak, anayasa, medeni kanun, ceza kanunları ile sivil toplumun gerektirdiği örgütlenmeyi engelleyen Dernekler Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, Sendikalar Kanunu, Toplu sözleşme düzeni, üniversiteler yasası ve bunun gibi yasalar ile seçim sistemi üzerinde durulacaktır. Tabi çok geniş bir konu, bir günün sabah saatlerine yerleştirmek çok güç, ama bunu yapmaya çalışacağız. Önce arkadaşlarımız bir tur konuştuktan sonra -her konuşmacıya 15-20 dakikalık bir süre vereceğiz- bunu bir kahve molası izleyecek; kahve molası esnasında size dağıtacağımız kağıtlara, isim belirtilerek lütfen, sorularınızı yazarsanız, 10'ar-15'er dakikalık ikinci bölümde, arkadaşlarımızın tekrar konuşma ve sorulara cevap verme imkanları olacak. Şimdi önce Sayın Prof. Dr. İlkay Sunar'a söz veriyorum.

BİRİNCİ TUR

Prof. Dr. İlkay Sunar

Boğaziçi Üniversitesi
Öğretim Üyesi

Efendim, çok teşekkür ederim. Böyle küçük ve müstesna bir grup ile beraber belki bir sohbet havasıyla başlarım diye düşündüm. Genel olarak sivil toplum kavramını biraz tanımlamak ve sonra da Türkiye'deki gelişimi ile ilgili bazı gözlemlerimi iletmek istiyorum. Sivil toplum kavramını, bu iki sözcüğü, etimolojik, yani kelime anlamları itibariyle ele alırsak, "sosaitas" biliyorsunuz latince'de ortaklık demek, sivil de "site" kelimesinden geliyor ve "civilization", "citoyen" gibi kelimeler üretiliyor; bu ikisini biraraya getirdiğimizde bir nevi kent yaşamındaki ortaklık anlamına geliyor. Öz Türkçede yapmak mümkün değil ama bu kelimelerle oynamayı, Arapça'dan "Medine" kelimesini ele alırsak "site"nin karşılığı olarak, oradan "medeniyet" üretiliyor. Dolayısıyla sivil toplumun kelime anlamını açarsak diyebiliriz ki, Medine'deki yaşamın ortak tarafları, ortak bir zemine oturması, yahut medeni bir ortaklık. Sivil toplum medeni bir ortaklığı temsil ediyor ve batıda da çıkışına baktığımızda bu kelimelerin esas itibariyle tarihsel olarak gelişiminde, biraz evvel sayın Nejat Eczacıbaşı'nın da değindiği gibi, kentin, yani "Medine" yaşamının, kent yaşamının özelliklerinden kaynaklandığını görüyoruz. Şimdi benim değinmek istediğim iki önemli nokta var, bir tanesi, bu medeni ortaklık neye dayanıyor, hangi değerleri güvence ve teminat altına almak istiyor; yani normatif alt yapısı nedir, hangi değerleri muhafaza etmek, güvence altına almak için kurulmuş; ikincisi, bu değerler nasıl teminat altına alınıyor ve sivil toplum nasıl yaşayabiliyor?

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

Efendim, gerçekten sivil toplum tarihi batıdaki gelişmesiyle ortaya çıkıyor ve baktığımızda gene biraz evvel değinildiği gibi, kentlerin özelliği nedir diye soruyoruz. Batıdaki kentlerin gözlediğimiz en önemli özelliği, farklılıkları olan kişilerin, grupların, zümrelerin, sınıfların, birarada yaşayabilmeleri. Yani temelinde, batıda kent yaşamını kır yaşamından, belki de diğer yaşam biçimlerinden ayıran önemli özellikler, farklılık, bireylerin, kişilerin, grupların, zümrelerin, sınıfların birbirlerinden farklılaşmış olmaları, farklı dünya görüşleri olması, farklı inançları ve değerleri olması. Şimdi batıdaki gelişmiş şekliyle sivil toplumun temelinde yatan sorun şu: Dünya görüşleri ve çıkarları, giyim biçimleri ve inançları -bu farklılıkları genişletebiliriz- birbirinden farklı olan birey ve grupların birarada yaşayabilmeleri, bir ortaklık kurmaları nasıl mümkün olabilir sorusunda çıkmış. Sivil toplum, görebildiğim kadarıyla bu farklılığa dayanan ortaklık. İstiyorsanız daha değişik bir şekilde ortaya koymaya çalışayım: Sivil toplumun temelinde yatan sorun, farklılıklara rağmen toplumsal birlik ve düzen nasıl mümkün olur sorunudur. Benzerliklerden doğan bir düzen ve toplumsal birlik değil, farklılıklara dayanan. Esas soru bu. Çünkü bildiğiniz gibi, batıda kentler ticaret merkezleridir, oraya çok farklı insanlar geliyorlar, alışveriş yapıyorlar, birbirleriyle ve birarada yaşama durumundalar ve bu yaşamı bir noktada nasıl düzene kavuşturabiliriz, farklı insanların, farklı kişilerin ve farklı grupların birarada oldukları bir mekanda toplumsal yaşam nasıl mümkün olur sorusuyla karşılaştığımız zaman, bunun en birinci dayanağı, en temel dayanağı, hukuk sistemi olarak karşımıza çıkıyor. Yani batıda kent yaşamının, medeni ortaklığın en temel niteliklerinden, öğelerinden bir tanesi, tarafsız, bağımsız, evrensel hukuk sistemi olarak görünüyor ve sivil toplumda ilk kullanılış biçimi olarak -çok enteresandır- kişinin bağımsız yargı organına başvurma hakkı kullanılıyor. Yani birbirimizin dünya görüşünden kaynaklanmayan, dolayısıyla tarafsız olmayan bir hukuk kuralları silsilesi ile ancak farklılıklar teminat altına alınabiliyor. Dolayısıyla sivil toplum ile - çok enteresandır, önemli bir nokta- bağımsız hukuk sistemi anlayışı, evrensel hukuk sistemi anlayışı, beraber doğuyorlar. Biliyorsunuz ki Türkiye'de Tanzimatla beraber ve Cumhuriyet devrimleriyle beraber çok önem verdiğimiz, esas itibarıyla evrensel bağımsız gelişmesinin temel unsurlarından bir tanesi ve biraz evvel de değinildiği gibi yine kent yaşamının, "burglardaki" yaşamın ve burjuvazinin evrensel hukuk sistemine getirdiği bir katkı, sivil toplumun önemli bir ögesi olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye'de sivil toplum kavramını son yıllarda çok sık kullanmaya başladık, fakat biraz ev-

vel Sayın Eczacıbaşı'nın da değindiği gibi -mamafih orada da tamamen yanılma var mı bilmiyorum ama- sivil topluma esas itibariyle uniforma giymeyen insanlardan oluşan toplum demek mümkün. Dolayısıyla üniformalılarla, siviller arasında da yine o anlamda bir fark var. Fakat daha başka bir açıdan bakarsak, Türkiye'de yine kullandığımız şekliyle, son zamanlarda sanki devlet ile toplum birbirlerini nakıslayan, birbirlerini yok eden, birbirlerini götüren iki kavrammış gibi kullanılıyor. Halbuki, sivil toplum kavramının batıda tarihsel olarak, normatif olarak ortaya çıkışına baktığımızda, bağımsız hukuk sisteminin yaratılması esas itibariyle, biliyorsunuz, bir toplumsal sözleşme anlamına dayanıyor. Batı'da, yani tarihsel açıdan değil, bilmem kaç senesinde bir toplu sözleşme olmuş da medeni ortaklık yaratılmış değil, ama mantıksal anlamda toplum birliğinin temelinde, uzlaşmanın, beraber olmasının temelinde bir toplumsal sözleşme var ve o toplumsal sözleşme gönüllü olarak yapıyor, bir tarafsız hukuk sistemi yaratılıyor ve hukuk devleti yaratılıyor. Dolayısıyla, hukuk devleti ve hukuk sistemi, sivil toplumun yaşamasının bir teminatı. Bu anlamda devlet ile sivil toplum, sanki birbirlerinden ayrı otonomileri olan, birbirlerinden ayrılmış, farklılıkları olan ama birbirlerini tamamlayan iki alan. Dolayısıyla sivil toplumun yaşayabilmesi için esas itibariyle insanların gönüllü olarak, rızaya dayanarak yarattıkları bir hukuk sistemi var ve bu hukuk sisteminin uygulanmasını da devlete veriyorlar. Bu anlamda devlet var ama devlet bir amaç değil, bir araç. Sivil toplum anlayışındaki metafizik devlet, böyle her şeyi yapan, iyiyi, doğruyu ve güzeli metafizik güçlerden alan veya kendinden alan bir güç değil, bilakis kişilerin bu ortaklığı kurmak için -ki farklılıklarını muhafaza etmek, onun da adı hak ve özgürlüklerini teminat altına almak için, farklılıklarını muhafaza edebilmek, koruyabilmek için- yaptıkları gönüllü sözleşme ile yarattıkları hukuk sistemi ve hukuk devletiyle beraber farklılıklarını güvence altına almak anlamına geliyor.

Özetlersek sivil toplumu esas itibariyle, insanların gönüllü olarak katıldıkları, rızalarına dayanan, hukuk sistemi ile teminat altına alınmış, farklılıklarını güvence altına almak için yaratılmış bir medeni ortaklık olarak tanımlayabiliriz. Burada ikinci bir noktayı daha belirtmek istiyorum. Yine son zamanlarda kullandığımız şekliyle, Türkiye'de sanki sivil toplum devletin dışında kalan her şeymiş gibi tanımlanmaya başlandı. Sivil toplum devletin dışında kalan her şey değil; yani, örneğin, bir aşiretler konfederasyonu, bir sivil toplum ögesi değil, bir mezhepler federasyonu da bir sivil toplum ögesi değil. Dolayısıyla, devletin

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

dışında kalan her şey, eğer zorunlu üyeliğe dayanıyorsa, bu artık sivil toplum değil, kooperatif toplumdur, katılmaları veya katılmamaları, ondan çıkmaları açısından; çünkü zorunlu üyelik, aidiyet sözkonusu olduğunda, artık sivil toplumdan değil, dediğimiz gibi, kooperatif nitelikli bir toplumdan bahsederez.

Biraz vaktimi aşyorum galiba, ama ikinci bir noktaya da değinmek istiyorum. Sivil toplumun yaşaması için, birincisi bağımsız hukuk sistemi, ikincisi ise, bir sosyal bilimci olarak bana yalnız hukuk sistemi ile yetinmek biraz yetersiz geldiği için, biraz da reel politik tarafından bakmak lazım gibi geliyor. Sosyolojik tarafına, yapısal tarafına bakmak lazım, sivil toplum nasıl yaşar diye. Buna baktığımızda sivil toplumun yaşayabilmesi için farklılaşmış grupların birbirlerini hoşgörebilmeleri, birbirleriyle yaşayabilmeleri için güçler dağılımındaki bir denge lazım, bu görünüyor. Yani eğer bir toplumda güçler dengesiz bir şekilde dağılıyorsa, eğer bir kişi, zümre, lider kim ise onun elinde iktidar veya güç yoğunlaşmışsa, orada sivil toplumun ve sivil özgürlüklerin de tehlike altına girmesi söz konusu olabiliyor. Dolayısıyla sivil toplumun yaşayabilmesi, sivil topluma geçişin yapılabilmesi için herhangi bir toplumda en önemli öğelerden bir tanesi de bağımsız hukuk sistemi yanında, toplumdaki güçlerin dağılımında bir denge olması ... Çağdaş yaklaşımlar da işte bu açıdan girerek bazı eleştirilerde bulunuyorlar sivil topluma. Bu noktada mesela Marksistlerin eleştirisi önemli. Deniliyor ki, sizin sivil toplum dediğiniz sınıf toplumdur ve dolayısıyla burada bir hakim sınıf vardır ve bu hakim sınıf diğerlerini tahakküm altına, baskı altına alır. Dolayısıyla sivil toplumdan bahsetmek yerine sınıflı toplumdan bahsederek analizimizi daha doğru yapmış oluruz diyorlar. Marksistlerin eleştirisi bu. Marksist eleştiri, ciddi bir eleştiri. Güç dağılımında dengesizlik olduğu yerde, sivil toplumda insanların farklı yaşam biçimlerini devam ettirmek için konuşma hakları, örgütlenme hakları -ki sivil toplumun önemli öğeleri bunlar- esas itibariyle lafta kalır. Doğru, fakat bundan sonra söylenecek şey, acaba sivil toplumun yaşatılması için çünkü Marksist ütopyada da biliyorsunuz sınıfsız toplum diye bir proje var; bu sınıfsız toplumda da sivil toplumun niteliği pek belirlenmiş değil, fakat gerçekleştirenlere baktığımızda, sosyalist ülkelerde- ki biliyorsunuz, son yıllarda büyük değişiklikler sözkonusu- muazzam bir güç temerküzü, devlette ve partide bir güç yoğunlaşması ve sivil toplumun ortadan kaldırılması dolayısıyla gerçekleşen reel sosyalist diyebileceğimiz rejimlerle, sivil toplumun hiçbir şekilde gelişmemiş olduğu gözlenmektedir. Bugün Doğu Avrupa'da ve Sovyetlerde belki gördüğümüz şey

bir sivil topluma geçiş hareketi olarak değerlendirilebilir. Polonya'da "Solidarite"nin ortaya çıkması gibi.

Fakat Marksistlerin bu eleştirisi, çok enteresandır, esas itibariyle güçler dağılımındaki dengesizliği piyasa ekonomisine bağlıyor. O zaman diyoruz ki, acaba liberaller mi sivil topluma sahip çıkıyorlar. Liberallere baktığımız zaman, benim "safkan liberal" dediğim, yani katıksız liberal, "laissez faire, laissez passer" anlamındaki liberaller esas itibariyle sivil toplumda hiç memnun değil, çünkü Marksistler sınıf toplum kavramını ortaya atarken, safkan liberaller de katıksız, kendi kendini yönlendiren, hiçbir müdahale edilmemesi gereken piyasaya inanan -bu bir ütopya, Marksistlerin sınıfsız toplum ütopyası gibi safkan liberallerin ütopyası da hiçbir müdahaleye tabi olmayan kendi kendine, otomatik olarak yönlendirebilen bir piyasa anlayışı ve hiçbir zaman gerçekleşmemiş- onlar da sivil toplumdan memnun değiller. Çünkü sivil toplumdaki grupların oluşması, örgütlenmesi ve bir nevi topluma katılım hareketi, mesela, ücretlerin piyasada, saf piyasa da değil de toplu sözleşmeler şeklinde, işçi-işveren ilişkilerinin birbirleriyle pazarlık yapıp anlaşmaların oluşmasından pek hoşlanmıyorlar. Çünkü bunu -safkan liberallerden bahsediyorum, çağdaş liberallerden değil- piyasaya müdahale olarak görüyorlar. Dolayısıyla onlar da esas itibariyle sivil toplumu piyasaya müdahale ve piyasanın kendine özgü, doğal yasalarını ihlal eden, dolayısıyla da ekonomide yetersizliklere yol açan, etkinliği azaltan, mahzurlu bir örgütleniş biçimi, yaşama biçimi yahut müdahale biçimi olarak görüyorlar. Bu, dikkat ederseniz günümüzde, 1980'lerde yeni liberaller ve yeni muhafazakarlar olarak da ortaya çıktı. Yani 1979'da Margareth Thatcher'ın İngiltere'de iktidara geldiğini düşünürsek, 1980'lerin başından itibaren safkan liberal diyeceğim kıstasa yaklaşılmaya çalışılan bir yeni liberaller veya yeni muhafazakarlar dönemi başladı. Şimdi yeni liberal veya yeni muhafazakar denilmesinin nedeni de şu bence: özellikle İngiltere'de eski muhafazakarlar hiçbir zaman safkan liberalizmde olduğu gibi kendi kendini yöneten bir piyasa mekanizmasına inanmadılar. 1980 öncesi, Thatcher'ın muhafazakar parti içerisindeki devriminden önceki Muhafazakar Partide, çok enteresan olarak, İşçi Partisinde de yoktu ve Muhafazakar Parti ile, eski muhafazakarlar ile eski İşçi Partisi İngiltere'de esas itibariyle bir medeni ortaklığa dayanan sivil toplumun, yani toplumsal uzlaşmanın temellerini oluşturan örgütlenme biçimlerini benimsemişler. II. Dünya Savaşı'ndan sonra batı Avrupa'nın bütün diğer ülkelerinde de esas itibariyle piyasa tepeden inme kararlarla değil, bir nevi uzlaşma düzeyinde, "con-

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

sensus" oluşturarak, belirlenmiştir. Otomatik piyasa mekanizması, biliyorsunuz aynı zamanda tek kişinin elinde yoğunlaşan kararlara da yol açabiliyor. Bir "consensus" politikası, işverenlere, işçilere, en genel anlamda beraberce uzlaşmaya ulaşabilecekleri zeminin sağlanmasıdır. Bildiğiniz gibi İsveç'te, Avusturya'da, Sosyal demokrat hükümetlerin olduğu yerlerde, keza İngiltere'de 1980'lere kadar, hükümet, işveren-işçi, emek-sermaye üçlü ortaklığından bahsedilmiştir. 1980'lerden sonra yeni muhafazakarlar ve yeni liberaller, bu ortaklığa karşı, bu "consensus"a karşı bir nevi sivil toplum küçültme hareketına girişmişlerdir. Türkiye'de de belirli şekilde kendini gösterdiği gibi, devlet ekonomik olarak küçülürken siyasal olarak güçlendirilmiş, sivil toplum küçültülmüştür. Bana öyle geliyor ki, 1980'lerdeki trend tekrar bir "consensus"a ve toplumsal uzlaşma politikalarına, 1950'lerde 60'larda ve belki 70'lerin başında olduğu gibi Keynesien "consensus"a -ki bu sivil toplum örgütlerini geliştiren bir "consensustur"- doğru sanki bir gidiş var. Bir projeksiyonda bulunuyorum ben. Fakat kehanette bulunmak istemiyorum.

Lafi çok uzattım, Türkiye'ye de birazcık değineyim. Türkiye'ye değinmeden olmaz. Türkiye'deki sivil toplum gelişmesini destekleyen çok önemli unsur, bence Osmanlı geleneklerindeki kültürel puliralizm ögesidir. Çoğulculuktur. Çünkü sivil toplum esas itibariyle bir çoğulcu toplum anlayışına dayanıyor. Dikkat ederseniz Osmanlı, hep siyasi merkezîyetçiliğinden dolayı eleştirilirken -despotizm'den tutun da daha türlü nitelermelere kadar- çok toleran, çok hoşgörülü bir millet sistemi kurmuş ve kültürel "puliralizm"i yüzyıllarca yaşatmış bir toplum. Bu tabii esas itibariyle, bugünkü çağdaş Türk toplumuna da bazı ipuçları sağlamış. Fakat ne yazık ki daha sonraki sivil topluma geçiş hareketleriyle beraber, bir çoğulculuk (bir yanda siyasi merkezîyetçiliğin kuvvetlenmesiyle, reform hareketleriyle, Tanzimatla) Cumhuriyete kadar siyasi iktidarın bir çoğulculuğu sözkonusu değil, siyaset merkezîleşmiştir. Bir merkezîyetçilik ve devletçilik, bir metafizik devlet anlayışı. Herşeyi yapan devlet, her şeye karışan devlet, koruyan devlet, "baba" devlet, himaye eden devlet anlayışı. Günümüzde zannediyorum sivil toplumda biraz bu devletin her şeye karışmasından, istemediğimiz yerlerde de bizi korumasından biraz şikayet ettiğimiz bir iklimde ortaya çıktı sivil toplum kavramı. Dolayısıyla da merkezîyetçilik, sivil toplumun gelişmesine herhalde, sivil toplumdaki gönüllü örgütlenme, uzlaşma, "consensus"a dayanan katılımların zayıflatılması ve dolayısıyla devletin böyle yukardan aşağı her şeyi yönetmek istemesi, sivil toplumun Türkiye'de geliş-

mesi için önemli bir engel. Fakat bence değinilmeyen ve belki onun kadar önemli, belki şimdi ondan da daha önemli olan şey şu: Farklılıklara dayanır sivil toplum kavramı. Bizde ise bir populizm politikası var ki, hemen hemen Cumhuriyet'le ve hatta Jön Türk'lerle başlayan, "halka doğru" hareketiyle ve günümüzde bütün partilere sirayet eden -buradaki bütün partilerin temsilcilerini kapsayacak şekilde söyleyeyim de bari bitaraf olduğumu ortaya koymaya çalışayım- istisnasız, hepsinin bir popülist diskuru var. Halkçı. Hepimiz halkçıyız. Halk kavramı ise esas itibariyle farklılığa tahammülü olmayan bir kavram. Sanki homojen, mütecanis, hiç farklılıkları olmayan bir halk var. Böyle bütün nitelikleri aynı, inançları aynı, çıkarları aynı, görüşleri aynı, giyim biçimleri aynı, saç kesiş biçimi aynı bir halk ve o halkın koruyucusu! Halk aciz, lider çok kuvvetli, lider halkı himayesine alıyor. Ama halk kızdığı zaman halk hareketleri oluyor, halk patlamaları oluyor. "Bu halk kimdir?" dediğimiz zaman, "Lütfen halk, kalkar mısınız?" dediğimiz zaman, kimse de kalkmıyor. Çünkü insanlar belirli, kimisi profesör, kimisi işadamı, kimisi gazeteci, kimi mühendis, kimisi bakkal... böyle farklı rollere, farklı çıkar gruplarına ayrılmışlar. Fakat halk dediğimiz zaman, bu farklılıklara tahammül etmediğimiz için, homojen bir grup olarak gördüğümüz için devletçilikle de çok yanyana gidiyor halkçılık. Halk var, mütecanis, çıkarları hep aynı, aralarında hiç fark yok; bir de devlet var, koruyucu devlet. Devlet alıyor kaynakları, halka dağıtıyor. Dağıtıcı devlet. Aynı zamanda da koruyor ama korurken ve muhafaza altına alırken de epeyce eziyor. Devlet babanın insanı korumasının bir bedeli var yani. Bedeli de pek sizi serbest bırakmaması. Karşılığında da bir şeyler istiyor, bağımlılık istiyor, "sen bana bağılsın" diyor. Halk kavramı bütün partiler için de populizm. Bir de tabii efsaneler yaratıyor. Karaoğlanlar falan filan. Mitolojiler. Bir halk var, bir de halkın taptığı liderler var. Sözü çok uzattım ama özür dilerim, Türkiye'de artık dilimizi, gramerimizi, diskurumuzu değiştirmemiz lazım. Halk diye bir olay yok, farklılaşmış insanlar var, bunların farklılaşmış görüşleri var. Bu insanlar biraraya gelerek konuşabilirler, tartışabilirler, pazarlık yapabilirler, bir "consensus" tasarlayabilirler, fakat artık bunlara aciz, güçsüz, farklılaşmamış bir halk olarak, bir halk hareketi olarak, bir liderle halk karşılaştırması olarak bakmak zaten bir otoriter siyasal kültürün göstergesi gibi geliyor bana. Onun için halk kelimesi kullanıldığında ben hep merak ediyorum, acaba bu halk kim diye. Kimse de kalkıp "ben halkım" demiyor.

Efendim, bir üçüncü noktaya değinip bitirmek istiyorum. Özür dilerim, zamanımı aştım. Benim patronaj politikaları dediğim, özellikle

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

partilerimize özgü olan, özellikle 1950 sonrası hareketlerde gördüğümüz bu arpalık sistemine dayanan, yani sivil toplumda farklılaşmış çıkarlar, görüşler, bir noktada örgütlemişlerdir. Görüşlerini serdederler. TÜSİAD vardır, biliriz. TÜRK-İŞ vardır biliriz. Vakıflar vardır, kooperatifler vardır, dernekler vardır. Bunlar biraraya gelirler, medeni bir şekilde konuşurlar, "civilized" toplum olarak, medeni toplum olarak -tabii "sivil toplum" olabilmesi için bir de toplumun "medeni" olması gerekiyor- o diyalogu kurarak birbirleriyle konuşurlar, bir şeyler ortaya çıkar. Fakat bizde 1950'lerden sonra özellikle bir arpalık sistemi, yani "sen bana oyunu ver, ben sana hizmet vereyim," gibi bir kayırma, bir partizanlık, bizim sosyal bilimlerde "patronaj" dediğimiz şey belirdi. Kişiler gidiyorlar, telefon ediyorlar, işte efendim şöyle böyle, şuna ihtiyacımız var gibi, evet tamam efendim, işiniz olacak, şeklindeki süreçlere biz patronaj diyoruz. Burada da yine sivil toplum örgütlerinin kolektif olarak hareketlerinin dışında, kişilerin kendi kişisel çıkarlarını ve kişisel ilişkilerini kullanarak sivil toplumu önlemesi gibi bir şey olarak görüyoruz biz patronaj politikalarını. Zannediyorum ki, Türkiye'de yavaş yavaş hem patronaj politikaları, hem böyle mitolojik, tek adam, liderlik görüntüleri ve popülist düstur yavaş yavaş aşıyor gibi görünüyor. Ben dolayısıyla 21. yüzyılda doğru giderken Türkiye'nin sivil toplumu, medeni toplumu geliştirmesi açısından oldukça optimistim. Teşekkür ederim.

Uğur Mumcu

Gazeteci, Yazar

Sivil toplumdaki amacımız nedir? Neyi kapsıyor "sivil toplum" terimi? Tarihsel kökenlerine girersek, çok değişik dönemlerde değişik tanımlarla karşılaşırız. Marksist terminolojide sivil toplum bir başka anlamdadır. Devlet dışında ticaret ve sanayi sektörü, anlamındadır. Ünlü İtalyan Marksisti Gramsci'nin yazılarında sivil toplum bir başka anlamdadır. Ancak tüm bu tanımlar, değişik dönemlerdeki tanımlar, 20. yüzyıla bir çeşit sosyal ve siyasal birikimi getiriyorlar. İster Gramsci'nin ve gerek Marx'ın yapıtlarından ve düşüncelerinden hareket edelim, ister bugünkü çoğulcu demokrasinin Marx'la, Engels'le, Gramsci ile ilgisi olmayan kavramlarından hareket edelim, aynı noktaya ulaşırız. Ulaşacağımız noktada sivil toplum, çeşitli çıkar çevrelerinin özgürce örgütlenebildikleri, haklarını özgürce arayabildikleri açık toplum demektir, çoğulcu demokrasi demektir. Bu çoğulcu demokraside tabii otoriter - totaliter devlet yapılarına, hukuk devletini dışlayan örgütlenmelere yer yoktur. Örneğin Leninist sisteme, faşist sisteme, İslamcı despotizme ve Bonapartizme yer yoktur. Sivil toplum çeşitli grupların, çeşitli emek ve sermaye gruplarının dernekler, sendikalar, vakıflar ve siyasal partiler olarak örgütlenebildikleri ve kendi mesleki ya da siyasal çıkarlarını, grup çıkarlarını özgürce arayabildikleri bir uzlaşma rejimidir. Bu tanımdan hareket edersek, önce sivil toplumu oluşturan yasal çerçeveye, en büyük çerçeveye, Anayasa'ya dikkatlerimizi çevirmemiz gerekiyor.

Anayasa, bugünkü 1982 Anayasası, gerek yürürlüğe konuluş koşulları, gerek yazım biçimi, gerekse bütünüyle, sivil toplumu kuracak nitelikte bir Anayasa değildir ve eğer şaka yerindeyse, "en geç yarın akşama kadar" değişmelidir. Çünkü bu Anayasa ile sivil toplumu kurmaya ola-

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

nak yoktur. Bu Anayasa yasakçı bir Anayasa'dır. Bu yasakçılığı en son bugün, şu anda, anti-terör yasası ve erteleme yasası ile de yaşıyoruz. Neden yaşıyoruz? Anayasa siyasal nitelikli suçları affetmiyor, meclislere ipotek koyuyor, diyor ki, "şu suçları affedemezsiniz." Şimdi hükümet Anayasa'daki bu engelleri aşabilmek için bir çeşit, "Anayasa'ya karşı hile" yollarına başvurarak erteleme yasası getiriyor.

Demek ki bu Anayasa önce Türkiye'deki sivil toplum özlemine karşı bir Anayasa'dır ve bu Anayasa'nın bir an önce değişmesi gerekmektedir. Yalnızca Anayasa değil sorun. Çok partili döneme girmişiz; ancak 1946'dan, 50'den bu yana, ceza yasası başta olmak üzere, yalnız ceza yasası da değil, örneğin 12 Eylül döneminde yaşanan banker olayını, banker faciasını düşünün. 5 tane ayrı yasa gücünde kararname çıkarıldı banker faciasını önleyebilmek için. Bir düzenleme yetmedi, öbür düzenleme. Demek icra-iflas yasaları, borçlar yasası, ticaret yasaları yetmiyor. Ödünç para verme yasası, -1930'lardan kalmış- bu da yetmiyor. Çağın ekonomik ve sosyal gelişimine uymayan, çoğu geride kalmış, çıkarıldıkları tarihteki sosyal ve ticari ilişkileri düzenleyen yasalar bugün gereksinmelere yetmiyor. Ankara Hukuk Fakültesi bir mizah dergisi çıkarır Ceride-i Kantar diye. Orada çok ilginç bir yurttaşlık tanımı vardır: "Türk kimdir?" der. "Türk, İsviçre Medeni Kanunu'na göre evlenen, Fransız idare hukuku'na göre idare edilen, Alman ceza mahkeme usulu yasasına göre yargılanan, İtalyan ceza yasasına göre cezalandırılan ve İslam hukukuna göre gömülen kişidir."

Çünkü bu yasalar çeşitli ülkelerden alınmışlardır ve almış koşullarına göre ileri yasalardır. Ancak zaman değişmiştir. Örneğin bir banker olayı, bir para piyasası olayı. Anti-terör yasaları çıkmıştır, bunlar çok çok geride kalmışlardır. Ancak itiraf edelim ki son zamanlarda bu yarış devletimiz İslamcı bankerler olayı ile geride bırakmıştır. Şimdi önümde yasalar var, ayrıntısına girmek istemiyorum, soru olursa girerim. Bankalar yasası yürürlükte değildir bu İslamcı bankerler için. Ne yürürlüktedir? Sayın Başbakan'ın takdirleri yürürlüktedir! Böyle bir yasa gücünde kararname çıkarılmıştır. Hem de Anavatan Partisi Hükümeti görevi başlar başlamaz, daha güvenoyu almadan önce, bakanlar çukulatalarını açmadan önce, Al-Baraka ve Faisal Finans Kuruluşu ile ilgili yasal düzenleme çıkarılmıştır. Bu yasal düzenlemeye göre icra-iflas kanunu da yürürlükte değildir, borçlar yasası da yürürlükte değildir, sadece başbakanımızın takdirleri. O denetime karar verecek. O tarihteki başbakan denetime karar verecek. Örneğin Korkut Özal'ın Al-Baraka

şirketini Başbakan Özal'ın emirleriyle denetleyeceksiniz. Böyle bir Arap kapitülasyonu getirilmiştir. Neyse, bütün bunlar, Türkiye'de sermaye piyasası ile ilgili düzenlemelerin bile yetersiz olduğunu ortaya koyuyor. Banker olaylarında yaşandığı gibi, Sermaye Piyasası Kanunu da çok çok sonra çıkarılmıştır. Gelelim emek piyasasına. Ne diyoruz? Sivil Toplum toplumsal çıkarların örgütsel olarak temsil edildikleri, karşılıklı çıkarların uzlaşma yoluyla çözülebildiği düzenlerin adıdır. Toplu Sözleşme, Grev, Lokavt Yasasına göre banka işçilerinin grev yapması milli güvenliğe aykırıdır. Milli güvenlikle banka işçileri arasında ne gibi bir ilgi vardır? Bunu ben 12 Eylül döneminin askeri yöneticilerine sordum, en tepedeki generallerden biri, "Sayın Mumcu, ben bunu ilk defa sizin yazınızda okudum" dedi. O dönemde getirilen yasaklardan bir tanesidir. Devletin güvenliği değil, banka işverenlerinin güvenliğidir bu konu. Peki, banka çalışan grev yapamıyor, mümkün değil, memurlara grev hakkı yok, sivil toplum nasıl kurulacak? Hak arama özgürlüğünü emek piyasası için kapatmışsınız, çok kısıtlı grev ve lokavt yasası ya da toplumsal eylemlerle kendilerini ifade etmek isteyen insanlara da, yasal önlemler yetmezse, komando alayları çıkarıyor. Demek ki böyle bir toplum, sivil topluma aday bir toplum değil. Önce düşünsel yapımız, ideolojik birikimimiz, siyasal saplantılarımız buna engel. İşçi grev yapamaz, banka işçisi hiç yapamaz ve... Pet-Kim işçisi mi? O da yapamaz. Neden? Çünkü İLO standartlarına uyduruyoruz diye yasaları değiştirdiler ve Pet-Kim, Petro-Kimya işçileri de grev kapsamına alındı. Neden? Çünkü özelleştirme programı içindeydi Pet-Kim. Bunlar çok açık engellerdir sivil topluma geçişte. Sivil toplum, uygar toplum, kültür toplumdur aynı zamanda.

Şimdi Unesco istatistiklerine dayanarak bazı dramatik rakamlar vereyim. Amerika'da nüfus 240 milyon, bir yılda basılan kitap 509 milyon, Finlandiya, nüfusu 5 milyon, bir yılda basılan kitap sayısı 30 milyon, Japonya 121 milyon, bir yılda basılan kitap sayısı 97 milyon, İngiltere nüfusu 56 milyon, kitap 131 milyon. Kitap sayılarındaki bu rakamlar gazeteler için de böyledir. Türkiye'de bin kişiden ancak 89'u gazete okuyor. O da, magazin basınına gazeteden sayarsanız. Amerika'da her bin kişiden 269'u, Federal Almanya'da her bin kişiden 400'ü, Fransa'da her bin kişiden 191'i. Böyle devam ediyor. Şimdi çok ilginç olduğuna inandığım bir rakam daha vereyim. 1946 yılında, tek parti döneminde okur başına 10.2 kitap düşüyor, 1950 de bu sayı 11.2'ye artıyor, 1960'da bu sayı birden bire yirmilere çıkıyor, 65'lerde 27 lere. Bugün 5.3. 46 yılında, 50 yılında, 65 yılında insanlar daha çok okuyor. Çeşitli nedenleri

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

var. Televizyon var, çeşitli ilgi alanları var, ancak bu da çok hazin bir rakamdır. Biz aslında okuyan bir millet olmaktan çıktık "şifahî bir millet" halindeyiz. Kahvelerde sohbet edeceğiz, derinlemesine hiçbir konu araştırılmayacak, araştırana da kuşku ile bakılacak. Örneğin, ben bugünlerde çok güncel bir konu olduğuna inandığım Kürt ayaklanmaları ile ilgili bir araştırma yapmak istedim. Şeyh Sait isyanı ile ilgili topu topu 2 tane kitap var. Genel Kurmay harp tarihinin yayınlanmadığı kitap da gene Genel Kurmay'ın kendi eliyle yasaklanmış. Peki, nasıl inceleyeceksiniz? Açık toplum, bilgi toplumu, nasıl toplumda iletişim yoluyla siyasal bilgi alışverişi olacak? Bunlar mümkün değil. Yasaklar var. Düşünce yasakları var. Şimdi kaldı mı kalmadı mı bilmiyorum, yasaklanmış sol yayın kavramı var. Örneğin, o meşhur olayda Münih'te kitap yaktığı zaman Hitler kaç kitap yakmıştı? 25 bin. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı bir çırpıda 133 bin kitap yaktı. İmha etti. Tutanağı var. Böyle bir toplumda siz nasıl sivil toplum kuracaksınız? Sağ, sol, orta, birşey demiyorum, bütün kitaplar için aynı yaklaşımı getirmek gerekir. Düşünmeyeceksiniz, konuşmayacaksınız, araştırmayacaksınız, yalnızca televizyon seyredeceksiniz, onda tıpkı tek parti dönemlerindeki ya da totaliter rejimlerdeki gibi devlet başkanımızı, Cumhurbaşkanımızı seyredeceksiniz değişik dönemlerde. Bugün korkunç bir işgal altındadır TRT. Rakamlarla bellidir, Sayın Özal'ın konuşma süresi 3 liderin konuşma süresinden daha fazladır. Demek ki kültürel alt yapımız da pek elverişli değil sivil topluma.

Bir başka olay, sivil toplumdan uzaklaşmamıza yol açan bir başka olay, terör olaylarıdır. Terör olaylarına da çok objektif bakmasını bilemiyoruz. Uzun uzadıya anlatacak değilim ama Türkiye'de 80 öncesi, 80 sonrası ve bugünlerde yaşanan olaylar çok acı vericidir. Örneğin Güney Doğu'da yalnızca 100 km yarıçapı olan bir bölgede öldürülen subay ve er sayısı, 12 Eylül öncesi ölenlerden çok çok fazladır. 84-91 arasında Güney Doğu'da öldürülenlerin meslek grupları olarak dökümü, çok ilginç sonuçlar vermektedir; 220'den fazla er öldürülmüştür, 30 subay öldürülmüştür. 30 assubay öldürülmüştür yarıçapı 100 km olan bölgede. Bunların daha da artması, daha da sıçramalar göstermesi büyük olasılıktır. Ankara ve İstanbul'da da her iki ayda ünlü bir general, ünlü bir savcı, polis veya gazeteci öldürülmektedir. Bugünkü rakamlar bunu göstermektedir. Biz aslında Lübnan iç savaşı gibi olayları izliyoruz. Kendi toplumumuzda 3 km, 5 km ötemizde işlenen cinayetleri de sanki Lübnan'daki gibi, Lübnan iç savaşı gibi yabancılaşarak izliyoruz. Bu terör olayları da Türkiye'de sivil toplumun gelişmesine engel olan olayların

başında geliyor. Şimdi çözüm nedir? Tanımı yaptık. Tanım çeşitli çıkar gruplarının, toplumsal kesitlerin, özgürce, hiçbir kısıtlama olmadan hak ve özgürlüklerini arama ya da uzlaşma yolu. Bugünkü Anayasa'nın öncelikle değiştirilmesi gerekiyor, bununla birlikte ceza yasasının da değişmesi gerekiyor, Medeni Kanunun da değişmesi gerekiyor. Ceza yasasında ünlü 141, 142, 163 konusu. Onlar üzerinde söz söyleyeceğim. Bizim ceza yasası, hukukçular çok iyi bilir, mal varlığını, can varlığından daha ağır müeyyideler ile korur. Örneğin gözünü çıkarırsınız, cezası daha azdır, gözlüğünü gaspedersiniz, cezası daha fazladır. Aritmetik şekilde bellidir. Sizi sıkımayayım, daha çok ilginç örnekler vardır.

İtalya'da 2. Dünya Savaşından sonra Yasaları Faşizm'den Arındırma diye bir komisyon kurulmuştur ve bütün yapılan yasalar tek tek incelenmiş, ondan sonra arınarak çıkmışlardır. Bizde gerçekten bugünün koşullarına uymayan yasalar vardır. İşte Medeni Kanun, Borçlar Kanunu. Medeni Kanun İsviçre'den alınmıştır, kadınların seçme-seçilme hakkı olmadığı bir ülkeden alınmıştır ve kadınların seçme seçilme hakkı olan bir ülkeye getirilmiştir. Şimdi bir takım sorunları görüyoruz. Örneğin kocasının izni olmadan kadın çalışamaz! Bir takım yasal düzenlemeler getirdiler bu konuda. Bunun gibi, özellikle sermaye kesimi için gerekli olan AT normlarına uygun anti-tekel yasaları -Anayasa yazmış çıkarılır diye, ama çıkmadı -şimdi üç vakitte AT'ye gireceğiz. Girecek miyiz, girmeyecek miyiz belli değil. Eski sosyalist ülkeler çok daha çabuk girecekler diye yazıldığı zaman kimse inanmadı. Bugün Macaristan, Çekoslovakya, Romanya çok daha şanslıdırlar. Türkiye'ye zaten verilen rol, "siz Orta Doğu sorunlarıyla uğraşın, tampon bölge yapın", o kadar. Türkiye'ye biçilen rol, Avrupa sivil toplum yapısının dışında bir roldür. Şimdi "Irak'lı sığınmacılara yer ayırın" diyorlar ama Türk işçisine serbest dolaşma hakkı verilmiyor. Böyle bir çift standart var. İkinci sınıf, üçüncü sınıf ülke veya toplum muamelesi yapıyor Türkiye'ye. Serbest dolaşım hakkı Türkiye'ye geçerli değil, ya da kotalar konuluyor. Tekstil kotaları malum, biliniyor. Sivil topluma ulaşmanın yolu, önce açık toplumu kurmak, düşünce yasaklarını, örgütlenme yasaklarını kaldırmak. Artık kaldı mı, kalmadı mı, bilmiyorum ama, komünist partisini de kurdurmak, dinci partileri de kurdurmak. Niye yapay gerilimler yaratıldı yıllarca komünist partisi üzerinde? Ne sanılıyor? Türkiye Komünist Partisi seçime girse kaç oy alırdı? "Problems of Communism" diye Amerikalıların bir programlı dergisi vardır. Orada "check-list of communist parties" diye bütün komünist partilerin üye sayılarını veriyorlar, 500 üyeliğe kadar veriyor. Türk Komünist Partisine gelince, kay-

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

da değmez diyor. Aslında kayda değmezse yıllarca niye bu kadar gerilim oldu, niye bu kadar birikim yarattınız! Türkiye'de öcüler, tabular egemen. Sivil toplum, çoğulcu demokraside sivil otoritenin egemen olduğu düzendir. Önceki gün elimize bir haber geçti, yayınladık. DPT yasa çıkıyor, bu yasa sayın Cumhurbaşkanınca usulüne uygun olarak onaylanıyor ve yürürlüğe konuyor. Sonra Başbakanlığa tezkere yazıyor Yamaç Paşa, imzasıyla, "bu kanunu uygulamaktan vazgeçin," diyor. Neden? "Çünkü" diyor, "bazı yolların yapımı için Genel Kurmay Başkanlığına sormak gerekir" diyor, "onun için ben bunu boşluk olmasın diye imzaladım, kanun kuvvetinde kararname yoluyla, değiştireceğim". Benim bildiğim hukuka göre, bu Anayasa'yı ihlal suçudur. Kuvvetler ayrımı, uluslararası literatürde bellidir. Artık o kadar garip bir düzendeyiz ki, T.B.M.M. tatildedir, Milli Güvenlik Kurulu T.B.M.M.'nin görevlerini üstlenmiştir. Bugün yasa geliyor, bu yasa ANAP grubunda bile görüşülüyor, Milli Güvenlik Kurulunda, asker üyelerce görüşülüyor, tartışılıyor, benimsetiliyor, bir çeşit çift meclis sistemi kuruluyor ve kimse de ses çıkarmıyor. Demek ki sivil toplumu kurabilmek için önce sivil topluma moral değerleriyle bağlı olmak gerekiyor, ilkesel olarak bağlı olmak gerekiyor. Eğer yasaklarla, eğer ön yargılarla hareket ediyorsak, o zaman sivil toplumdaki uzaklaşıyoruz demektir. Teşekkür ederim.

Hüsamettin Cindoruk

Doğru Yol Partisi
Genel Başkan Yardımcısı

Değerli başkan, sayın dinleyiciler, iki konuşmacı aşağı yukarı konunun sınırlarını çok iyi ortaya koydular. "Sivil toplum, açık toplum" dedi Sayın Uğur Mumcu. Sivil toplumu bence, bir ülkede halkın kendisini özgürce yönetmesi biçiminde tarif edebiliriz. Sivil topluma, sayın Profesörün halk deyimini tarifile olan eleştirisine hak verecek bir açıklama getirmek istiyorum, siyasal partiler halkın homojen olduğu noktasında bir iddia içinde değillerdir. Çoğulcu demokraside halkın homojen olduğunu kabul ettirmek mümkün değil. Öyle olsaydı, oy dağılımları böyle değişik ve dağınık olmazdı. Ben halkın homojen olduğu bir tek seçim biliyorum, o da referandum. Orada nasıl halkın % 92'yi bulduğunu da bir türlü anlamak mümkün değil aslında. Sivil toplumda amaç insan; insanın mutluluğu, insanın onurlu yaşayışı ve insan onuruna dayalı bir yönetim biçiminin ortaya çıkmasıdır. Demokrasi burada bir araç. Şimdi gerek Mumcu'nun, gerekse sayın hocamızın söylediği gibi, meseleyi Türkiye'ye indirirsek, gerçekten sivil toplum amacına yenilikçi hareketlerin başladığı dönemlerden bu yana erişemedi. Devlet bir sosyal gelişme, sivil toplum bunun bir sonucu. Osmanlı döneminden bu yana hadiseyi irdelemekte fayda var. Şöyle bir araştırma yaptığım zaman yenilikçi arayışta sivil toplum arayışının başlangıcını III. Selim'de buldum. III. Selim yenilikleri araştırmak için Avrupa'ya Ratip Efendi adında bir sefir gönderiyor. O zamanki tabiriyle, Ratip Efendi Sefaretnamesi Viyana ve Paris'teki araştırmalarına dayanıyor.

Ratip Efendi, III. Selim'e beş temel kural tavsiye ediyor. Diyor ki;
— Asker düzenli bir sivil otoriteye itaatli olmalıdır,

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

- Hazine dolu tutulmalıdır,
- Halk refaha ulaşmalıdır
- Vezirler ve memurlar doğru insanlardan seçilmelidir,
- Başka devletlerle barış anlaşmaları imzalanmalı, sulh ve sukün temin edilmelidir.

Şimdi zaten bu beş şartı gördüğünüz zaman, Türkiye'de hâlâ niye sivil toplum tartışması yapıyoruz sorusunun cevabı ortaya çıkıyor. Tabii, Ratip Efendi bir başlangıca ışık tutuyor ama bir sivil toplum için bu gerekçelerin yeterli olduğunu kabul etmek de mümkün değil. Osmanlı dönemindeki ardarda gelen yenilikçi hareketlere baktığımız zaman hep şu yapıldı... Tanzimat Fermanı'nda da, Senedi İttifak'ta da, ötekilerde de. Kurallar getiriliyor ama kurumlar getirilmiyor. Kurullarla yenilikçi hareketin, sivil toplumun gerçekleşeceği inancı, bizim padişahlarımızda, o belgeleri hazırlayan mütercim Rüştü Paşa'dan, Reşit Paşa'ya kadar herkeste egemen! Sanırım ki halktan kopuk ve kuramsal olmayan yenilikçi hareketlerin Türkiye'de, daha doğrusu Osmanlı toprağında bir sivil toplum uzlaşması sağlayamayışının nedeni de bu kurulların yerleşik olmayışındır. İlk defa Kurtuluş Savaşından sonra Atatürk sivil topluma geçişin örneklerini ve kurumlarını kurmaya çalışmış. Milli Kurtuluş Savaşını iki yönlü bir başkaldırı kabul etmek gerekiyor. Birisi Sevr anlaşmasına bir başkaldırı, ikincisi de padişahlık yönetimine yahut da otokrasiye bir başkaldırı. Yine buraya baktığımız zaman Sevr anlaşmasına olan başkaldırının 70 yıl içerisinde bir sonuç verdiği ortaya çıkabiliyor. Çünkü bugün Körfez krizinde gördük ki bir Cumhurbaşkanı'na rağmen Türkiye milli sınırlarını koruyabilmiştir. Bölünmez bütünlüğü hakkında tartışmalar da olsa, bölünmezliğini muhafaza edebilmiştir. Yerleşik bir Lozan anlaşmasının milletlerarası ve iç hukukumuzdaki yansımalarının sürdüğü gözüküyor. 70 yıllık bir barışçı politika, savaşların dışında kalış. Cumhuriyet meselesini ve Cumhuriyetin Sevr anlaşmasına karşı dibindeki başkaldırının sonuç verdiğini gösteriyor.

Atatürk'ün yaptığı ikinci bir yenilikçi hareket var sivil topluma geçiş bakımından, Cumhuriyetin ilke ve yasalarını ve kurumlarını, kısaca hukukunu iyi düzenlemiş. Demin Sayın Mumcu'nun verdiği örneklerden, Medeni Yasa'dan Hukuk Yasasına, Usul Hukuku Yasasına kadar bütün yasaları, belki İslami gömme hariç tümünü bir yenilikçi çizgiye oturtmuş. Bir mizah konusu da olsa, Atatürk'ün Cumhuriyeti koruyucu yasaları aldığı, kurumları kurduğu, kurullarla beraber bir bütünlük içinde yenilikçi hareketi gerçekleştirdiği açık, ama Atatürk'ün gerçek-

leştiremediği bir şey var: Cumhuriyeti ve Sevr anlaşmasının geçersizliğini ortaya çıkardıktan sonra, sivil topluma geçişin kurum ve kuralları için ömrü yetmemiş, şartlar elvermemiş. O tartışma tarihsel bir tartışma, ya da bilimsel bir tartışma. Ama gördüğüm şu ki, bizim sivil topluma geçiş için yapabileceğimiz, alabileceğimiz örnek, Atatürk'ün 1920'lerdeki Kurtuluş Savaşının felsefesini özümlemesidir ve o milli mücadelenin niteliklerinden bir devlet çıkarabilme, o devleti yaşatabilme kural ve kurumlarını çok iyi ortaya koymasidir.

Biz Cumhuriyet kurduk, yaşıyoruz, ama demokrasiye geçişini sağlayamadık, sivil topluma geçişini sağlayamadık. Batı'da sivil toplum bence evvela Parlamento imtiyazlarına dayanıyor. Kraldan, asillerden, kiliseden, rahiplerden, askerlerden daha ayrıcalıklı ve üstün bir parlamento ortaya çıkmasıdır. Bizim sivil toplumumuzun kaynağı olması gereken parlamento ortaya çıkmasıdır. Bizim sivil toplumumuzun kaynağı olması gereken parlamentomuz ise bu işleri yapamıyor ve sarkaç gidip geliyor ve 1945'lerden sonra dünyada esen özgürlükçü, demokratik düzen içinde yer alma çabasında bizim parlamentomuz işlevini yapamamıştır. 1950-60 dönemi içinde bir fırsat kaçırılmıştır. Sanırım ki kuramlarıyla, kurallarıyla bir sivil toplumu 50-60 parlamentosu ortaya koyabilirdi, ki bunun ilk ışıkları 1949-50 döneminde görülmüştür. Bir "consensus"la ortaya bir seçim yasası, seçimleri denetleyecek bir kurum çıkarılmış ve sivil toplumun ilk şartı olan hür seçim gerçekleştirebilmiştir.

Ne yazık ki özellikle 57-60 arasındaki parlamento bu uzlaşmayı, bu sivil topluma geçiş hızlandırıcı süreci işletmemiş, kendi içindeki çekişmelerle ülkedeki ihtilafları körüklemiş, sivil çekişmeye bir askeri müdahalenin el koymasına neden olmuştur. Burada bir siyasal suçlama yapmak istemiyorum, içinde bulunduğum bir dönemdir, ama bir özveriyle söylemek gerekirse, o dönemin iktidarı da bu işte oldukça kusurludur. İktidar muhalefet anlaşmasını sağlayamadıkça bir ülkede sivil topluma geçmek mümkün değil, uzlaşmayı sağlayamadıkça sivil topluma geçiş mümkün değil. 30 yılı aşan bir süre içinde Türkiye asker müdahaleleriyle başbaşadır ve ülkemizin çelişkisi de bence 27 Mayıs 1960'da başlamıştır. Taraftar olalım, karşıt olalım ama objektif teşhis budur. Ondan sonra da tabii ara rejimlerin getirdiği tortular, sayın Mumcu'nun söylediği şikayetler birbirini kovalamaktadır ve yasaklar, ihtilal tasarrufları, vetolar, kapatmalar, sivil topluma geçişimizi etkileyen yeni gerekçeler ortaya koymaktadır. Şimdi bir esas, temel bir Anayasa yapmak

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

gerekiyor diye konuşuyorlar diğer konuşmacılar. İki Anayasa yapmışız 1960'dan bu yana. Bir Anayasa düzeltmesi geçirmişiz. Ama bunu sivil-ler yapamamış, asker yapmış, sivillere vermiş ve siviller uygulamaya çalışıyor. Türkiye'de iki Anayasa'dan en sonuncusu -daha acı- beş general bir Anayasa yapmışlar, yirmi beş milyon kişi bu anayasaya evet demiş. Böyle bir çelişki Türkiye'de sivil topluma geçişin zorluklarını ya da güçlüklerini ortaya koyuyor.

Yasalarımız var, demin söz ettiği yasalar arkadaşlarımızın. Türkiye'de parlamentonun yaptığı yasalar var, 38 kişinin yaptığı yasalar var, 23 kişinin yaptığı yasalar var, 5 kişinin yaptığı yasalar var ve bütün bu yasalar da Türkiye'de yürürlükte. Bunların hiçbirinin Anayasa'ya aykılığı da söylenemiyor, ancak değiştirilmesi mümkün Anayasa'ya uygun biçimde. Ortaya bu manzara çıktığı vakit, sivil topluma nasıl geçeceğimiz konusunda, deminki tariflerin hepsini birarada kabul etsek bile, gerçekten bir kuşku duyuyoruz.

Bakınız, gene Türkiye bir fırsat kaçırıyor. Son 8 yıldır asker yönetimi yok, sivil bir parlamento var, sivil bir Cumhurbaşkanı var, sivil hükümetler var. Milli Güvenlik Kurulu'nun etkisi bir derece olsa bile, bazı konularda ülkemizde demokratikleşme, sivil topluma geçiş süreci bu 8 senede işletilebilirdi. Sivil toplumun ilk şartı hür seçimdir. 12 defa seçim yasası değiştirilmiştir son 8 yılda ve 1983'de askerlerin yaptığı seçim yasasını arar hale gelmiştir siyasal hayatımız. Bu 12 yasanın tümü de iktidar partisinin bir seçimi daha rahat koşullarda nasıl kazanacağına ilişkin yasalardır, sayısal ortalamaları azaltan, bölgesel barajlar koyan ve iktidar partisini avantajlı hale getiren, uzlaşmayı ortadan kaldıran seçim yasaları. Düşününüz ki 1949'larda, 50'lerde uzlaşmayla hazırlanan seçim yasaları yerine bir tek kişinin, bir mühendisin hazırladığı seçim yasaları ile Türkiye 1987-89 seçimlerine geçmiştir. Ve bu seçimler sonucunda da ülkede en sonunda meşruluk tartışmaları başlamıştır. Hem nasıl? İktidarın meşruluğu, Cumhurbaşkanının meşruluğu tartışmaları. Bu tartışma süreci içerisinde ülkede elbette bir sivil toplumun ortaya çıkarılmasında fevkalade zorluk vardır.

Ben açık bir şey söylemek istiyorum, Türkiye'de parlamenterler kendi dokunulmazlıklarını öne almışlardır, parlamentonun dokunulmazlığını önemsemiyorlar. Parlamenterler kendi imtiyazlarına bağlıdırlar, sıkı sıkıya sarılmışlardır, parlamentonun imtiyazını saymıyorlar. Eğer bir ülkede parlamenterler parlamentonun imtiyazını, parlamentonun dokunulmazlığını öne almazlarsa, kendi imtiyazları ve do-

kunulmazlıkları da tartışmalıdır ve oradan bir sonuç çıkmaz. Ülke, parlamentosunu sürekli hale getirememiştir, süreli haldedir, ülkede ya sıkıyönetim vardır, ya sıkı yönetim vardır, bunlar birbirini kovalamaktadır. Bunların tümü Türkiye'deki parlamento boşluğundan doğmaktadır. Sivil toplumun karşıtı bence militarizm değildir, faşizm değildir, Marksizm değildir, sivil toplumun karşıtı bugün Türkiye'deki yönetim biçimidir. Bu patron yönetimidir. Eğer bir parlamento, bir parlementer, parlamento imtiyazlarını, dokunulmazlıklarını, üstünlüklerini, erdemini görmüyorsa, ortaya patron çıkacaktır ve patron çıktığı zaman mesele sivil toplumdaki kopacaktır ve bugünkü gibi ortaya çıkacaktır toplum. Bugünkü toplum, kim ne derse desin, askeri cumhuriyettir. Türkiye, sivil cumhuriyet de olamamıştır, bir asker cumhuriyetidir. Asker zaman zaman el koymaktadır, müsaade ettiği süreler içerisinde de bir sivil yönetim ortaya çıkmaktadır. Ama bu sivil yönetim bir sivil toplum ortaya çıkaramamaktadır. Askerin müsaade ettiği günlerde ve yıllarda sivil yönetim geçmektedir, askerin gölgesi altında bir süre de sivil yönetim ortaya çıkmaktadır.

Sivil toplumu nasıl çıkaracağız? Demin söylediğim gibi, parlamentonun Batı'da imtiyazlarını koruduğu günlerdeki atılgenliğini, o günkü girişkenliğini ve otoritesini sağladığımız zaman. Onun da malzemesi insan malzemesidir, parlamenterdir. Parlamenteleri meclise getiren araç olan siyasal partidir. Türkiye siyasal parti tipini, modelini değiştirmelidir. Siyasal partiler tabandan gelmemektedir. Siyasal partilerin örgütlenme yasakları var. O yasakların tümü kaldırılmalıdır. Halkın partilere katılımı sağlanmalıdır, düşüncelerini paylaştığı partilerde halk yer almalıdır ve yerel yönetimden genel yönetime doğru rahatça, engellenmesiz gelebilmelidir. Partilerde patron yönetiminin sona ermesini istiyorsak, bu dönemde bunların yapılmasında sonsuz fayda vardır ve inanıyorum ki Türkiye bu dönemleri aşmakta elbette zorlanmaktadır. Şöyle bir geriye baktığımız zaman, benim gibi 40 yıla yakın siyaset yapanlar, bu parti kargaşasının hercümerci içerisinde nasıl çıkılacağını bir türlü ortaya koyamadık. Gün geldi tek parti dönemini yaşadık, gün geldi çok parti dönemini yaşadık, gün geldi tek parti dönemini yaşadık, gün geldi yok parti dönemini yaşadık. Bunları yaşadık ve partileri tekrar ortaya çıkarmak için ödünler verdik. Tariflerde ödünler verdik, kişilerde ödünler verdik, ilkelerde ödünler verdik. Bütün bunları verdikten sonra, şimdi geriye baktığımız zaman bir umutsuzluk da duymuyorum. Çünkü çağ bizi itekliyor, çağdaki gelişme bizi itekliyor. Sayın hocamın tenkitleri doğrudur, liberaller bir yere gittiler şimdi yeni liberaller geliyor, muha-

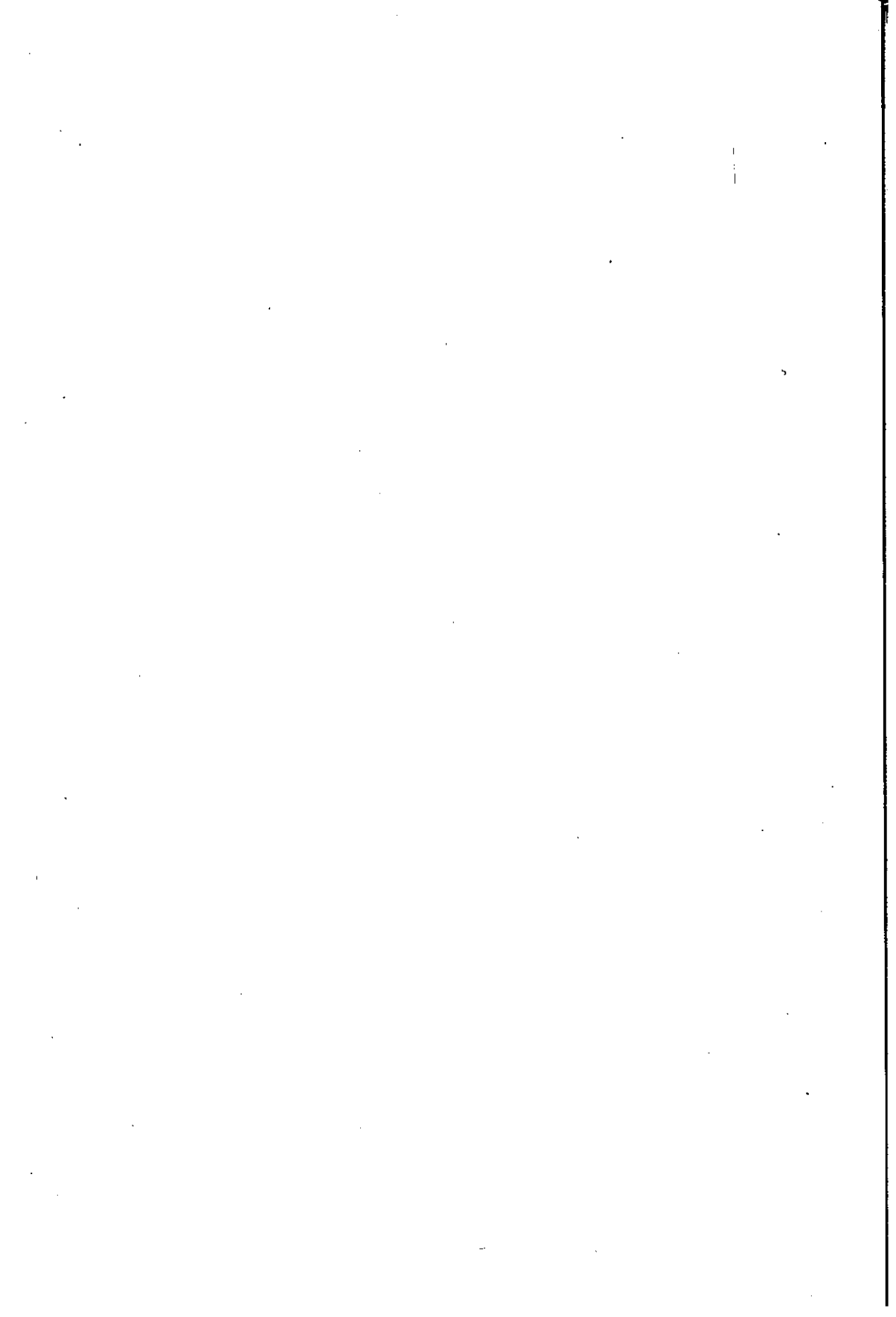
SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

fazakârlar bir yere gittiler yeni muhafazakârlar geliyor. Hepimizin bil-hassa Hayek'ten fevkalade etkilendiğimiz açıktı. Devlet küçülmelidir, onun karşısında insan onuruna dayalı, insanın değerinin farkedildiği yeni bir demokrasi ortaya çıkmalıdır. İnsanı öne çıkaran bir demokrasi için elimizden geleni yapmalıyız. İdelojiler arasındaki çözülmeye insanlığın faydalanacağı süreç kısa bir süreçtir. Eğer insanlar ortak, global, evrensel değerlere dayalı bir sivil toplumu yaygın biçimde kurabilirlerse, bu sahanlık çok faydalı olacaktır, eğer kuramaz isek, inanınız ki 10 sene, 12 sene sonra Marksizm'den daha beter, anarşi ve teröre doğru giden bir toplum yapısı ortaya çıkabilir. Ülkelerimizin birliğini, bütünlüğünü korumak için yeni sağcılar, yeni liberaller, yeni demokratlar, eski solcular gibi aydınları bir yana bırakarak toplumsal uzlaşmanın omurgasını ortaya koyma günlerini yaşıyoruz. Bugünlerde yeni bir başka ümit kaynağı, 19-21 Kasım 1990 arasında Paris'te imzalanan Paris anlaşmasıdır. Biz bu Paris anlaşmasına büyük değer veriyoruz. Avrupa, ilk defa Hamburger ya da Coca-Cola ihracatını bir yana bırakmış, Amerika ile beraber, bir rejim ihracı hadisesine geçmiştir. Üstelik gümrüğü yok, kotası yok. Bu ihrattan Türkiye faydalanmalıdır. Nitekim son günlerde sayın Özal'ın global değerler konferansında konuşmasını da memnuniyetle karşılıyorum. Oradaki belgelerden bazıları yanımda, getirdim. Dünya için de, Türkiye için de gerçekten büyük bir ümit kaynağı. Çünkü bir kısmı basılmış, tercüme edilmiş, bir kısmı basılmamış belgelere göre, dünya ve Avrupa, Türkiye'yi bir rejim konusunda iteklemeye çalışıyor. Bugünlerde Avrupa'nın birçok ülkesinde, değişik yerlerde değişik kurumlar kuruluyor. Mesela Prag'da bir kurum kuruluyor, Varşova'da bir kurum kuruluyor, biri hür seçimi irdeleyecek, birisi kurumlaşmayı irdeleyecek. Madrid'de AGİK Parlamentosu için çalışmalar yapılıyor. O çalışmalar belli bir noktaya geldi. Viyana'da azınlık hakları tartışılacak, 1 Temmuz'dan itibaren 19 Temmuz'a kadar dünyanın gündemine azınlık kültürü, azınlık hakları gibi fevkalade önemli konular gelecek. Buralarda, bu konularda Türkiye'nin tavırlar ortaya koyması lazım. Bazı gerçekleri görmezlikten gelerek, bazı kelimeleri telâffuz etmekten kaçınarak Türkiye'nin birliğini, bütünlüğünü korumamız mümkün değildir.

Dünyaya yeni "concept"ler geliyor. Şunu bilmemiz gerekiyor ki, devletleri kurmak kolaylaşmış, devletleri yaşatmak zorlaşmıştır. Devletleri yaşatmak zorlaştığına göre, Cumhuriyetin şemsiyesi altında birleşmiş insanlarımızı toplu tutmak için, onların siyasal ve kültürel haklarını tamamiyle vermek zorundayız. Hukuksal yapıyı yeniden kurmak zo-

rundayız. Avrupa, global değerleriyle, bilhassa Amerika'nın ve Kanada'nın da katkısıyla, Avrupa - Amerika köprüsünü de kurmak istiyor. Bu köprü de Türkiye için doğuya açılan ikinci bir köprüyü ortaya çıkaracaktır. Burada irdelemek istemiyorum, ilgi çekici gelişmeler var bu Paris Charter'inin yan kuruluşları içinde! Ve ilk defa Batı, kendi rejimini, kurumlarını kuruyor, denetimini sağlıyor. Mesela hür seçim bürosundan bir muhalefet partisi isterse gözlemci çağırabilir ve bu sadece genel seçimler için değil, alt seçimler için de sözkonusu. Mesela bir partimiz isterse 2 Haziranda yapılacak seçimlerin demokratik ilkelere uygunluğunu denetleyebilecek. Böylesine yeni kurumların kurulması, Türkiye'nin sivil topluma geçişinde fevkalade önemli bir belgesel destek sağlıyor. Acaba dünya, seçimlerin düzelmesi, siyasi partilerin teşekkülü, bağımsız hükümet dışı kuruluşlar, işçi sendikaları, işveren örgütleri gibi, insan haklarının temel meselerinin mukayese edilip incelenmesi gibi konularda evrensel değerlerden bir ortak rejim çıkarabilir mi? Niye çıkarmasın! Hepimiz bu konuda bunca deneyim geçirmişiz, ıstıraplar yaşamışız, bilhassa doğu Avrupa ülkeleri bu konuda fevkalade hızlı bir gelişim içindeler. İlgi çekici şey, Türkiye'de Avrupa'nın ve AGİK'in hiçbir toplantısı yapılmıyor da, Prag'da, Varşova da, Budapeşte'de özgürlükçü demokrasi için toplantılar, kurumlar kuruluyor. Bu çelişki bile ülkemizin sivil toplum konusunda ne kadar geride kaldığını gösteriyor.

Benim dileğim şu; bu toplantıya katılım az olabilir, önemsemiyorum. Önemli olan, böylesine bir toplantının, hem de böylesine değerli bir kurum tarafından gündeme getirilmesidir. Türkiye'de konunun araştırma konusu yapılması. Biz siyasetçiler biraz geri kalırız. Eğer toplum bizi itelerse, çekerse, siyasetçiler de bu kuralları ve kurumları uygulamak için daha fazla gayret göstereceklerdir. Dileğim, böylesine toplantıların çoğalması, sürelerin çoğalması, seminer günlerinin artması ve bütün bunları daha geniş anlamda tartışmamızdır. Partiler ilkelerini koymalıdır, partiler tavırlarını gerçekçi biçimde koymalıdır. Bir parti herkesten oy almak için değil, kendi fikirlerini paylaşanlardan oy almak için parti programları, ilkeler ortaya koymalıdır. Partiler siyasal örgütlenmelerinde salkımlarını genişletmelidir, halkı siyasal örgütlenmenin içinde almalıdır. Siyasal örgütlenme yoluyla toplumsal örgütlenmeye geçilecektir. Siyasal muhalefet yeterli değildir bir ülkede. Toplumsal muhalefeti, toplumsal refleksleri ortaya çıkarmamız gerekecektir. Bunun yolu da bu toplantılardır. Dinleyici sayısının azlığından üzülmedim ben. Böyle bir toplantının yapılmış olmasına sevindim. Sayın Başkana ve hepimize teşekkür ediyorum.

Hasan Celal Güzel

Anavatan Partisi

Gaziantep Milletvekili

Sayın Başkan, değerli dinleyenler, sivil toplum konusuna ben biraz daha somut şekilde girmek istiyorum ve siyasi partiler programları çerçevesinde, en başta mensubu olduğum partinin programları ve uygulaması çerçevesinde, bazı daha müşahhas şeyler de kaydetmek istiyorum. Önce, sivil toplum kavramı ve teorisi üzerinde sayın hocam çok vukufufla durdular, sayın Mumcu da bahsetti, eminim ki bu konuda çeşitli çalışmaları olan sayın Akyol'da üzerinde duracak. Ama şunu belirtmekte fayda var, gerçekten de sivil toplum konusunda liberallerin ve Marksistlerin bazen birbirine çok yaklaşan, bazen birbirinden oldukça farklı yorumları var. Ancak biraz evvel sayın Mumcu'nun da bahsettiği İtalyan komünist partisinin teorisyeni sayılabilecek Gramsci'nin gerçekten üst yapı kurumlarını öne alan, eğitimi de bu arada bir sivil toplum kurumu olarak değerlendiren teorisini oldukça ilgi çekici bulduğumu belirtmek isterim. Bu arada Türkiye'deki tarihi gelişmelere de, şöyle çok kısa, sadece teoriden pratiğe geçme bakımından, temas etmek istiyorum. Bir defa, şu ilgi çekici hususu dile getireyim: devletle sivil toplum münasebetinde, özellikle son 10 yılda Türkiye literatüründe, Türk aydınları arasında, zaman zaman sivil toplumla devlet birbirine karşı olarak gösterilmiştir. Biraz evvel sayın hocamız da belirttiler, aslında bu böyle değil. Liberallerden bazılarının zaman zaman buna benzer şeyler söylediği de görülmüş, ama şunu ifade etmek lazım ki, eğer devlet olmazsa sivil toplum da meydana gelmez. Devletin özellikle siyasi, hukuki niteliği, teminatı, himayeciliği, koruyuculuğu altında sivil toplum müesseseleri işlemeye başlıyor. Dolayısıyla, devlet ve sivil toplum ayrımını çok dikkatli yapmak lazım. Bunun teoriden çok pratiğe yansımaları beni ilgilendiriyor. Çünkü son zamanlarda, özellikle devletin bazı vasıflarına kar-

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

şı, ne ilgi çekicidir ki liberal bazı uygulamaları ortaya sürmek isteyenler, devletteki tahribata yönelen bazı savunmalara karşı da bunu ortaya koymaya çalışıyorlar. Bunu müşahhas olarak biraz sonra arz etmek istiyorum.

Bizim tarihimizde Osmanlı'nın devlete bakışı diğerlerinden çok değişik. Hatta devlet kelimesinin diğer dillerden çok farklı bir manası da var. Devlet hiçbir dilde saadet, mutluluk olarak kullanılmamış, sadece Osmanlıca'da var. Kanuni'nin dediği, "olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi" sözünde devlet, devlethane, birbirinden farklı kullanılıyor ama, mutluluk, saadet, refah olarak da kullanılıyor, sadece otorite olarak kullanılmıyor. Ayrıca, son zamanlara doğru merhum Kemal Tahir'in kullandığı manada devletin ele alınışı var, Osmanlı'nın "kerim devlet" fikri var. Dolayısıyla, Osmanlı tebaasının devlete bakış şekliyle diğer ülkelerdeki, devletlerdeki tebaanın, vatandaşların, toplumun ya da halkın bakış tarzları arasında büyük farklılıklar var. Buna işaret ettikten sonra, sivil toplum tartışmalarının özellikle Batı'da da, Doğu'da da gündeme gelmeye başladığı -şuurlu veya şuursuz- 19. asra doğru uzanırsak, Tanzimat hareketinin yenileşme hareketi olarak incelenmesinde bütün bazı müsbet hususlara ve özelliklere rağmen, daha çok Türkiye'deki azınlıklara imtiyaz, bir özden farklı yabancı tesiriyle meydana gelmiş bir hareket olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Daha önceki tarih kitaplarında, özellikle inkılap tarihi kitaplarında tek yönlü savunmaların çok daha ötesine geçildiği için, bir politikacı olarak bu konuda rahat konuşabiliyorum. Genç Osmanlıların, Jön Türk'lerin hareketlerini de bu şekilde sayabiliriz. Meşrutiyet dönemlerinde biraz daha hürriyetçilik, özgürlükçülük fikirleri önem kazanmış ama o da çeşitli şekillerde meşrutî meclislerin, gerekli veya gereksiz - onların o zamanki tutumunu eleştirmek için söylemiyorum- ömrünün fazla uzamaması yüzünden uzun süre etkili olamamış. Ve en önemli dönem de Cumhuriyet'ten önce İttihatçıların dönemi. Meşhur "Merkeziyet-i Umumi Cuntası"nın kurulması ve 19. asrın başından itibaren uygulanan Jakobenizm'in en somut haliyle tependen inmece şekilde ortaya çıkışı. Yani, Jakoben bakışıyla devletin ancak 20. asrın başında en ceberrut haline geldiğini görüyoruz. Bu Osmanlı'nın kendi devletinden de çok farklı. Osmanlı'nın daha önceki asırlarda daha fazla merkeziyetçi ve monarşik görüntüsüne rağmen, bir takım sivil toplum kurumu olarak mütalaa edilebilecek unsurlara sahip olduğunu görüyoruz. Vakıf sistemi, fütüvvet teşkilatı, hatta hatta Prof. Şerif Mardin'e göre tarikat teşkilatı bile böyle. Bazıları, mesela Nur Vergin de bunun böyle olmadığını söylüyor.

İttihatçılardan Cumhuriyet dönemine geçtiğimizde Kemalist hareket, özellikle Cumhuriyetin kuruluşu, bambaşka bir hareket. Gerçekten Sevr'in şartlarını Lozan'a çevirmek için ne derece uğraştığımız biliniyor. Dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk ve ekibini çok kısa yoldan Jakobenlikle itham etmek aslında doğru değil, büyük bir insafsızlık ve bence vicdansızlık. Bunu açıkça söyleyelim, çünkü bu eğilimleri taşıyan eski ittihatçı çevreye, ekibe, kadroya mensup kimseler ekseriyette bulunuyorlar. Başka bir metoda tam sahip değiller ama orada ezilmiş, bitmiş bir imparatorluk yerine, yeniden bir üniter devleti kurma, bağımsız bir devleti kurma çabaları var ki, bu çabaların kutsiyeti karşısında burda artık bırakınız Jakobenliğin, tepeden inmeciliğin, demokrasinin bile tartışılması pek fazla anlam taşımıyor. Orada önemli olan, o devleti kurmak ve müesseseleriyle asgari şekilde işletmeye başlamak. Devlet kuruluyor ve beklenenin aksine, ilk döneminde daha liberal bir ekonomi politikası uyguluyor; İzmir İktisat Kongresi, Sanayii Teşvik Kanunu ve diğerleri. Ama sonradan çeşitli faktörlerle, 1930'lardan itibaren daha devletçi bir görüntüye giriyor. Zaten daha sonra meydana çıkmış altı okun iki okundan bir tanesini hocam kırdı biraz evvel. Halkçılığın sivil toplum bakımından çok manasız olduğunu söyledi. Tabii o günün şartları içinde değerlendirmemiştir, biliyorum, ama şu şartlar bakımından öyledir gerçekten. Devletçilik ise aslında ondan daha fazla manalı değil, o yüzden de zaman zaman bu altı ok konusunu savunanlar, devletçiliğin "etatist" manada olduğunu, sosyalist manada olmadığını, hele ekonomik devletle hiçbir ilgisi olmadığını, o zamanki kadro hareketini falan da tamamen gözden uzak tutarak iddia etme çabası içine girerler. Özellikle ara rejim dönemlerinde Genel Kurmay tarafından kaleme alınan inkılap kitaplarında, bu çok bariz şekilde kendisini gösterir.

Şimdi, 1930'ların devletçiliğinde mutlaka 1929 büyük depresyonunun tesiri var. Artı, sermaye birikiminin olmayışının ve devletin koordinatörlük görevinin gerçekten ekonomik bakımından da yapılmasının fonksiyonu var, yavaş yavaş KİT konusuna doğru da gitmenin, Etibank ve diğer müesseselerinin rolü var, Sovyetler Birliği ile gittikçe sıcaklaşan bir dizi münasebetin rolü var ve ilk planların ortaya konmasının rolü var -ki bu planlar aslında faydalı olmuştur- onu da kabul etmek lazım. Ve eğer devletçilik dönemini 46'lara kadar uzatırsak, bir de, analizi fazla derinleştirmeden söyleyeyim, İkinci Dünya Savaşının, uzayan müşkülât yıllarının da çok önemli rolü var. Yani, devletçilik sadece teorik ve peşin hükümlü bir devletçilik değil. Ama kim ne derse desin 46 ve 50'li yıllara gelinceye kadar Türkiye'de hem ekonomik manada, hem de siya-

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

si manada, 19. yüzyıldan kalma aydının halka tepeden bakışı şeklinde özetlenebilecek bir Jakobenezim var.

1946 hareketini bu bakımdan ele aldığımızda, sivil toplum talebinin gerçekten o zamana kadar gelen son 150 yıl içinde en fazla yoğunlaştığı bir dönemi ortaya koymuş. Dolayısıyla aklıma hemen Merhum Prof. İdris Küçükömer'in "Düzenin Yabancılaşması"ndaki beni çok etkileyen - ilk okuduğum zaman öğrenciydim- çok şaşırtan tablosu geldi: sağ partiler ve sol partiler diye ayırım yapılmıştır. Sağ partiler şöyle başlar: İttihat ve Terakki Partisi, Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi, yaşasaydı SHP'yi koyar mıydı, bilmiyorum, onu biraz şaka olarak söyleyeyim. Sol partiler içinde ise Hürriyet ve İtilaf diye başlar, Abdülhamit'le başlar, sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, sonra Serbest Fıkra, sonra Demokrat Parti, Adalet Partisi diye gelir. ANAP'ı görseydi şaşırırdı, çünkü her sene fikir değiştirdiğimiz için, o bakımdan, şu anki yerimize göre herhalde bir yer tayin edecekti diye düşünüyorum. Efendim, latif mahfuz kalmak şartıyla şunu söyleyeyim ki, 46 hareketiyle bir bakıma haksız olarak, kudrete aksetmeyen, ama 50'de artık iktidarın el değiştirmesi şeklinde tecelli eden hareket, gerçekten bir halk hareketi şeklinde nitelendirilebilecek derecede önemli. Ondan sonraki yıllarda da hakikaten çarıklıya yol açılmış, kaymakamlık yolumdan, bakanlık, başbakanlık önüne kadar yol açılmış, ama bu yol devletin küçülmesi ve gerçek bir neo-liberalizm, hocamın söylediği çok yeni liberalizm bakımından değil, o zamanki neo-liberalizm şeklinde tecelli edecek derecede de genişlememiş, çünkü seçkinli elitist gruplar aslında devletin önemli kademelerinde. 60 sonrası devirde, bazı kişilerin söylediği tabirleri kullanırsak, sandıksal demokrasi, çoğunluk istibdadı konusundaki bence gerçekten tepeden inmece, etitist ve halkın çoğunluğunun talebine uymayan anti-demokratik, hele hele sivil topluma tamamen karşı eğilimler, mealesef Türk aydınında devam etmiş. Ancak Demokrat Parti uygulaması da buna tam olarak cevap vermemiş. Biraz evvel sayın Cindoruk üstü kapalı olarak nezaketle söyledi, ben bütün partilere somut gireceğim, herkes beni afftesin, başta kendi partim, zaten parti sözcüsü olarak bulunmuyorum, parti muhalifi olarak bulunuyorum, onun için de bizim partiye temas etmişken diğerlerine de şöyle bir yoklama yaparız diye düşünüyorum. Böyle olduğuna göre, Demokrat Parti de bir taraftan devleti küçültme iddiasıyla girmiş işin içine, ANAP gibi, ama devleti büyütmüş. KİT'ler yoluyla büyütmüş, sanayileşmeyi de üretimi artırmak için gittikçe hızlandırmış, bir takım dış yardımlardan faydalanmış, bu arada planlı bir ekonomik politika tatbik edeme-

miş. Başka hatalar da var, ekonomik analizi ağırlaştırmadan söyleyeyim. Ve iş evvela 54'e, sonra 58'e kadar gelmiş dayanmış. 58 stabilizasyon kararları ve sonra 60 ihtilali, biliyorsunuz. Bu arada siyasi hatalar da yapıldı demiştim. Sadece uzlaşmazlık değil, siyasi hatalar da bir bakıma ocak bucağ teşkilatlarına kadar yangınlaşması -ki sonradan ocak bucakların kaldırılmasına neden olmuştur- maalesef siyasetin ivmesini etkilemiştir. Bir bakıma politizasyon güzel, ama vatan cepheleleri de kurulmuş. Ben o zaman hatırlıyorum, lise sondaydım, radyoyu açardık, hergün uzun uzun listeler halinde vatan cephesine intikal edenler -ve tabii karşı tarafın da vatan hainleri olduğunu düşünebilirsiniz hemen- uzun uzun sayılırdı.

27 Mayıs ihtilali üzerinde fazla durmaya lüzum yok, maalesef bundan sonra zaten ihtilaller dönemi açılmıştır. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ... her gelen de -kılıcının hakkı olacak herhalde- birkaç sene ülkeyi idare etmeye devam etmiştir ve bu şekilde maalesef Türkiye, anti-demokratik kesintilerin tradisyonuna adeta oturmuştur. Allah korusun, 10 sene geçti aradan diye biz siyasetçiler başta olmak üzere herkes endişe içinde bekliyor. Özellikle 10 yılların sonunda. Bizde 10 yıl analizleri batıdan çok değişik, maalesef ihtilal bekleyişleri içinde geçiyor, sıfırlı yıllarda ve 1'li yıllarda.

Efendim, 1961 Anayasası da 1924'e özellikle bir tepki olarak çıkmış, kuvvetler ayrılığının oturtulması bakımından mükemmel bir Anayasa. Şeklen de bence çok güzel. Çok fazla olmayan hukuk bilgim çerçevesinde söyleyebilirim ki 82 Anayasa'sından çok daha mahirane hazırlanmış, diliyle, şekliyle. Ancak kuvvetler ayrılığı, kuvvetler infiradı haline dönüştürülmüş, kuvvetlerin çatışması meydana getirilmiş; özellikle yürütme çok zayıf halde. Yürütme dışında bir takım özerk müesseseler var, bunlar toplumun ananelerine, örflerine göre de teşkil edilmiş değil. Zaten başlangıçtan itibaren, sayın Mumcu'nun biraz evvel bahsettiği gibi, hukuk sisteminden itibaren uzun bir geçmişten gelen yoğunlaşmış, toplumla hemhal olmuş bir müesseseler oluşumundan çok, adaptasyon, kısa süreli değişimler Türkiye'de her zaman tercih edilmiştir. 1961 Anayasası iyi işlemedi, biliyorsunuz. Öylesine iyi işlemedi ki, yerine 1982 yılında Anayasa'da, bir hüküm getirildi, Üniversite'ye polis girebilir ve öğrencileri üniversite koridorlarında takip edebilir gibi. Biraz tabii karikatürize ediyorum, ama bu derece reaksiyonel bir hüküm getirilmesine sebep oldu.

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

1982 Anayasası geldi, o da 61'e tepki olarak çıktı bildiğiniz gibi. Bu defa genel kuvvetler ayrılığı var, ama özerk müesseselerin tamamen budandığı, yargı, yürütme ve yasama dengesinin değişik bir şekle göre kurulduğu bir yapı geldi. O da şöyle; bir emekli genelkurmay başkanı, paşa, gelecek, o bu üç kuvveti koordine edecek, dolayısıyla ona Anayasa mahkemesi üyesini tayin etmek de, yargıtay üyesini tayin etmek de, Danıştay üyesini tayin etmek de helaldir, bir hayli de faydalıdır. Hele hele rektörleri mutlaka tarafsız olan, Atatürk devrimlerinden de ayrılmayacak, mutlaka anadan doğma milliyetçi ve vatansever eski genelkurmay başkanına vermek gerekir. Tabi sonradan Sayın Özal'ın ANAP Genel Başkanı sıfatını muhafaza ederek o makama çıkacağını herhalde kimse hesaplamadı ve bütün o dengeler altüst oldu. Sayın Evren'in deyimiyle "sivililerin gelip tekrar tencereyi pisletmemesi" üzerine kurulan Anayasa sonradan epeyce değişik bir mecraya döküldü zannediyorum.

Günümüz Türkiye'sinde bütün bu Jakoben eğilimler -ki ben bir eski demokrat ailenin çocuğu olarak, eski Adalet partili olarak hep bunlara karşı yetiştim - bize 1961 Anayasa'sını öğreten, sandıksal demokrasi-den bahseden, Haso'lardan, Memo'lardan bahseden, bazıları da hocamız olan bu şekildeki Jakoben kabul ettiğimiz aydınlara reaksiyon göstererek yetiştik; ama hiç aklıma gelmezdi ki 40 yaşını bir hayli aşır 50'ye merdiven dayadığım sıralarda devletin üniterliğinin muhafazası için ben bu Jakoben eğilimleri bayağı arar hale geleceğim. Bunu hiç düşünmezdim doğrusu. Maalesef Türkiye'de ifratla tefrit arasını bulmak, bir çok konuda, sistemde -sayın Cindoruk çok daha iyi bilir, tecrübeleri de yaşamıştır- zor olmaktadır. Gerçekten, ta Tanzimatın başından yenilikçilik diye başlayıp Türkiye'yi Paris caddelerinden keşfetmeye çalışan insanların halka bakış tarzı ne kadar kopuksa, maalesef sonradan gerçekten seçilmiş müstebit, merdivenlerden yukarıya çıkıp, "Haso Memo var mı gelip bu devleti idare edecek" fikrine karşılık, "ben odunu da koy-sam seçtiririm" fikriyle ortaya çıkan, hiçbir zaman dengeleşmeyen bir siyasi sistem neticesi ortaya çıkmıştır. Maalesef şu anda da Türkiye'nin en büyük problemi, bizim asırlardır çektiğimiz bu tepeden inmece, halkı hor gören anlayışa mukabil, bu defa halkın oyunu cebinde bilen parti için, demokrasiyi hiçbir zaman işletmediği için de bütün milletvekillerinden belediye başkanlarına kadar kendisinin, yakın çevresinde veya görevlendirdiği oligarşik az sayıda bir ekibin hakimiyeti neticesinde ortada fiilen alternatif menü listesini bulamayacağımız, dolayısıyla da demokratik sayılmayacak bir sistem neticesi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, 1980'li yıllarda toplumsallıkta bireyselliğe doğru güzel bir dönü-

şüm meydana gelmektedir ama bir taraftan da maalesef demokrasiyi savunurken, sandığı savunurken, milli iradeyi hiçbir şekilde tecavüz edilmemesi gereken bir irade olarak savunurken, o dengeleri, kuvvetleri iyi yerleştiremediğimiz için, parlamento çoğunluğunu elinde oynatan kişi ya da kuvvetleri iyi yerleştiremediğimiz için, parlamento çoğunluğunu elinde oynatan kişi ya da kişiler çok rahatlıkla Jakobenlerin verdikleri zararın daha üstünde, hem devlete, hem topluma, hem demokrasiye zarar verebilir hale gelebilmektedir. Bu da son derece tehlikeli ve ters bir oluşumdur.

Tahlili burada kesip, günümüz Türkiye'si bakımından sivil topluma gerçekten tesiri olan, olumlu ve olumsuz etkileri bulunan ANAP'ın mensup olduğum Partinin- sivil toplumla ilgili anlayışını ve görüşlerini sadece konu başlıkları itibariyle arz etmek istiyorum. Bir defa ANAP kurulduğundan itibaren ferdi hak ve hürriyetlerden yana olmuştur ve bunu savunmuştur. Bu ferdi hak ve hürriyetleri demokratik hak ve hürriyetler olarak da almak mümkündür. Ayrıca, teşebbüs gücü dolayısıyla ekonomik hak ve hürriyetler olarak da almak mümkündür. İkinci olarak, ANAP yenilikçi bir partidir. Kesinlikle yenilikçidir, halbuki genel olarak toplumdaki partilerin içinde soldaki partiler, sosyal demokrat partiler daha fazla yeniliğe meraklıdırlar. Aslında geçmişte muhafazakâr olan partilerde de bu yenilikçilik vardır. 60 sonrası muhafazakâr merkez sağ partilerde de, özellikle Adalet Partisinde de bu vardır. Ama özellikle yenilikçiliğe Batı demokrasilerinde sol partiler meraklıyken, şunu söylemek lazım ki ANAP bu yenilik konusunda diğerlerini geride bırakmıştır. Devlet anlayışı da sivil topluma çok uygundur. Parti programından hükümet programına kadar şunlar var: bir defa "devlet millet için" sloganı var. La Pierre galiba milleti bir bakıma bir sivil toplum biçimi olarak tarif ediyor. Arkaik toplumdaki sivil topluma, oradan feodal nizama, senyörlüklere, oradan millete, hatta millet ünitesine doğru gidişte, millet, bir sivil toplum biçimi. Burada devletin millet için oluşu konusundaki fikir gerçekten tam tersine, otoriter, her şeye hakim, sivilleri koruma neticesinde biraz evvel söylendiği gibi, Sayın Sunar'ın belirttiği gibi, sivillerin birçok haklarına tecavüz edebilecek devlet anlayışından farklı bir devlet anlayışıdır. Ayrıca, "devlet, ana ve baba değildir" demiştir ANAP. Yani, "devlet ana", "devlet baba" tabirlerini reddetmiştir. Gerçekten de devlet sizin ana - babanız değildir, ondan her şeyi beklemeyin, sivil toplum olarak da bazı konuları yerine getirin fikri de değişik bir fikirdir. Ayrıca idari reform çalışmaları yapılmıştır. Gerçekten, 1984 şartlarına göre o zaman bakanlık sayısının azaltılması ve bütün kamu

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

kuruluşlarının gözden geçirilmesi, merkezi yapıdan daha az merkeziyetçi, yerinden yönetimi, ademi merkeziyetçi bir yapıya doğru gidilmesi konusunda -şimdi teknik örneklerini vermek istemiyorum- önemli atılımlar yapmıştır. Ayrıca, bürokrasiyle mücadele konusunda da ANAP başlangıçta oldukça samimidir. Bürokrasiyi, devlet kurumları veya devlet memurları olarak kullanmıyorum, bürokrasiyi demokrasinin karşıtı, teknokrasi gibi kullanıyorum, yani büro memurlarının hakimiyeti, patolojik olgu olarak kullanıyorum. O takdirde bürokrasi ile, bürokratik formalitelerin basitleştirilmesi ile ilgili gerçekten çeşitli kararların hükmünde kararnamele -ki onlar sonradan maalesef dejenere oldu ama önemli kolaylaştırmalar, sadeleştirmeler yapılmıştır- ve idari reform konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu arada, devleti küçültme sloganıyla da ortaya çıkmıştır. Evvela iyi anlatılamamıştır, "hiç o büyük devlet küçülür mü?" diye görülmüştür. Halbuki devleti ekonomik bakımdan küçültme, yani -biraz evvel Hayek dediniz- Hayek'teki, kumanda ekonomisini mümkün olduğu kadar gerçekten azaltmak ve piyasa ekonomisine doğru götürmek, bu manada devleti küçültme konusunda da 24 Ocak'tan beri teknik ekip aslında ANAP'ın ekibidir. Ama siyasi sorumluluk o zamanki Başbakan ve o zamanki AP yetkililerindedir. 24 Ocak'tan beri devam eden piyasa ekonomisine geçiş konusunda da bir değişik sivil toplum unsuru ortaya çıkarılmıştır. Çünkü sivil toplumda ekonomik yapının sivilleşmesi, sivil toplum kurumu halinde düzenlenmesi önemli olmaktadır. Bu arada ANAP pragmatik bir parti olarak ortaya çıkmıştır, "iş bitiriciliği" bir slogan halinde ortaya koymuştur. Eski siyasi partilerin "dava adamı" hüviyetine mukabil, Göle'nin işaret ettiği gibi, ANAP'ta "iş bitirici, pragmatik mühendis anlayışı" vardır. Türk siyasi hayatında tek mühendis Sayın Özal değildir, daha önce de mühendisler vardır, ama biz daha deşetli bir mühendisiz, onu kabul etmek lazım.

Efendim, piyasa ekonomisine geçiş konusunda da gerçekten ANAP'ın çok ciddi adımları olduğunu kabul etmek lazım. Özelleştirme konusunda da, adımlardan çoğu bence çok ciddi iddalar taşımıştır, özellikle ilk ortaya çıktığında özelleştirmenin o sınıai kuruluşundaki çalışanların ortaklığı şeklinde ortaya çıkacağı ve sermayenin tabana yayılacağı şeklinde bir iddia taşımıştır. Sayın Özal'ın basın toplantısını ben kaleme almıştım, onun için çok iyi hatırlıyorum. Mali idarelerin güçlendirilmesi konusunda da ademi merkeziyetçilik o derece ileri götürülmüştür ki, adeta her ANAP'lı birer modern Prens Sabahattin haline gelmiştir. Bizde "teşebbüs ü şahsi" var, biliyorsunuz. Ona ilaveten, sanayi

yerine de alt yapı ön plana alınmıştır. Keynes yerine Friedman, Chicago çocukları ikame edilmek istenmiştir. Uzlaşmacılık, barışçılık, tolerans, müsamaha konusunda da -şunu kabul etmek lazım ki 80 döneminin bir özelliği sadece depolitizasyon değildir, aynı zamanda toleranstır, uzlaşmadır- bu konuyu da ANAP bence samimi olarak, en iyi propaganda ederek gündeme getirmiştir ve oy alışında büyük tesiri olmuştur. Ayrıca dinamik bir dış politika iddiası vardır ve demokratikleşme konusunda da iddiaları vardır.

Şimdi bir de ANAP'ın dejenarasyonundan bahsedeyim. Hemen konu başlıklarıyla söyleyeceğim, bunu izah etmeyeceğim, çünkü bu daha iyi takip edilir zannediyorum. Yenilikçilik yerini fanteziye, arabesk *alamerikan* bir populizme bırakmıştır. Rahmetli Zeyyat Baykara o zaman siyasi ve idari işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı, ben de o zaman Başkanlık müsteşarıyım, ekonomik işlerden sorumlu Devlet Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Sayın Özal'a vekâlet ediyorum "Yahu, mülkiyeli kardeş", dedi, "ben bu sizin patronu bir türlü takip edemiyorum, her gün bir cebinden bir tavşan çıkarıyor", dedi, "bir paket açıyor", dedi, "ben tam onu anlayacakken ertesi gün başka bir tavşan çıkarıyor" dedi. Şu anda Türkiye'de ortalıkta başıboş bir hayli tavşan dolaşüyor. Devletin tahribi maalesef bizim dönemimizde, biraz evvel anlattığım mekanizmayla meydana gelmiştir. Pragmatizm de hukuk sistemini tahrip şeklinde çok büyük bir zarar vermiştir. Ayrıca pragmatizmin bireyciliği, şahsılık, bencillik, işbitiricilik ve yolsuzluk şeklinde tecelli ettiğini maalesef müşahade etmek mümkündür. Diğer taraftan, adaletsizlik, eşitsizlik, haksızlık, hukuksuzluk, sübjektivite, keyfilik, nepotizm, kayırmacılık, bizim bu sivil topluma geçişimizin çok kabarık bazı fatura unsurları olarak hemen sayılabilir.

Piyasa ekonomisi de maalesef kumanda ekonomisinden pek fazla kurtulabilmiş değildir. Bu arada küçültülmek istenen devletin de, Prof. Mükerrrem Hiç'in yaptığı bir araştırmaya göre, bir hayli büyüdüğü iddia edilmektedir; bu yüzden özellikle sermaye ve para piyasalarında devletten yer bulup da bir parça kendisini göstermek isteyen özel sermaye de epeyce müşkülât çekmektedir. Mahalli idarelerde büyük atılımlar yapıldığını, mahalli idare imkanları ve yatırımlarıyla şehir altyapısının gerçekten çok daha iyi hale getirildiğini herkesin kabul etmesi lazım, ama büyük bir başıbozukluk olduğunu da aynı zamanda alt yapıdaki başıbozuklukla birlikte ele alınca, enflasyonu kamçılayan unsurlardan önemli bir tanesini meydana getirdiğini de ilâve etmek mecburiyetinde-

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

yiz. Sanayide ise çok doğru bir tercihle özel sektör hakimiyeti teorik olarak benimsenirken, geçiş iyi ayarlanmadığından, bir taraftan KİT'ler devam etmiştir, bir taraftan da bazı konularda boşluk meydana gelmiştir. Alt yapıda da aynı hesapsızlıklar olmuştur. Nihayet Friedman'dan Keynes'e dönüş meydana gelmiştir. Nisan 1989 da, 26 Mart seçiminden sonra Sayın Özal ilk defa, bir tabu olarak gördüğü Keynes'in toplam talep dengesinin sadece talep yönünü değil arz yönünü de düşünmek gerektiğini ifade etmiştir. Bendeniz bir eski "24 Ocak'çı" olarak, bunu 9 sene kadar tekrarladıktan sonra kendisini bu şekilde görmekten bahtiyar olduğumu arzetmiştim o zaman. Neticede ilk olarak da toplam arzı artırıcı özellikle en kolay yol olan ithalat yolu açılabilmiştir ve bu şekilde bazı tikanıklıklar önlenebilmiştir. Tabii tek başına Keynes'in bir çare olmadığını da herhalde söylemeye lüzum yok. Maalesef tek adam hakimiyeti de siyasi sistemde bir dejenerasyon meydana getirmiştir; bunun nasıl olduğunu anlatmaya hiç lüzum görmüyorum. Parti içi demokrasi yokluğundan global bir despotizme doğru gidilmiştir. Siyasi ve sosyal ahlâk kesinlikle tahrip edilmiştir. Siyasi kültürde de, katılmacı kültüre geçilmeyiş bakımından epeyce kayıplarımız vardır. Dış politikada ise, aktif ve dinamik bir dış politika bence şaşkın bir dış politika halindedir.

Demokratikleşmede ise bunu şöyle tesbit ettim, ANAP'ın demokratikleşme tablosunu çıkardım. Artılar ve eksiler var. Artılar şunlar:

- * Sıkıyönetimin kaldırılışı, (o zaman 10 senedir devam ediyordu)
- * 5 defa halk önüne çıkış, (3 seçim, birisi ara seçim, ikisi referandum, ufaklıkları saymıyorum, onlar her hafta var evvelallah!)
- * Avrupa topluluğu'na tam üyelik için müracaat,
- * Milletlerarası denetime insan hakları bakımından açılış,
- * Avrupa insan hakları komisyonuna şahsi müracaat hakkının tanınması (1987 Ocak)
- * Avrupa Konseyi ve BM çerçevesinin işkencenin önlenmesi ile ilgili sözleşmelerinin kabulü (1988),
- * Avrupa Sosyal Charter'inin onaylanması (1989),
- * Avrupa İnsan Hakları Divanının zorunlu yargı yetkisini tanıma (Ocak 1990),

- * Türkiye'nin AGİK in faal bir üyesi olması,
 - * Gözaltı sürelerinin azaltılması yolunda Ceza mahkemeleri usul kanununda işlemlerin başlaması (başbakanlık genelgesiyle henüz o safhada yürüyor),
 - * Bazı idam cezalarının müebbetle çevrilmesi (1984'ten beri hiç infaz olmamıştır, tabi bunun başka sebepleri de düşünülebilir),
 - * Cezaevi şartlarında iyileşme, (tüzük çıkarılmıştır, 1990)
 - * 141, 142, 163'ün -halen devam eden- tadil çalışmaları,
 - * Paris anlaşmasının imzalanması,
 - * T.B.M.M. insan hakları komisyonunun kurulması ve
 - * Türkiye'nin tutumu, (özellikle 1988'de kesinleştiği için son derece insani olduğunu söyleyebiliriz, 91'de şu anda daha olumlu sayılabilecek yaklaşımlara rağmen netice ortada yok.)
- Eksiler de bence şunlar, kısaca sayarak:
- * Olağanüstü halin devamlılaştırılması, (sıkıyönetim kaldırıldı ama olağanüstü hal de devamlılaştırıldı, adeta kurumlaştı)
 - * Sık sık değiştirilen seçim sisteminin keyfiliği, (Sayın Cindoruk da işaret etti)
 - * ABD'ye tam bağımlılık, (bunu da ben bu bakımdan, demokratikleşme açısından, özellikle milli hakimiyet prensibi çerçevesinde bir eksi olarak gördüm)
 - * Kötü muamele ve işkencenin devamı, (bir devlet tavrı olmasa bile, istisnai de olsa devamı),
 - * Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunundaki değişiklikler,
 - * Cezaevinde çocuk öğrenciler tablosu,
 - * İdamların şantaj olarak kullanılma teşebbüsü,
 - * SS kararnamesi, basın sorunu (menfaatler ve baskılar bakımından burası bir parça gizli, ben de korkuyorum çünkü.)
 - * Hukuk ve sistem ihlalleri,
 - * Tecil ya da af kanunu tasarısı

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

* 141, 142 ve 163' de cebir unsuru sorunu (ne niyete yerseniz, şu anda belli değil)

* Ve en son anti-terör kanun tasarısı, (bence bu da kesinlikle anti-demokratiktir ve demokratikleşmeye karşı eksi bir tablo oluşturmaktadır.)

Şimdi diğer siyasi partilerin sivil toplum ve diğer açılardan böyle bir tablo karşısındaki durumunu da ortaya koymazsak, ANAP'a haksızlık yapmış oluruz diye düşündüm. SHP ve DSP, yani sosyal demokratlar, ebedi arayışlarına, yani modern Diyojen'lik fonksiyonlarına devam ediyorlar. Sosyal demokrasi bitmeyen bir arayış halinde. Marksizmin iflası ve solun kökünü kaybedişiyle, kıblesini kaybetmiş bir sosyalist hareket ortaya çıktı. CHP'nin elitizminden, seçkinliğinden aldığı bir miras var SHP'nin. O miras ona çok kötü tesir ediyor, seçmen nazarında da kötü tesir ediyor, metod olarak da, soyuttan somuta geçememekte. Somutlaştırılmış programları durmadan yayınlamasına rağmen ve Deniz Baykal'a rağmen bir problemi var. "Sosyal piyasa ekonomisi" diye yeni buluşlar da ambalaj farkı meydana getiriyor sadece, aslında bal gibi SHP ve DSP sosyal demokrasileri, piyasa ekonomisine ANAP kadar talip ve sempatik bakabiliyorlar. Parti içi kaos ve lider buhranı var ve DSP bakımından da bir yalnız adam var. Sadece lider ve liderin karşısında da birdenbire halk ve seçmen geliyor. Burada da bence en büyük problem, tezin olmayışı. Tez yok, umut ANAP'ın çöküşüne bağlanmış vaziyette. DYP'ye gelince -sayın Cindoruk 'tan bilhassa korkarak söylüyorum, çünkü karşısına gelirim filan diye korkuyorum- merkez sağ'da alternatif güçlüğü ve reaksiyonerlik meselesi var. Eskilik damgasından kurtuluş zor, ne kadar yeni transferler yapılırsa yapılsın -Sayın Cindoruk'u tenzih ederim, yeni değil kendisi- siyasette yeni nesiller nostalji tanımıyor maalesef. En büyük problemlerden birisi bu. ANAP'ın her dediğine itiraz da tez yaratmıyor, şehre ve genç seçmene girmek güç oluyor. Bir de, ANAP'ta -DYP'de kızmasın bana- Western entrikacılığa karşı oryantal oportünizm de yetmiyor, bizimki daha etkili oluyor. Siyasi partilerin hepsi de sivil topluma çok meraklı, onu da işaret edip geçeyim.

Sivil topluma geçiş konusunda da, vakit azaldığı için izah etmeden, not ettiğim hususları dile getirip geçeceğim. Bir defa demokraside çifte standart olmaz. Hemen bir misal vereyim: şu 141, 142, 163, Türkiye'de demokrat geçinen, aydın geçinen kişilerin çok ilgi çekici bir miktarını teşkil etmiştir. Kimisi, "aman bu komünistlere, kürtçülere vuralım", diye, ille de 163, ama 141, 142 gelince suratlarını buruştururken, kimi çok

laik aydınlar da hiçbir şekilde düşünce suçu olduğunu düşünmeden “141, 142 tamam kaldıralım, ama 163 asla kalkamaz” diye, ortadan kesmişlerdir. Bunların çok çeşitli sosyal izahları olabilir ama hemen ilk yaptığımız tesbitler bunlar. Şimdi “komünist parti kurulsun ama şeriatçı parti olmasın,” ya da “İslamcı parti kurulsun ama komünist parti olmasın” şeklinde bir takım farklılıklar var. Niye? Çünkü, “bu toplum şöyledir de bu toplum böyledir”. Halbuki bu tip farklılıkların, aydın bir insan, demokrat bir insan tarafından hiçbir zaman yapılmaması lazım, ben bunu katiyen kabul etmiyorum, izahını da sevmiyorum. Çünkü böyle farklılıklar yapmaya başladınız mı, o zaman demokrasiyi de hemen pragmatik, müşahhas bazı değişik düzlemlere indirgersiniz. Bu da demokrasi ve fikir hürriyeti değildir.

Aydınlar arasında muhakkak bir “consensus” sağlamak zorundayız. Biraz evvel sayın Cindoruk, tamamen benimsediğim bir ifadede bulundular, yeni bir sosyal uzlaşmaya muhakkak ihtiyacımız vardır ve 80 sonrası dönemi de bu bakımdan bir yaklaşma meydana getirmiştir. Uzaklaşma meydana getirmemiştir. Ortam müsaittir ve gittikçe müsait olacaktır ve bundan sonra çok daha önemli bir barışmaya ve uzlaşmaya ihtiyaç var, o da, aydınla halk arasında barışmayı sağlamamız lazım. Halkın inançlarına, değerlerine artık önem vermemiz lazım. O değişimi göze alarak, halkı kötüleyerek, gerici diyerek, yahut klasik örf ve adetlerine karşı hor bakarak herhangi bir noktaya gelmemiz asla mümkün değildir. Diğer bir konu, hür düşünceli nesilleri mutlaka yetiştirmeliyiz. Eğitim programını buna göre ayarlamalıyız. Eğitimde çok fazla nicelik nitelik sorunu var, bunların üzerinde duracak değilim, ama en başta gelen sorun, ilkokul döneminden itibaren demokratikliği, hür düşüncüyü o insanlara vermemizdir. El öpmeci toplumdaki mutlaka hür fikirli topluma geçmeniz lazım. Sonra parti kongresi bile yapamıyoruz. El öpme şapırtısından geçilmiyor, biliyorsunuz. Bayramlarda bile, çocuklara el öptürüp para vermek hadisesini bıraksak iyi olur diyorum. Bunu acaba sosyologlar ele alabilirler mi? Çünkü sonradan buna alışınca mutlaka para almak için el öpmek ihtiyacını hissediyorlar.

Dış dünya ile ilişkiler de sivil toplum bakımından önemlidir. Kısaca AT, AGİK, Paris Anlaşması ve ABD ile ilişkiler konusu önemlidir. 2000'lerin Türkiye'si bana göre dış ilişkiler bakımından Batı ittifakı içinde yer almış, ama ABD'nin tebaası ve uydusu gibi bir son 8 aylık Türkiye görüntüsünün de tamamen dışında, ne kadar süper güç olursa olsun, tabii ABD ile de iyi geçinen her zamanki münasebetleri içinde AT'ye dahil olmuş, Karadeniz Ekonomik Topluluğu gibi bence faydalı

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

olan bir takım yan kuruluşlarla ilişkili bulunan, İslâm ülkelerini ve oradaki ekonomik, tarihi ve kültürel ilişkileri ihmal etmemiş, gittikçe önemini artıran Okyanusya grubuyla alakasını artırmaya çalışan ve yeni bir perspektif olarak da Türk yönetimleriyle gerekirse konfederasyona kadar varan bir siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkiler bütünü kurmaya çalışan ve bunda başarılı olmuş bir Türkiye.

Siyasi sistem, yürütmenin süratli ve etkin olduğu bir parlamentarizmdir bence. Ne yarı başkanlıktır, ne başkanlıktır. Hele bu son tecrübemizden sonra anlaşılmaktadır ki, Osmanlıdan beri devam eden pederşahilik -patronaj dedi sayın hocamız- patronaj, vesayet, velayet, tamamen devam etmektedir ve şu anda bir yarı başkanlık sistemi denemesi bile Türkiye'deki demokratik hak ve hürriyetler, sistem, hukuk ve rejim bakımından fevkalade yanlıştır ve tehlikelidir. Bunu söylerken ben de şahsa göre kategorik bir fikir ileri sürdüğümün farkındayım ama bu yanlıya düşmeye değer diye düşünüyorum. Türkiye'nin güçlü bir üniter devlet yapısında olması lazım, federatif sistem konusundaki temayülleri aydın tatmininin ötesinde tehlikeli görmekteyim. Bu deminden beri savduğum demokratik fikirlere bence zıtlık teşkil etmemektedir. Şimdiye kadar hiçbir ülke gösterilemez ki üniter devlet iken federatif devlet olsun. Tam tersine, federatif yapıdaki devletler üniter devlet olmaya çalışmaktadırlar. Çünkü, üniter devletin federatif devlet olması, daha sonra dağılması, parçalanması demektir. Bu gayet açık bir gerçektir, bütün misaller önümüzdedir, günümüzün dünyası da böyledir. Federatif devlet olma şartına lüzüm yok. AĞIK'ın bölgesel kültür şartı var, buna benzer bir takım gelişmeler olabilir, ama 2000'li yıllara geldiğimiz zaman da -gerçekten işte burada tam sırası- Atatürk'ün bize emanet ettiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bütünlüğünü muhafaza etmemiz, bence bundan 10 sene sonra da gündemde, ciddi, önemli, en önemli mesele olmaya devam edecektir. Oturmuş, kurumuş bir hukuk sistemini mutlaka devam ettirmeliyiz. O zaman seçilmiş müstebitlere karşı kendimizi koruyabiliriz. Orta sınıfın ekonomik faaliyetleri de piyasa ekonomisi çerçevesinde gelişmeli ve mümkün olduğu kadar gelir dağılımı prensipleri içinde yaygınlaşmalıdır: Gelişmiş ferdi hürriyetleri, örgütlü bir sivil toplumu, siyasi kültür ve ahlakta değişimi, mümkün olduğu kadar erdem esasına, fazilet esasına dayanan ve siyaset sosyolojisi bakımından da katılımcı bir siyasi kültürü sağlamak zorundayız. Ve nihayet şunu söyleyerek bitiriyorum; hiç değilse 10 sene, 15 sene içinde artık mitos olmuş liderler demokrasiden kurtulmalıyız.

Taha Akyol

Gazeteci, Yazar

Ben konunun biraz ekonomik boyutu üzerinde durmak istiyorum. Bu sivil toplum dediğimiz hadise neden Avrupa ülkelerinde gelişti de Asya ülkelerinde gelişmedi. Ben bu hadiseyi bir yağmur meselesi olarak görüyorum. Avrupa'da yağmur daha düzenli yağdığı için ve daha bol miktarda yağdığı için, toprak Asya topraklarından daha bereketlidir, o bakımdan orada tarım ekonomisinde, feodalite biçiminde, ticaret ve sanayi döneminde de burjuvazi biçiminde, devletin dışında ekonomik güçler, sınıflar teşekkül etmiştir. Halbuki Asya toplumlarında toprak daha çoraktır, bozkırdır, bu bozkırlara atılan çekirdek ne kadar tutar tutmaz, belli değildir. Kıt kaynakları insanlara dağıtmak daha zordur, daha bir titizlik, daha bir otorite ister, o bakımdan da Asya devletleri daha otoriter olmuşlardır. Bu benim kafadan attığım bir olay değildir, "hidrolik toplum", yani su kavramına dayandırılan sosyalizmin, Asya despotizminin bir evrimi olduğunu ifade eden teorisyenlerin ileri sürdüğü bir görüştür. Hadiseye bu açıdan baktığımızda, batı toplumlarında sınıf farkları, sınıf tezatları, sermaye birikimi, ekonomik saikler dolayısıyla çoğulculuk ve devletin sınırlandırılması önem kazanırken, Asya'da otoriteli devletin kıt kaynakları daha iyi dağıtması -bu dağıtma kelimesinin altım çiziyorum- anlamında, adalete öncelik veren bir otoriter devlet teşekkül etmiştir. Bu açıdan baktığımızda, Osmanlı toplumu bir mükemmel örnektir karşımızda.

Şimdi madde başlarıyla şunları belirtmek istiyorum. Sivil toplum sihirli bir değnek olmadığına göre, bir gelişme sorunu olduğuna göre, bir sivil toplum evvela bir meşruiyet problemidir. Meşruiyetin kaynağı da

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

sadece sandıktır. Meşruiyetin kaynağı felsefe değildir, Eflatun totalitarizmine gideriz. Meşrutiyetin kaynağı bilimsellik iddiası da değildir, pozitivist ve Marksist diktatörlüklere gideriz. Meşrutiyetin kaynağı sadece sandıktır, sadece seçimdir. Dolayısıyla, sandıksal demokrasi suçlamalarının olduğu bir cemiyet sivil topluma ulaşamaz. Rahmetli Doğan Avcıoğlu'nun 31 Mart 1970 tarihli **Devrim** dergisinde yazdığı, çok partili hayatta denediğimiz yollar çıkmaz sokaklardır, diye düşünen bir toplum varsa, orada sivil meşruiyeti yürütmeniz mümkün değildir. Darbeleri de işimize gelirse destekleriz, işimize gelmezse desteklemeyiz. Meselâ 27 Mayısçı oluruz, ama 12 Eylül'e karşı oluruz. Ben bütün darbelerin hepsine karşı olduğumu ifade edeyim. Yine 28 Temmuz 1970 tarihli **Devrim**'den Doğan Avcıoğlu'nun bir yazısı: "Türkiye'de demokrasi gizli faşizm'dir, başka bir şey değildir." Nedir 28 Temmuz 1970 Türkiye'de? Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı, "yollar yürümele aşınmaz" diyor, artı, Türkiye 10 Ağustos kararlarına hazırlanıyor. Çok başarılı bir devalüasyonla, % 7'nin altında, yahut % 10'un altında bir enflasyonla, ortalama % 7 kalkınmakta, Türkiye'de otomotiv sanayi kurulmakta. Böyle bir özgürlük. Nüfus sayımında insanlara "Kürt müsün, Türk müsün?" diye sorulabilmektedir o yıllarda. Böyle bir özgürlük ve gelişme ortamında, Türkiye'deki demokrasi gizli faşizm'den başka bir şey değildir. Askeri darbeler de aynı şekildedir. Mucip Ataklı darbeden 2 sene sonra tabi senatör olarak kürsüye çıkıp, "Ordu zamanı geldiğinde yine gençlikle bir olup memleketi ahlaksızlıklardan kurtaracaktır" diyebilirdi yorsa, o memlekette sivil toplum olmaz.

İkincisi, sivil toplum bir uzlaşma ortamıdır. Hava-iş sendikasının THY'da grev kararı almasından biraz önce, Ocak 1990'da yayınladığı bir bülten var, bültenin başlığı "Hava-İş'te uzlaşmacı sendikacılığa son". Peki, uzlaşmayacaksan ne yapacaksın? İşte böyle bir sendikal zihniyet, DİSK zihniyeti olduğu sürece toplumda, sivil toplumun gelişmesi bir kenara, arkasından askeri müdahalelerin geldiğini de görürüz. Demek ki sivil toplumun temelinde, partilerle partilerin, etnik gruplarla etnik grupların, dini cemaatlerle lâ-dini cemaatlerin, işçilerle işverenlerin, herkesin herkesle belli bir pazarlık yaptıktan sonra, bunun için kendi örgütlerini kurduktan sonra, bir noktada uzlaşması gerekmektedir ki burada da karşımıza millet olma bilinci, ortak değerler diye bir şey çıkmaktadır.

Üçüncüsü, sivil toplum rasyoneldir. Dolayısıyla katı ideolojilerin yerine, sağda da, solda da, genellikle pragmatizmin ağır bastığı politik yelpaze teşekkül eder, siyasal katılımda ısrar edenler de ya topluma bü-

yük faturalar çıkararak ya da çıkarmadan marjinalleşerek uzun vadede ömürlerini tamamlarlar. İşte Hasan Celal'in söylediği: "Artık iktisat bir ideoloji ve politika konusundan süratle çıkmaktadır", yani politik iktisadın yerini kantitatif iktisat almaktadır, iktisat artık idari ve siyasi bir mesele değil, verimliliği artırma tekliflerini bulma ve uygulama becerisidir. Ancak iktisattan elde ettiğimiz nimetleri dağıtmaya geldiğinde, İstanbul Boğazı'na köprü mü yaparsanız, yoksa Zap suyuna mı köprü yaparsanız, otoyol mu yaparsanız, yoksa Doğu'yu kalkandırmak için başka projeler mi yaparsınız, orada tartışabilirsiniz. O iktisat değildir, o kamu politikasıdır.

Sivil toplum bireycidir, din, mezhep, siyaset, bölge, kabileler, varsa, o kabileler birbirleriyle çatışıyor, bireyin ortaya çıkması önleniyorsa, sivil toplum yürümez. ABD 72 milleti kaynatmış. Nasıl kaynatmış. Oraya giden herkesi tek başına birey halinde, çeşitli meslek gruplarının içerisinde kimliklendirerek, öbürlerini de lobiler vasıtasıyla kendi politik iddialarından vazgeçirip sadece toplumda ağırlık kazanmak gibi pragmatik heveslere yönlendirerek. Bireyciliğin gelişmediği bir toplumda, etnik ve mezhep, yahut dini lâ- dini, kimliklerinin kışkırtılması o toplumu iç savaşa götürür.

Beşincisi, sivil toplum, kurumlaşmış toplumdur, Türkiye'de ise ekonomi aile şirketlerinden yeni yeni holdingleşmeye, yeni yeni kurumlaşmaya geçmekte, esas itibarıyla hâlâ aile karakterini korumaktadır. Partilerimiz ise ilelebet aile partileri kalacak gibi görünmektedir. İnönü'nün partisi, adından dolayı, Demirel'in partisi, ondan dolayı DYP vardır, Özal'ın partisi, ondan dolayı. Askeri darbelerin müdahalesi, siyasi partilerin kurumlaşmasını önlemiştir. Bu kurumlaşamayışın neticesinde, özellikle de sağ partilerde, siyaset bir ana, baba, evlat, yenge, teyze, dayı, hala münasebetlerine dönmüştür. Bu patrimonial ilişkiler, bu pederşahi ilişkiler, parti içinde bir bireyin ortaya çıkmasına, bağımsız düşüncenin ortaya çıkmasına engel olmaktadır.

Altıncı olarak, sivil toplumda ortak değerler üzerinde "consensus" vardır. Sosyal ve ideolojik farklılıklar, çatışma yerine artık rekabete yönelmiştir, dolayısıyla sınıf savaşının yerine rekabetçi ve sonunda bir uzlaşma düşüncesi, din savaşının yerine laik devletin sağladığı din ve vicdan hürriyeti içerisinde bireylerin ve cemaatlerin kendi hürriyetlerine sahip olması, ama politize olmamaları, politik iddiada bulunmamaları, etnik savaşın yerine toplumun -işte o zaman Amerika'yı düşünebiliriz- bir nüfus harmanlamasıyla bireyleşerek, armoniye gitmesi. Bu husus-

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

larda geride kalmış olan bir toplumda, dikkat edelim, sağlanacak özgürlükler toplumda çatışmayı hızlandırabilir. Bu bakımdan da özellikle Türkiye, artık sınıf savaşımı falan aştı diye düşünüyorum ben, ama din ve bölge konularında dikkatli olunması gerektiğine inanıyorum.

Yedinci ve sonuncusu, sivil toplum özgür toplumdur, ancak sadece düşünce özgürlüğünün sağlandığı bir toplum değil, düşüncelerin özgürleştiği bir toplum. Bu son derece farklı bir şey! Siz bir totaliter, dini, lâ dini, sağcı, solcu teşkilatın üyesi iseniz, oranın bir aparatçığı, bir unsuru, bir parçası iseniz, size verilen özgürlük sizin daha fazla eylem yapmanız için verilmiş bir özgürlüktür -tamam, şiddete başvurmamak kaydıyla ama daha önemlisi, bireyin kendisinin özgür olabilmesidir. Marksist-Leninist bir insanın özgür düşünebilmesi mümkün değildir. Fundamentalist bir dincinin özgür düşünebilmesi mümkün değildir. İşte burada düşünce özgürlüğüyle birlikte bilhassa aydınlara düşen görev, insanların özgür düşünmesi, bağımsız düşünmesi, kumanda almadan, yukardan gelen işarete bakmadan yahut kendisini birşeye adamadan, ölmek uğruna değil, yaşamak için düşünmesi gereğini sağlamak icab ediyor.

Bütün bunlara baktığımızda, ben genelde Türkiye'nin Asya toplumları içinde -Japonya, bol yağış alan ve feodalitesi, burjuvasisi daha orta çağın sonlarından itibaren teşekkül etmiş bulunan Japonya hariç- Türkiye'nin Asya kıtasında sivil topluma geçiş bakımından en şanslı ülke olduğu kanaatindeyim. Bunu Türkiye'nin özellikle 1950 den sonra başlayan şehirleşme ve sanayileşme süreciyle 1980 den sonra başlayan dışa açılma sürecine bakarak söylüyorum ve ben de Türkiye'nin yarınlarının, önümüzde ciddi problemler olmakla beraber, genelde bugünkünden çok daha iyi olacağına inanıyorum. Çünkü sivil toplum güçlenmektedir. Saygılar sunarım.

Necdet Uğur

Sosyal Demokrat Halkçı Parti

Meclis Üyesi

Efendim, son konuşmacı olmaktan, sona kalmaktan memnunum, ama o meşhur atasözünde olduğu gibi değil. Arkadaşlarımı dinledim. Burada konuşulanların önemli bir bölümünü yaşadım. Bu nedenle o zamanlara ait yargıların ne ölçüde gerçeklere uyduklarını ya da uymadıklarını biliyorum. Demokrat Parti'den beri gelmiş geçmiş bütün iktidarların devlet anlayışlarını, halka bakışlarını, uygulamalarını yakından izledim. Bunun insana rahatlık veren bir yanı var: Daha yerine koyuyorsunuz meseleleri, eleştirilerinizde ölçüyü kaçırmıyorsunuz.

Bu avantajımı kullanarak konuşmamı yapacağım.

Sayın Güzel gerçekten güzel bir konuşma hazırlamış. Konuşmasının bende bıraktığı izlenimlere kısaca değinmek istiyorum: Kendisini uzaktan başarılı bir bürokrat olarak tanırdım; bir de aynı okuldan mezun olmanın verdiği bir yakınlık vardı. Şimdi görüyorum ki kendisi çok iyi bir bürokratmış, partisinin olumlu sayılabilecek hizmetlerinde önemli katkıları olmuş. Politika, yeterli olanak verilirse, bir bürokrat için de çok verimli olabileceği bir alandır. Gerçi politikanın koşulları bürokrasininkinden başkadır, başarı ölçüleri değişiktir. Ama iyi yetişmiş bir bürokratsanız, size rahat çalışma koşulları sağlanmışsa, olumlu katkılarda bulunabilirsiniz. Keşke partisi kendisinden daha çok yararlanabilmiş olsaydı. Sayın Güzel'i, aynı zamanda, aydın bir kişi olarak bildirdim. Burada bunu kanıtladı. Yalnız, aykırı bir aydın gibi konuştu. Aykırı aydınlar sorunlara her türlü bağlılıktan uzak ve değişik açılardan bakarlar. Alışılmışı zorlarlar. Bu arada politikanın gerçeklerini de. Bu nedenle de zaman zaman, politikaya uyum zorluğu çekerler. Sayın Güzel'i dinlerken, anlattıkları bana sanki ayrı bir partinin programı imiş gibi geldi. Çünkü kendisinin eleştiri ve önerilerini partisindeki anlayış

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

ve uygulamalarla bağdaştırmak çok zordu. Söylediklerinin ancak başka bir kuruluşta yaşama geçebileceklerini sanıyorum. Böyle bir şeyi temenni ettiğim için değil, yalnızca altını çizmek için.

Efendim, konuya girmeden önce, burada tartışılan iki konu üzerinde kısaca durmak istiyorum: Piyasa ekonomisi ve askeri darbeler konusu.

Piyasa ekonomisi konusunda Batı dünyasını, sanayileşmiş ülkeleri örnek veriyoruz. Bu ülkelerdeki piyasa ekonomisi uygulamalarının topluma olumlu katkılarını gösterip, "Biz aynı politikaları Türkiye'de de neden uygulamayalım?" diye soruyoruz. Ne var ki, bu konuyu konuşurken bize özgü önemli bir noktayı gözden kaçırıyoruz: Oralarda piyasa ekonomisi, özgürlüklerin yaşam biçimi olduğu çoğulcu toplumlarda, katılımcı bir demokrasiyle birlikte işliyor. Oralarda gelirler arasında uçurumlar yok, sosyal güvenceler çoktan halledilmiş.

Ama bir ülke ki orada özgürlükçü, katılımcı demokrasi henüz işlerlik kazanmamış, sivil toplum gelenekleri yerleşmemiş, gelirler arasında büyük uçurumlar var; bir ülke ki hasta, yaşlı ya da kimsesiz olduğunuz zaman sokakta kalabiliyorsunuz, işsiz olduğunuz zaman açsınız, böyle bir ülkede Batı modelini aynen uygulamaya kalkarsanız, özenti olur, geri teper. Bunları gündeme getirmeden, siyasal yaşamın öncelikli meselesi yapmadan, sadece piyasa ekonomisi üzerinde durmak gerçekçi değildir. Ne uygulayana, ne de topluma hayır getirir. Üstelik siyasal yaşamı zedeler.

İkinci değinmek istediğim konu askeri darbeler. Askeri darbelerin başlıca nedeni, yukarda değindiğim sorunlarla toplumun tıkanması, siyasal yaşamın kendi içinde çözüm üretemez olmasıdır. Böyle bir ortam doğduğunda da demokrasinin sahipsiz kalmasıdır.

Kutsal kitaplarda bir öykü var. Bir kadıncağızı zina yaptı diye taşlayacaklar. "İçinizde bugüne kadar kadına hiç yan gözle bakmamış olan ilk taşı atсын," denilir. Kimse taş atamaz ve kadın kurtulur. Diyebiliriz ki kamuoyunu oluşturan odaklar, Türkiye darboğaza girdiği zaman, askeri darbeler karşısında, öyle demokrat, hak ve özgürlük savunucusu bir tutum içinde olmamışlardır. Amacım kimseyi suçlamak değil, bunun nedenlerini araştırmak.

Neden kimse hak ve özgürlükler düzenini savunmak için ortaya çıkmıyor? Bunun nedenini demokrasinin oturmamasında, demokratik dü-

zenin işlerlik kazanamamasında, hak ve özgürlükler bilincinin toplumumuzda bir yaşam biçimine dönüşmemiş olmasında, uzlaşma geleneği edinememiş bulunmamızda aramak gerekir.

Burada uzlaşma geleneğinin bizde bir türlü yerleşememiş olması üzerinde durmak istiyorum. Uzlaşma geleneği bir takım aydınların, olgun insanların, "Bakın dünyadaki uygar ülkelere; oradaki insanlar aralarındaki sorunları uzlaşarak çözüyorlar; tartışıyorlar, çekişiyorlar, birbirleriyle uğraşıyorlar ama sonunda mutlaka bir uzlaşma yolu buluyorlar," diye nasihat vermeleri ya da kaş çatmalarıyla yerleşemez.

Uzlaşma geleneği bir toplumun en küçük birimlerinden başlayarak, yaşam içinde her kesimde oluşan ve sonunda yukardaki politikayı da etkileyen bir süreçtir. Bizde böyle bir süreç yaşanmamıştır, böyle bir gelenek yoktur.

Benden önceki konuşmaları dinledikten sonra, hem çizgiyi aşmak, hem vaktinizi daha fazla almamak için bunun teorisine, tarihçesine, Batı'daki oluşum sürecine girmeyeceğim. Konuya pratik açıdan yaklaşmaya çalışacağım.

Burada konuşulanların hepsi Türkiye gerçeğinin yansıması. Çözüm nerede? Seçenekler nedir? Kimin işi bu? Bana göre çalışanların, iş adamlarının, bilim adamlarının, aydınların, işçilerin ve politikacıların ortak işi. Hep birlikte sahip çıkılması, oluşmasına toplum olarak çaba gösterilmesi gerekli bir iş, bir süreç. Şimdi geriye doğru toplumumuzda olup bitenlere kısaca bir göz atalım. Özellikle demokrasiyi yaşatmayan, uzlaşmayı engelleyen sorunlara. Bu sorunları, getirdiği Anayasa ve uyguladığı yöntemlerle, 12 Eylül olanca çıplaklığıyla ortaya çıkardı. Temel sorun kafalarda idi: "Özgürlükler, insan hakları, özerklikler bize göre değildir. Toplumunu kendi haline bırakırsan, halk deyiminde olduğu gibi, ya davulcuya ya da zurnacıya varır. Toplum kendi haline bırakılmaz. Denetlenmelidir." 12 Eylül Anayasasının dayandığı felsefe kısaca şudur: "Türk toplumu kendi kendini yönetemez. Devlet politikacılara, siyasal partilere teslim edilemez. Onların üzerinde, denetleyen, işlerin raydan çıkmasını önleyen bir otorite zorunludur. Adalet bağımsız olmaz. Adaleti kendi haline, yargıçların yönetimine bıraktığın zaman da sakıncalı sonuçlar doğar. Üniversite özerkliği mi? Olayların başlıca sorumlusu olan üniversite nasıl başıboş bırakılabilir? Onları da denetlemek, yönlendirmek zorunludur. Danıştay, memur garantisi mi? O hiç olmaz. Uygulamalarını gördük. Neredeyse devletin çivisini yerinden

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

oylatıyorlardı. Hükümet de kendi başına buyruk olmamalıdır. Ama, "Parlamento var, hükümeti oluşturan ve denetleyen odur," diyeceksiniz. 12 Eylül ona da bir gözetim yolu buldu. Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini arttırarak ve ona bağlı bir "Devlet Denetleme Kurulu" oluşturarak. Cumhurbaşkanı idarenin hukuka uygunluğunu, düzenli ve verimli çalışıp çalışmadığını bu Kurul yoluyla denetleyebilecektir. Cumhurbaşkanı ve başbakan ayrı partilerde olduğu zaman, bu Kurul'un inceleme, araştırma ve denetlemeleri yüzünden aralarında sürtüşmeler ve işlerde tıkanıklıklar doğabilecektir.

Bir yandan böyle bir anlayışla gelmiş ve dokuz yıldır uygulanan bir Anayasa, öte yandan da 12 Eylül felsefesinin sandığından, öngördüğünden çok başka, uyanmış, müthiş bir dinamizmi olan, yerine sığamayan, hareketli bir toplum.

Nasıl oluyor da böyle bir toplum, ağır bir vesayet Anayasasının içine sığıyor? Gerçekte sığmıyor. Onu aşıyor. Kendi koyduğu kurallara göre yaşamaya çalışıyor. Bir başka deyişle, bugün bizde geçerli bir anayasal düzen vardır, işliyor denilemez. Fıili bir durum vardır ve bu yüzden toplum gücünü yitirmektedir.

Uyanmış bir toplum var. Ama siz ona, kendi çıkarlarını savunmak ve gerçekleştirmek için örgütlenmek ve politikayı, dolayısıyla yönetimi etkilemek hakkını tanıyorsunuz. Sivil toplumun oluşmasını engelliyorsunuz. Sorun buradadır.

Efendim, ben sivil toplumun bir yanı üzerinde durmak istiyorum. Sivil toplum süreci İtalyan kentlerinde nasıl başladı, biliyorsunuz. Belirli bir kent önce feodalden, kraldan vb.'den, uzun uğraşlar sonunda, pazarlıklar yaparak bir hak elde etti. Kent sınırları içinde işlerini kendileri yapmak hakkı. Kurumlaşmak, örgütlenmek, tüzel kişilik kazanarak kent sınırları içinde tam yetkili olma ayrıcalığı. Nasıl örgütlendiler, aralarındaki çeşitli ve çoğu kez çatışan çıkarları nasıl bağdaştırdılar? Aralarında tüketici var, üretici var, aracı var, pazarlayıcı var, ham maddeyi işleyen var, bu süreçleri finanse eden, vb. var. Bunların çıkarları sürekli çatışma içinde. Kimi pahalıya satmak istiyor, kimileri ucuza almak istiyor. Bir de yaşadıkları kentin ortaklaşa görülmesi gereken kamu hizmetleri var. Bunda da bir orta yol bulmak gerekli.

Ne yapıyor insanlar? Herbir grup kendi çıkarını en çoğa çıkarmak istiyor. Bunun için çabalıyor. Görüşüyorlar, çekişiyorlar, tartışıyorlar, pazarlık ediyorlar. Herbir çıkar grubu kendi arasında örgütlenerek ortak

bir çaba gösteriyor. Herkesin amacı kazancını en çoğa çıkarmak. Ama sistemin işlemesi için bir yerde durmasını bilmek gerekiyor. Bu durulan yerler uzlaşma noktalarıdır. Üretim, pazarlama, örgütlenme, kazancını en çoğa çıkarmak için çalışma, ama bir yerde durup uzlaşma. Kent yönetiminde de benzer anlayış, benzer süreç ve sonunda uzlaşma noktasına gelme yönetimi geçerli; örgütlenme, tüzel kişilik kazanma, yarışma, çekişme ve ama sonunda bir yere varabilmek için mutlaka uzlaşma.

Batı dünyasında kentler bu ayrıcalıklarının kimseye kaptırmadılar, bugün de sürdürüyorlar. Zaman içinde yetkilerini genişlettiler. Yalnız kendi kentlerinin işlerinde değil, ülkede de örgütlenerek, tüzel kişilik kazanarak, yarışarak ve bir yerde uzlaşmasını bilerek, öğrenerek, yaşamlarının her kesiminde tam yetkili oldular. Yalnız demokrasilerinin değil, toplumsal yapılarının da gücü burada. Birey olarak farklılıkları ve üstünlükleri de burada.

Türkiye'ye, yakın tarihimize dönelim. 12 Eylül, kargaşayı bastırma için çareyi, yarım yamalak da olsa örgütlenmiş, tüzel kişilik kazanmış kesimlere yasak getirmekte buldu. İşçiler, işverenler, üreticiler, esnaf, öğrenciler, meslek sahipleri ve siyasal partiler, kısmen de olsa örgütlenmişlerdi. 12 Eylül genel bir yasak getirerek bir birikimi bilinçli olarak dağıttı. Bunların yerine devletin, yani o zaman yönetimde bulunanların denetim ve gözetimi altında, sınırlı bir olanak tanıdılar. Batı'daki sürecin yüzlerce yıl gerisine tekrar gittik. Kazanılmış birikimleri de harcayarak. Siyasal partileri kapattılar; demokratik süreçleri özümseme, tartışmanın yol yordamını bilme, birikim, deneyim, gelenek, halkla içiçelik, demokratik tartışma alışkanlığı, vb., ne varsa geçersizleşti. Örneğin Anayasa ile (69. madde) şöyle bir yasak getirdiler: "Siyasi partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddi yardım alamazlar."

Özendiğimiz, konuşmalarımızda övüp göklere çıkardığımız uygar dünyanda, kooperatif, meslek kuruluşları, odalar vb.'nin amacı, kendi görüşlerini kamuoyuna anlatmak ve parlamentoya yansıtmak değil midir? Bunun da demokratik yolu kendi görüşlerine uygun bir siyasal partiye etkilemek ve onun desteğini sağlamak değil midir?

Ne var ki "yasak" dönemi başlatıldı. Böylece göstermelik partiler, dernekler, sendikalar, odalar, kuruluşlar, vb. oluşturulmak istendi. Si-

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

yasal partiler illerde ve ilçelerde bir avuç yönetim kurulu üyesiyle politika yapmaya mecbur edildiler. Semtlerde, mahallelerde, kasabalarda, köylerde siyasal partiler örgütlenemediler. Kadınlar ve gençlerle siyasal partilerin örgütlenerek çalışmalarını kısıldı. İstanbul yedi milyon dolaylarında bir kent. Bir siyasal parti düşününüz, on, onbeş kişilik il ve ilçe yönetim kurullarıyla bu kentin nazbını tutacak, halkın beklentilerini dile getirecek. Bu olanak dışıdır. Sonuçta ne oldu? Büyük halk kitleleri beklentilerini, tepkilerini yansıtamamaya başladılar. Böylece halk ile siyasal partiler arasında bir boşluk doğdu. Zamanla bu boşluğu 12 Eylül'ün yok etmeye çalıştığı gruplar doldurmaya başladılar: militanlar, gerillalar, teröristler, anarşistler. Ve bunlar kitlelerin, sıkışıklığın en yıkıcı, en olumsuz temsilcileri olmaya heveslendiler. Böylece 12 Eylül kadrosu amaçlarının tam tersine işleyen bir model yaratmış oldu.

12 Eylül öncesi bir siyasal partide yöneticilik yaptım. O zamanlar bakınız nasıl çalışırdık: Akşamları partinin ilçe ve semt lokallerinin çoğu açık olurdu. Oralara genci, yaşlısı, kadını, erkeği ile partililer gelirlerdi. Kendi aralarında konuşurlar, tartışırlardı; isteyen de TV seyrederdi. Mahallelerde de benzeri buluşmalar olurdu. Semt kahvelerine giderdik. Nutuk atmaktan çok, onları dinlemek için. Kahvenin bir köşesinde partililer ve parti sempatizanları halka olurlar, birlikte olan bitenleri konuşur, onların tepkilerini alırdık. Soru sorarlar, eleştirirler ve kendi çevreleri üzerinde bilgi verirlerdi.

İlginç bir anımı anlatmak istiyorum. İstanbul'un Karadeniz kıyısındaki küçük bir yerleşme birimine gitmiştik. O zaman partinin İkinci Başkanıydım. Particilikten çok başka niyetle gitmiştik. "Oralarda doğa çok güzel; gidin, görün," demişlerdi. Gittik, gezdik, sonunda bir kahveye oturduk. Yöre halkının bir kısmı, partiller çevremizi aldılar. Partinin geçmiş uygulamaları, politikası ve kişileri üzerindeki anılarını, düşüncelerini anlatıyorlardı. Bir aralık Fikri Tüzel'den söz açtılar. Fikri Tüzel'i hiçbiriniz anımsamazsınız sanırım. Doğrusu o zaman birlikte gittiklerimizin çoğu da tanııyorlardı. Fikri Tüzel vaktiyle parti Genel Sekreterliği yapmıştı. Onların içinde, onunla ilgili anımsı anlatan vardı. Oradakilerin yalnız İstanbul'da değil, Ankara'da da neler olup bittiğini izlediklerini yarı şaşkınlık, yarı memnunlukla görmüştük.

Yalnız bizim parti değil, karşıımızdaki parti de bilinçli ve sıkı bir halk ilişkisi kurmuştu.

Bu arada Demokrat Parti ile ilgili bir oluşuma değinmek istiyorum. Demokrat Parti güç koşullarda örgütlenmesine karşın, kısa zamanda

güçlenmiş ve CHP'yi yenmişti. Niçin? İlk neden, kuşkusuz, yıllarca süren CHP yönetimine karşı halkta oluşan tepkiydi. Ama onun kadar önemli bir neden de Demokrat Partinin örgütlenme biçimiydi. CHP örgütünün yönetim kadrolarını, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında katkıda bulunanlar ve kasabaların eski ileri gelenleri ya da onların çocukları oluşturuyordu. Bu arada kuşaklar değişmiş, kırsal kesimde yeniler eskilerle yarışmaya ve etkinlik kazanmaya başlamışlardı. Demokrat Parti, Anadolu'nun ve kentlerin yeni ileri gelenleriyle, yeni yerel liderlerle ilişkiye girmiş ve onların temsilcisi olarak örgütlenmişti. Geleceği, dinamizmi onlar temsil ediyorlardı. CHP eskimiş ve yıpranmış görünüyordu. Demokrat Parti seçimleri kazandı ve toplumun gizli gücünü harekete geçirdi. Bir siyasal parti eğer, doğru dürüst, toplumun belirli kesimlerini temsil ediyorsa, o kesimlerin sözcülüğünü yapacak, onların görüşlerini, çıkarlarını savunacaktır. Gücü yetmezse, o zaman, başka partilerle uzlaşma arayacaktır. Ama bunun için temsil ettiği kesimlerin desteğine gereksinimi vardır. Siz, parti ile temsil ettiği kesimler arasındaki yolları, üstelik Anayasa ile, tıkarırsanız, siyasal yaşamı bir çıkmaza itmiş olmaz mısınız? Üstelik parlamento toplumdan kopuk bir duruma düşmez mi? O zaman toplumun etkili kesimleri kestirme yollar arıyorlar. Partiler dışında kişisel ilişkiler dönemi açılıyor. Her kesim, yönetimin güçlü adamını etkilemenin peşine düşüyor. Böylesine bir sürecin ne denli sağlıklı olacağını yaşayarak görüyoruz. Bir siyasal parti, sosyal demokrat olsun, liberal olsun, temsil ettiği kesimin sözcülüğünü yapabilmek için sorunlarını bilmek zorundadır. Karşı çıktığı kesime bile, onların da sorunlarını bilerek karşı çıkmalıdır. Bunun için sürekli, örgütlü, canlı bir halk ilişkisi zorunludur. Biz örgütlenme deneyimi ve birikimi güçlü olmayan bir toplumuz. Anayasal engeller kalksa bile, örgütlü toplum olmamız zaman alacaktır. Bunun için eğitimden başlayarak demokrasinin işleyişine, devletin kuruluş biçimine kadar yeniden yapılanmaya gitmek zorundayız.

Bu konuda yapılacakların bir bölümüne kısaca, satırbaşları olarak değineceğim. Önce toplum üzerinde devlet vesayetini temsil eden anayasa değiştirilmelidir. Halkın kendi kendini yöneteceğine inanan, özgürlükçü, katılımcı yeni bir anayasa oluşturulmalıdır.

Yerel yönetimler merkezin vesayetinden kurtulmalıdırlar. Herkes seçimle gelip seçimle gitmelidir. Yerel yönetimlerin etkinliklerinden zarar görenler, yeniden oluşturulacak bölge idare mahkemelerine ve bölge sayıştaşlarına başvurarak haklarını arayabilmelidirler. Yerel yönetim-

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

lerde milyonluk birimler olumlu sonuç vermedi. Büyük kentlerde büyük kent birikimi, kentin tümünü kapsayan yatırımlar, hizmetler ve küçük birimler arasında eşgüdüm için yetkili olmalıdır. Bunun dışında kalan bütün hizmetler, oluşturulacak küçük yerel yönetim birimlerine bırakılmalıdır.

Bir önemli tıkanıklık da devletin yapısında vardır. Bugünkü devlet, Türkiye'nin sanayileşme ve kentleşme öncesine göre, bir tarım toplumu iken kurulmuş bürokrasinin anlayışı ve yasaları ile yürütülüyor. Kuruluşu, örgütlenişi, hizmet anlayışı, yetki bölüşümü, çalışanlarının eğitim düzeyi ve görev bölümü düzeniyle devlette yeni bir yapılanmaya gitmek, geciktirilemez bir zorunluluktur.

Sözlerimi bitirirken Cumhuriyet kurucuları üzerine birkaç sözüm var, onları da söylemek isterim. Cumhuriyet kurucuları, dağılmış bulunan çok uluslu bir imparatorluktan, Cumhuriyetle yönetilen ulusal bir devlet oluşturdular. Çağdaşlık, hukuk devleti ve laiklik getirdiler. Deneye deneye çok partili siyasal yaşamı topluma mal ettiler. Yöntemlerine gelince, 1990'larda bile Türk halkının kendi kendini yönetebileceğine tam inanmayan, hâlâ bu konuda kuşkuları olan ve Anaysadaki vesayeti kaldırmaya bir türlü yanaşmayan İktidar Partisinin bu konuda söyleyecek sözü olamaz. Cumhuriyet kurucularını yerlerine koyalım. Konu siyasal parti sorunu değildir. Ortak ve yüzümüzü ağırta bir miras söz konusudur. Sadece laikliği getirip yaşam biçimi yapmış olmaları bile onları yüzlerce yıl saygın yapacaktır. Bazı İslâm ülkelerinin aferinini almak için Cumhuriyet kurucularını kötülemek hiçbirimize yakışmaz. Aslında İslam dünyasına tek örnek biziz. Laikliği ve demokrasiyi yaşam biçimi yapabildiğimiz için. Bunun ne kadar zor olduğu, öteki ülkelerdeki başarısız girişimlerden anlaşılıyor. Bu iki zor aşamayı gerçekleştiren Cumhuriyet kurucularıdır. Eleştirebiliriz, kusurlarını belirtebiliriz, ama haklarını vermemezlik edemeyiz.

Teşekkür ederim sayın Başkan.

Nejat Eczacıbaşı

Sayın Necdet Uğur'a çok teşekkür ediyorum. Birinci turumuzu böylece bitirmiş oluyoruz, çok da vaktimiz kalmadı, ikinci turda panelist arkadaşlarımız ek birşeyler söylemek istiyorlarsa, tabii kendilerine söz vereceğim. Bu arada soru sormak isteyen arkadaşlarımız varsa onlara da panelistler yanıt vereceklerdir. Buyrun sayın Uğur Mumcu.

İKİNCİ TUR

Uğur Mumcu

Önce “Kemalist” sözcüğünden başlayalım. Çok suçlama konusu oluyor Kemalîst olmak. Kemalîzizm Türkçe bir terim değildir; nereden çıkmış, nasıl çıkmış, ona bakacağız. Kurtuluş Savaşı yıllarında Amerikan basınında ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgelerinde ortaya koyulduğu gibi, o tarihte gizli raporlarda Mustafa Kemal yanlıları için kullanılan bir sözcük. Hem Türkçe yapısına da uymaz “izm” veya “ist.” “Bolşevik, bozguncu, milliyetçi” anlamında kullanılan bir kavramdır. Tek partili dönemde Kemalîst sözcüğü kullanılmıyor. Atatürk döneminde kullanılmıyor. Sonra 40'lı yıllarda kullanılıyor. Her demokrasi, ister istemez tek parti veya ihtilal dönemleriyle kurulur. Büyük burjuva ihtilali 1789. Bugün dünya demokrasiyi Fransız İhtilaline borçludur. Robespierre'i, Danton'u bugün yargılırsınız, terörist diye mahkum edersiniz, ama bugünkü uygarlığın temelinde onların kavgaları vardır. Veya -çok çelişkili gibi görünür- Fransız İhtilalinin ilkeleri bir imparator tarafından, Napolyan tarafından savunulmuştur. Bunlar kendilerine özgü kurallardır, kendilerine özgü dönemlerdir. Kemalîst dönem de, Atatürk dönemi de böyledir. O devrin başka diktatörlükleriyle karşılaştırıldığı zaman, yani nasyonal sosyalist ve bolşevik diktatörlükleriyle karşılaştırıldığı zaman en az sarsıntılı, en az kan döken dönemdir. Niye Mustafa Kemal döneminde idamlar olmuştur? Bir, İzmir Suikastı nedeniyle, iki, Şeyh Sait isyanı nedeniyle. O da işte Musul sorununa kadar uzanan trajik bir olaydır. Ben bugün Atatürk'ün yaptıklarını çok daha saygıyla anıyorum ve Atatürk dönemini Türkiye için bir rönesans ve reform olarak görüyorum. 5 yıl önce Marksistlere karşı karma ekonomiyi savunmak, bir aşağılık duygusu konusuydu Türkiye'de. Bugün Sovyet rejimi çökmüştür, Leninizm çökmüştür, Kemalîzizm yaşamaktadır. Bunu çok açık seçik söylemek gerekir.

İkincisi bir kavram: İhtilalciler, ihtilalcilik. Değerli arkadaşlarım, tarihe nasıl bakılır? “Keşke olmasaydı” mantığı ile tarihe bakılmaz, olmuş bitmiştir olaylar. O zaman ileriye dönük sonuçlar çıkarırsınız. İttihakçılardan da, Kemalistlerden de, 27 Mayıs'tan da, 12 Mart'tan da, 12 Eylül'den de. Şimdi bakıyoruz, çok trajik bir örnek vereyim, üç Demokrat Parti'li, Başbakan ve iki bakan hakkında tören yapıldı. Devlet töreni olmadı bu tören. Neden? Çünkü Anayasa Mahkemesi başkanı, Yassıada savcısıydı, gelemezdi. Çünkü idamı isteyen savcı konumundaydı. Sayın Cindoruk bilir, yine bir başka Anayasa Mahkemesi üyesi, o da o kuruldaydı. Bu sivil kesim. Şimdi geliyoruz asker kesime. Eski Genel Kurmay Başkanı Torumtay, Yassıada görevlisiydi. Şimdi daha trajik bir örnek vereyim, merhum Menderes'in idamında bulunan 200 teğmenden biri bugün korgeneral'dir, biri MİT müşteşarıdır, biri de eğitim daire başkanıdır. Hangi devlet töreni? Devlet gelemez. Şimdi, insaf ile düşünmek gerekir. 27 Mayıs'ı CHPde, sol aydınlar da savunmuştur. Başta sayın Ecevit savunmuştur, ihtilal olduğu gün, “Günaydın, Devrimci Türk ordusu!” diye Ulus gazetesine yazı yazmıştır. Sonra da eleştirmiştir 27 Mayıs'ı. Ama yıllar sonra. Sayın Eczacıbaşı'nın alanına giren bir örnek vereyim, bu gibi eleştiriler ilaç gibidir, zamanında, dozunda, ölçüsünde olacak. Zaman geçti mi, ilaç verilmez. Şimdi, 12 Mart hükümetlerine sayın Demirel bakan ve güvenoyu vermiştir. Anavatan Partisi Hükümeti ise 12 Eylül askeri rejiminin yedeksubay taburudur. Sayın başbakan, eski başbakan, şimdi Cumhurbaşkanı, askeri hükümetin başbakan yardımcısıdır. Şu andaki T.B.M.M. Başkanı, maliye bakanı'dır. Bunları unutsak bile, 83 seçimlerine giren partileri ve milletvekili adaylarını tek tek Cunta seçmiştir, askeri yönetim seçmiştir. O zaman Anayasa'daki serbest seçim koşulu yerine getirilmemiştir. 83 seçimleri bence demokrasi ve hukuk devleti açısından geçersiz sayılması gereken seçimlerdir. Partiler seçime gitmemişlerdir. Milli Güvenlik Kurulu'nun uygun gördüğü milletvekilleri girmiştir. O zaman hepimiz ya 27 Mayıs'ın, ya 12 Mart'ın, ya 12 Eylül'ün içindeyiz, yanındayız, karşındayız, ama hepimiz yedeksubaylara benziyoruz. Duhul ve terhis tarihlerimiz ayrı. Açık gerçektir bu. İhtilalleri sonuçlarıyla değerlendireceğiz ve ileriye dönük sonuçlar çıkaracağız. Atatürk dönemi sadece laiklikle, sanyın Uğur'un dediği gibi, dünya uygarlık tarihindeki yerini şimdiden altın harflerle kazmıştır. Ben Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını bugün daha çok anıyorum ve her gün saygım artıyor.

Şimdi bir yasadan söz edeyim. Ağa, bey, paşa gibi bazı lakapların kullanılmayacağına dair kanun var. Neden bizim generallerimiz kendi-

lerine 926 sayılı yasaya göre general dedirtmez de paşa dedirtir? İşte bu da sivil asker ayrımının psikolojik nedenleri! Hâlâ paşadır. 12 Eylül günlerinde Alaşehir'e gittim, sayın eski Devlet Başkanıyla. Bir liseye Kenan Evren Paşa Lisesi yazılmış. Kenan Evren Paşa olsam, herhalde itiraz ederdim. Şimdi o yasanın bir ikinci maddesi vardır. Birinci maddeyi herkes bilir, ikinci maddeyi bilmez. İkinci madde şu: İsmet İnönü'nün önergesiyle yasalaşiyor; "Yabancıardan alınan ünvanlar, nişanlar taşınmaz", diyor. Yani Amerika'dan liyakat madalyası almak ve onu taşımak bir general için çok erdemli bir davranış değil. İşte Atatürk ve silah arkadaşları, İttihatçıların Almanlarla olan ilişkileri nedeniyle, ona bir tepki olarak, "taşıyamazsın" diyor. Çünkü başka bir ülkenin çıkarlarına hizmet etmektir bu. Şimdi paşalarımız bu yasayı acaba anlamıyorlar mı? Geliyoruz ayrı tartışma konusu olan devletçiliğe. 30'lu yıllar devletçiliği, bir kere dünya ekonomik krizi, 29 krizi nedeniyle ortaya çıkmış ve pragmatik bir biçimde Türkiye'yi düze çıkarmıştır. Bugün 30'lu yılların devletçiliğini savunmanın olanağı yoktur, ama o gün için vardır. Nedir devletçilik? İkiye ayıralım, biri devletin yasalar, kararnamele, yönetmeliklerle, düzenleyici işlemlerle ekonomiyi yönlendirmesi demektir; ikincisi, kamu iktisadi teşekkülleriyle ekonominin içime girmesidir. Dünyanın hemen hemen bütün rejimleri, az veya çok müdahalecidir. Müdahaleci olmayan bir ekonomi yoktur dünyada. Vardır diyeni, İktisat Fakültesi birinci sınıfından ikinci sınıfına geçirmezler. Dozu önemlidir müdahaleciliğin ve demokratik olup olmaması önemlidir. Amerika'da yok mu? Şimdi size çok dramatik bir rakam daha vereyim. Benim rakamım değil, İstanbul Ticaret Odasının. Araştırmayı yapan Prof. Taner Berksoy. Şu serbest pazar ekonomisi, serbest pazar ekonomisi denilen nedir? Yani 24 Ocak 1980'den önce kolektivist ekonomi vardır da, ayın 25'inde birden bire pazarlığa mı açıldı? Ne yapıldı? IMF reçetelerine uygun uygulamalar getirildi, o da getirilmedi, düzenlemeler yapılamadı, ellerine yüzlerine bulaştırdılar, bunları tek tek sergiledik. Neydi savunulan model? Efendim, sanayileşmeye dayalı ihracat. Şimdi, ne kadarı hayalidir, ne kadarı değildir -% 25'i diyor bir yabancı araştırmacı- onları bir yana bırakıyorum. 1987-90 arası ihracat rakamları, GSMH'ların %14'ü, "doruk noktasıdır" diyor Prof. Berksoy, "bundan daha öteye ulaşmaz." Çok küçük görülen, aşağılanan Atatürk döneminde, 1923-30'da % 14! Teşvikler yok. Sosyal piyasa ekonomisi, ancak sosyal güvencelerin sağlandığı düzenlerde, milli gelirden dünyanın en geri ülkeleri arasında olmayan düzenlerde olur. Kim serbest, ki-me serbestlik tanıyorum? Bugünkü, ayrıcalıklı şirketler düzenidir ve

SIVIL TOPLUMA GEÇİŞ

bugünkü sistemde aslında devletin ekonomiye müdahalesi azalmıyor, çoğalıyor. Kararnameler, tebliğler ortada. Bu model, örneğin 50 milyon dolarlık ihracat yapan büyük şirketlere ihracat tekeli vermek, haklıdır, haksızdır, ama bir sonuç doğurmuştur, o sonuç da, işte kara paramın aklanması olabilir. En saygıdeğer, en adına leke konmamış, iktidar yakını şirketlerin yaptığı ihracatta, uyuşturucu madde kaçakçılarının gönderdiği dekontlar vardır, bunlara by-pass sistemi denir, bunları kanıtladık. Bu şirketin uyuşturucu madde kaçakçılığıyla ilişkisi yok, onu biliyorum, ama öyle bir model ki, uyuşturucu madde kaçakçıları, yani küçük şirket buluyor alıcıyı. Para nereden geliyor? İsviçre bankalarından! Sabit Tırnovalı adlı uyuşturucu madde kaçakçısının dekontları hangi şirketlerde, bunu belgeledik.

Şimdi, son zamanlarda Türkiye'de "hot money" dedikleri lumpen yeraltı sermayesi egemendir. Sayın Eczacıbaşı'na bir bunalım anında 10 tane milletvekilini şu partiden bu partiye kopar deseniz, 'korkar, girmez bu işe'. Ama teoride büyük sermayedir, Koç'tur, Eczacıbaşı'dır. Ama herhangi bir yeraltı sermayesine söyleyin, 10 tane milletvekilini alır götürür. Türkiye'de arabeskleşme, lumpenleşme egemendir. Bakın, ideolojik olmayan bir tehlikeden söz ettim.

Bugün YÖK'le birlikte eğitim düzeni çok gerilere düşmüştür. Bugün üniversitelerde periodikleri bile takip edecek mali kaynak yoktur. Ankara Hukuk Fakültesi, Vakıflar bankasından 10 milyon lira bağış alarak son hukuk kitaplarını getirdi, kürsülere dağıtamadı bile. Ankara Hukuk Fakültesi bu durumdadır. Diğer fakültelerden örnek verebilirim. Orta öğrenimdeki Nakşibendi egemenliği, tek yanlı eğitim... bunları da biliyorsunuz, çok kötü örnekler var. Bunların rakamları var, ayrınmasına girmiyorum. Bu uyumsuz tabloya askeri okullardaki düzeyi ekleyin. Askeri okullar, artık eski askeri okullar değil. Dört yıl Kuleli'yi bitiren, dört yıl kara harb okulunu bitiren, sistem mühendisi olarak çıkıyor, ve dil biliyor, kendi alanında literatür izleyebiliyor. Kara harb okuluna gidiyorsunuz, Oxford ve Cambridge gibi, laboratuvar olanağı var, dil laboratuvarı var, kütüphane var, yasak kitap yok, bilgisayar eğitimi var. Sibernetikten bilgisayara kadar bütün bilgilerle donanarak çıkacak 2000 yılının subayı! 2000 yılının sivil nasıl olacak? Bu YÖK düzeninden mollalaşarak çıkacak! Yarın öbür gün psikolojik nedenle yüzbaşı diyecek ki, devleti niçin otel ayları yönetiyor da ben yönetmiyorum? Türkiye'de lumpenleşme, politikada lumpenleşme, bürokraside... somutlaştırmak gerekir. Bugün yargı bağımsızlığı yoktur Türkiye'de. Ve bir me-

mur egemendir hakimlerin ve savcıların atanma işlemlerinde. Kimdir o memur? O memur, Adalet Bakanlığı müşteşarıdır. Adalet Bakanlığı Müşteşarının bir özelliği vardır sadece: Antalya Sırma tatil köyünde Sayın Özal'ların karşı yapı konusu olmasıdır. Ondan sonra böyle müşteşarın olduğu yerde iftar sofralarına hakimler gider ve o hakimler Özal'larla ilgili akçeli davaları da karara bağlar. Şimdi, bürokrasiye bakıyorsunuz, biz arasına eleştiririz, "Rolex saatli bürokrat olmaz," diye. Çünkü Rolex saati satın alamaz bir bürokrat. Almışsa, o zaman ya eşi zengindir, ya gayrimenkul kalmıştır kayınpederinden ya da bir başka olasılık sözkonusudur. Biz Rolex saatin takılmasına karşı değiliz, bürokratların yaşam düzeyleriyle, gelir düzeyleriyle bağdaşmadığı için onu bir simge olarak kullanıyoruz. Türkiye'de son zamanlarda purlu, Rolex saatli bürokratlar çıkmıştır. Kim bunlar? Akçeli işlere bakacaksınız, akçeli işler nasıl oluyor, nasıl geliyor?

DPT örgütünden teşvik alınır. Bir şirket kurulmuştur; "teşvik alınır" diye bir şirket. "Biz teşvik alırız, sizin adınıza, şirketler adına" diye bir şirket. Kim bunlar? Abdülbaki Koşay, Korkut Özal'ın damadı. Bir sistem ancak bu kadar yozlaştırılır. Sivil demokrasi işte böyle yozlaşmıştır. Şimdi bu ekonomik düzen, ekonomilerin militarizasyonudur. Onun için askeri düzenle gelmiştir, onun için yasak düzenle gelmiştir. Sivil toplum, ekonomilerin millitarizasyonuna karşı tavır koyan, sivil örgütleri, sendikaları partileri savunan sistemdir.

Sson bir noktaya değineyim. Siyasi Partiler Kanununa göre, bugün ANAP başta olmak üzere bütün partilerin Cumhuriyet Başsavcısı tarafından kapatılması gerekir. Neden? Çünkü, Siyasi Partiler Kanununa göre, Türkiye'de azınlık olduğunu iddia edemezsin. Şimdi Celal Talabani ile MİT diplomasisi aracılığıyla görüşülüyor, bu da ayrı bir konudur. (Tabii, Kürt var mıdır, yok mudur, komik bir tartışmaydı. Ben bir genelkurmay yayınında gördüm, karın üzerinde yürürmüşsünüz, kar çok sertmiş, kırt kırt edermiş, işte kürt buradan gelmiş. İşte bu kafayla buraya geldik.) Şimdi, bütün siyasi partiler kapatılır. Bakınız neden! Bizim toplum hafızamız aslında çok zayıftır, sanır ki -bazı Türkiye İşçi Partileri bile böyle sanıyor- Türkiye İşçi Partisi komünistlikten kapatılmıştır. Hayır, Kürtçülükten kapatılmıştır, işte bu maddeden kapatılmıştır. Azınlık olduğunu iddia edemezsin, maddesinden kapatılmıştır. Anayasa Mahkemesince. Şimdi, hangi Cumhuriyet başsavcısı, ANAP'a, Doğru Yol'a, SHP'ye, HEP'e dava açabilmiştir? Demek, komik bunlar. Aşılmıştır. Somut örnek vermek için söylüyorum, nasıl sosyal gerçek,

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

yasaları aşılıyor, onun örneğini vermek için söylüyorum. Siyasi Partiler Kanunu değişmelidir, baştan aşağıya. Sosyal demokrat nitelikli partiler için söylüyorum, gençlik kolları, kadın kolları, bunlar bir partinin ana kaynaklarıdır. Avrupa'da sosyal demokrasi, bildiğiniz gibi, işçi sendikalarıyla içiçe olan partidir. İngiliz işçi partisine aidat ve ödenti veren, aynı zamanda sendikaya, veya sendikaya veren partiye de vermiş olur. Ve sosyal demokrat partinin gücü de ondan kaynaklanır. Şimdi Türkiye'de sosyal demokrat partiler, işçi sınıfını uzaktan sevmek için kurulmuş partilerdir. Doğal kaynağı yok, işçisi yok. İşveren, örneğin bizim işadamlarımız çok tarafsızdır. Sosyalist partiler dışında bütün partilere eşit yardım yaparlar. Sayın Koç, örneğin, Sabancı, partilere eşit olarak -Meclis iç tüzüğü vardır, gücü oranında, divana katılırlar, diye- gücü oranında da yardım ederler sosyalist partiler dışındakilere. Şimdi tabii, işadamı tek başına güçlü, istediği partiye yön verebilir, para da verebilir. İşçi tek başına güçsüz, işçi örgütüyle güçlü, sendikasıyla güçlü. O bakımdan, Amerika'yı yeniden keşfetmeyelim, ama Avrupa'yı yeniden keşfedelim.

Son söz, sayın Güzel'i dinlerken herhalde ben atladım ya da kendisi unuttu, bu demokratikleşme -artı eksi- programından, bırakın 141, 142'yi, bırakalım onları, idelolojik suçları, 12 Eylül tarafından hakları ellerinden alınan siyasetçilere bu hakkı vermeyin diye dolaşmadı mı Anavatan Partisi? Yüzkarasıdır bu demokrasi için! Ondan sonra ne hakla sivil demokrasiyi savunuyorlar? Şimdi ben, kusura bakmayın, yazı yazmaya gideceğim. Hergün yazı yazmak gibi bir zorunluluğumuz var. O nedenle sözümü bitirerek izninizi alacağım, özür dilerim. Sivil demokrasi için kurtuluş savaşı önderleri çok şey yapmışlar, biz onların binde biri kadar özveri ve yetenek göstersek, demokrasiyi kurtarırız demektir. Teşekkür ederim.

Hüsamettin Cindoruk

Sayın Uğur Mumcu siyaset yapma alanımızı fazlasıyla işgal etti ve ona gıpta ettim. Keşke benim de üstümde bir sayasi sıfat olmasa da daha rahat konuşabilsem. Tabiatıyla buradaki toplantı çok faydalı olmuştur. Ben bir iki cümlelik bir özet yapmak istiyorum. Sonuç ve çözüm üretmeliyiz. Hakikaten, Türkiye'nin önemli bir zaman kaybına uğradığı ortaya çıktı. Bir "askeri enderunun" idare ettiği Türkiye'de, bir sivil topluma nasıl geçeceğiz? Ben Hasan Celal Güzel'i bu enderun içinde saymıyorum, onu 1/4 ANAP'lı saydığım için de, onun söylediklerini ANAP'ı temsil eder nitelikte görmüyorum. Cevap da vermeyeceğim, ama çözümü üretmek, çözümü ortaya çıkarmak için, bir sonuç belgesini ortaya çıkarmak için, Türkiye'nin önündeki süre kısa. İç şartlarımızla dış şartlar arasındaki mesafe azalıyor. Dünyada büyük bir devrim ortaya çıkmıştır. Yüksek teknoloji devrimi. Genetikte, biyolojide, en yüksek teknolojinin bir başka alanı olan bilgisayar üretiminde, dünyada yeni araç ve gereçlerin piyasaya çıkmasında, malzemelerin çıkmasında büyük bir devrim yaşanıyor. Bu devrim beraberinde ekonomik meseleler kadar, siyasal teşkilatlanma meselesini de getiriyor. Demin özetlediğim Paris Anlaşması da bir standart demokrasi formülüdür. Bir antibiyotik formülü gibi. Sanayileşmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, dünyada kendileriyle birlikte entegre olacak ülkelere rejim formülü vermektedirler. Bu bir fevkalade iyi süreçtir. Üzülerek söylüyorum, burada verdiğimiz bütün bilgiler eskimiştir, söylediğimiz kaynaklar da eskimektedir. Düşününüz ki, 10 sene önceki ekonomik düşünceler eskimektedir. Deneyimler eskimektedir. Bu yüksek teknoloji karşısında insan beyninin dahi gelişmesi ya da insanüstü beyinlerin ortaya çıkarılması konusunda ciddi tartışmalar vardır, yeni insanların yaratılması gibi yaratıcılıkla yarış idealleri, iddiaları ortaya çıkmıştır. Dünyadaki bu kadar

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

hızlı değişme içinde siyasetçinin eski birikimlerinden faydalanarak dünyaya çok iyi bakması, dünyayla biraraya gelmesi gerekiyor. Ve biz politikacılar olarak, olmuş bitmişleri bir tarafa bırakarak, kısa bir süremiz kaldığını hesap ederek, neyi nerede üreteceğimize bakmamız gerekir. Onun için, kaynağımız, yine parlamentodur, yine halktır. Halktan benim hiçbir şikayetim olmamıştır 40 yıllık siyasi hayatımda. Yanlışları halk yapmamıştır, Ankara'da bizler yaptık. İster askerler yaptı, ister siviller, ama ihmal halkın değildir, ihmal bizimdir, partilerindir, parlamentonundur, siyaset adamlarınındır, biz aydınlarındır, basınımızınındır. Sorumlulukları paylaşırca kadar elimde bir terazi yok, ama halka verdiğimiz daima doğru ve isabetli olmuştur. 1983 bunalımını bugün ANAP sürdürüyor, bizim sıkıntımız odur. Parlamento sürdürüyor, deminki şikayetimin sebebi odur. Parlamento ve iktidar bugün Türkiye'de sivil topluma geçişin önündeki engeldir. Daha ağır bir tabirle söyleyeyim, çağa yetişmemizin, çağı aşmamızın, çağa yaklaşmamızın önündeki engeldir. Kısa sürede eğer bu parlamentoyu yenileme imkânını elde edemezsek, bu engel sürecektir. Hür seçimi bir ümit gibi görüyorum. Bu nedenlerle bu hür yeni seçimin şartlarının parlamento içinde hazırlanmasından yanayız. Anayasa değişikliği olur vs. Bir süre sonra, yazılı belgelerin değeri azalacak gibi geliyor, öyle iddialar var dünyada. Hattâ devletin etkinliği konusunda tartışma var. Hayek'in söylediği gibi, hiyerarşiyi kısaltmak, bürokrasiyi azaltmak, yazılı belgelerin değerlerini tartışmak gibi konular gerçekten Türkiye'nin de gündemine gelecek.

Dünya bir globalleşmeye, bir evrenselleşmeye, hattâ sınırlar ötesi bir işbirliğine doğru gidebilir. Korkarım ki, yeni hükümranlık konseptleri de ortaya çıkacaktır, yeni devlet tarifleri ortaya çıkacaktır, Türkiye şimdiden bunlara hazırlanmalıdır. Ulusun, sivil toplumun egemenliği altında bir yönetimle gelecekteki gelişmelere hazır olmamızda sonsuz fayda vardır. Ve bu sürenin de iki yılı aşacağını sanmıyorum. O bakımdan, sayın Güzel'in partimiz hakkında eleştirilerine cevap vermiyorum, ama bizim profilimiz Demirel değildir. Demirel'den başka, Doğru Yol üç genel başkan yaşamıştır ve sürdürmüştür siyasi yaşamını. Ve ortadadır ki bizim profilimiz demokratlıktır. Doğru Yol Partisinin temelinde, Demokrat Partiden gelen bir birikim var, bunu yadsımıyoruz biz. Ama ona hep yeni dinamikler kattık. Ve genel başkansız bir parti olmayacağına göre, Yıldırım Avcı, Ahmet Nusret Tuna, ben ve Demirel'le giden çizgi, Doğru Yol Partisini bir kurumsal parti haline getirmiştir. Dilerdim ki ANAP bir muhalefet dönemi yaşasın da kurumsal bir parti ortaya çıkarılsın. Ama çıkarma ümidi yoktur, çünkü profili demokrat değildir.

Demin söylediğim gibi, profili demokratlaştırma kuşkusu, çabası da yoktur. Böyle bir şey olmadığına da bu bina şahittir. Bu binada olup bitenler bir siyasal partiyi parti yapmaz. Ve bir siyasi parti olması mümkün olmayan bir kuruluşun Türkiye'yi yönetmesinden söz edilemez. Sözlerimi bir fıkra ile bitirmek istiyorum: Bir gün Bernard Shaw'a bir çirkin kadın "siz sarhoşsunuz" demiş, o da cevap vermiş: "olabilir madam, ben yarın ayrılıyorum, ama sizin için böyle bir ümit yok."

Teşekkür ederim.

Tartışma

Dr. Nuri Eren

Efendin evvela sayın Eczacıbaşı'na ve Konferan Heyeti'ne bu toplantıyı organize ettikleri için teşekkür ederim. Katılımcılara da benim Türkiye hakkındaki hazinemi bu derece geniş bir şekilde artırdıkları için sonsuz şükranlarımı arz ederim. Benim Birleşmiş Milletlerde uzun tecrübem, Orta Doğu'da komisyon başkanlığı dolayısıyla uluslararası organizasyonlarda strateji organizasyonları ile çok geniş münasebetlerim var. Bu münasebetler dolayısıyla, onların Türkiye hakkında düşündüklerini size kısaca arzetmek istiyorum. Bu hepinizi hayrette bırakacaktır, hepinizde bir tepki uyandıracaktır.

1. Askeri müdahaleler konusunda anlayış şudur; Türkiye'de askerin durumu "unique"tir, anayasa ile kendisine bir vazife verilmiştir ve gerektiği zaman bu vazifeyi yapar. Yaptığı vazife nedir? Şimdiye kadar üç askeri müdahalede, daima demokrasiyi getirmiştir, demokrasi takıldığı zaman, demokrasiyi yeniden harekete geçirmek için bu girişimlerde bulunmuştur.

2. Türkiye, İtalya da dahil olmak üzere, Avrupa'da bütün ülkeler arasında en istrarlı memleketlerden bir tanesidir. Neden? İhtilaller olmuş, hükümetler değişmiş, ama sosyo-ekonomik, sosyo-politik bünyesi değişmemiştir. Onun için de, Türkiye en güçlü, istikrarlı 15 devlet arasında sayılmaktadır.

Teşekkür ederim.

Necdet Uğur

Efendim, konuşmanın başında söyleyecektim, unuttum. Söylemekte yarar gördüğüm için yeniden söz aldım. Sayın Eczacıbaşı yıllar önce,

SIVİL TOPLUMA GEÇİŞ

ben İstanbul'da kamu görevlisi iken bu toplantıları başlatmıştı. O zaman da ele alınan konular Türkiye için yeni konulardı, az tartışılan konulardı. Başka platformlarda tartışılması başınızı derde sokabilirdi. O zaman bu toplantılarda o konular tartışıldı ve zamanla Türkiye'nin rahat tartışılan güncel konuları oldular.

Tekrar böyle bir çalışmaya başlanmasını, üstelik böyle bir konuyla başlanmasını doğru buluyorum. Çünkü sivil toplum sorununun Türkiye'de tartışılmasında, anlaşılmasında ve benimsenmemesinde büyük yarar görüyorum. Ülkemizde sivil toplum oluşmasına katkıda bulunmak, yol açmak, yapılabilecek hizmetlerin en değerlilerindedir. Bu konunun işlenmiş olmasından mutluluk duydum. Bu nedenle kendisini kutlamak istiyorum.

Hasan Celal Güzel

Efendim, ben somut olarak diğer siyasi partilerden bahsedince, satışılmayı hak ettim aslında. Onun için bu itirafımı lütfen kabul buyurunuz. Ama gene de parti gayretim galebe çaldı. Dörtte bir oranında mı, üçte bir oranında mı, bilmem, ama ANAP'lıyım, ANAP'ın Merkez Karar Yönetim Kurulu üyesiyim, bir de ANAP genel başkan adayım, karınca kararınca onun mücadelesi içindeyim. Çok teşekkür ederim, değerli bir bürokrat olduğumu söylediniz. Geçmiş dönemde de aslında politikada beni kullandılar, yararlandılar demek daha doğru tabii. Kullanamadılar, yararlandılar. Belki kullanabilseler yararlanmaya devam ederlerdi demek daha doğru. İki defa bakanlık yaptım. Sayın Uğur gibi çok değerli bir Milli Eğitim Bakanı'nın koltuğunu 1 sene kadar işgal etmek şerefine nail oldum. Bu arada Merkez Karar Yönetim Kurulu üyesiyim 88'den beri, en çok oy alan dördüncü kişiyim. Seçilerek geldim ve ANAP hükümet programını da ben naçizane kaleme aldım. Biraz evvel biraz karikatürize ederek yazdığım şeylerin hepsi benim kalemimden çıktı, eğer suçsa, o itirafı da kabul ettim.

Şimdi burada birşey var tabii efendim, aslında eğer Uğur Mumcu Bey erken ayrılmasaydı ona da söylemek istiyordum, şu anda bulunmadığı için şahıs analizlerine giremem. Zaten son derece de geç oldu üstelik. Onun söylediği konular, bir miktar, daha endirekt olarak sayın Cindoruk, sayın İlkey Sunar, ben biraz daha direkt şekilde ve en çok direkt olarak da galiba Taha Akyol tarafından dile getirildi. Sayın bakanımın fikirleri de biliyorum ki bizden çok değişik değil. Bir müddet önce Cum-

huriyet gazetesinde siyasi katılım konusunda iştirak ettiğimiz, sonra Körfez savaşı çıkınca yayınlanmayan açık oturumda aynı şeyleri paylaşmıştık. Burada tabii uslub meselesi farklı. Ben Uğur Mumcu'nun nelere üzüldüğünü anlıyorum. Dikkat ederseniz Kemalizm, Kemalist konusundan bahsederken, Jakoben aydını Tanzimat başlangıcından başlattım, ama milli mücadele yılları bakımından da bir ayırım yaptım, bu ayırımı da aman sakın "Atatürk'ü tenkit ediyor" şeklinde bir ters izlenime kapılmayın diye de yapmadım. Bütün samimiyetimle yaptım ve hakikaten yepyeni bir devletin kuruluşundaki farklılığı, Sayın Uğur Mumcu'nun da belirttiği gibi dile getirmeye çalıştım. Onların yaptıkları gerçekten büyük bir mücadele idi. Daha sonraki dönemlerdeki bazı problemleri söyledim. Burada niyetim ailemin bir kısmının da eskiden beri mensup olduğu eski CHP yi de tenkit etmek değil, ama artık bunlar tarihe mal olmuştur, hiçbir şekilde alınmadan bunları iyi değerlendirmemiz lazım.

Bakınız, ben kendim şu anda idarecisi olduğum partiyi tenkit ederken hiçbir alınganlık içine girmiyorum. DYP ve SHP'den bahsedip etmemeyi ciddi şekilde, dün akşam düşündüm. Ama ANAP'ın kendime göre müsbet veya menfi düşüncelerini bu kadar acımasız ortaya koymuşken, bir iki fırça darbesi de onlara yapayım dedim, her ne kadar sürçü lisan ettikse de affola. Bu arada Sayın Demirel'den hiç bahsetmedim, bilhasna onu tebarüz ettirmek isterim. Şahsi hiç konuşmadım, iki şahıstan bahsettim, birisi sayın Özal, o da bir konuda icab etti, ikincisi de sayın Doğramacı. Diğerlerinin sayın liderleriyle hiçbir alakası yoktur. O nostalji eskimişlik konusu da sayın Demirel'in şahsıyla ve fizyolojisiyle hiçbir şekilde ilgili değildir. Ama partiyle ilgilidir, çünkü parti bir eski partinin devamıdır, o eski parti de benim ta gençliğimden beri tuttuğum ve oy verdiğim bir parti idi, 1980 öncesinde, onu da söyleyeyim.

Gelelim son olarak Shaw'un fikrasına. Şimdi o fıkra da bir unsur var, sadece güzellik, çirkinlik ve sarhoşluk değil, o hanım biraz yaşlıymış. Efendim onun için o fıkradaki unsurun yer değiştirmesi de muhtemeldir, yani belli olmaz o mesele, zaten benim de ümidim o. ANAP'lı olmaya devam ediyorum. Diyeceksiniz ki bu kadar yerden yere vurdunuz, bir sürü yanlışını söylediniz, e hâlâ niye ANAP'lısınız? Şirket ortağı falan olduğum için değil. Öyle bir baskım olmadığını herkes biliyor, ama ben şöyle düşünüyorum. ANAP'taki bu durum sizin bu fıkra da belirttiğiniz beyefendinin durumu gibi diye ümitleniyoruz hep, yani "bir gün yüzünü yıkar" diye düşünülüyor, bir gün tedbirini alır diye düşünülüyor.

SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

ruz, bir gün bütün işlere sebep olan oligarşik ekipten, kişilerden kurtulur, "onlar anayasadaki, sistemdeki yerlerini alırlar, biz de genç bir ekip olarak geliriz diye düşünüyoruz. Hiçbir partinin sonu da dünya'nın sonu değildir. Tabi bu yeni bir program ve parti demek de değildir.

Bir maruzatımı daha arzedip bitiriyorum konuşmamı. Ben bu sivil toplum işinde çok özendim, belki farketmişsinizdir, malumatfuruşluk falan da yapmaya çalıştım. Bilhassa hoca'ya bakarak, epeyce okudum şu son on günde. Bu konuda yazılmış Türkçe, İngilizce, ne kadar şey varsa getirttim, bu gece hiç yatmadan geldim. Her zaman böyle yapmam, aklımdakileri söylerim. Sorularınızda, 2000 yılında sivil toplum konusunda ne düşünüyorsunuz var, sivil topluma geçişte ne yapmamız gerekiyor var, yazmışsınız, medeni kanun, ceza kanunu, ben de oturdum, onları inceledim. Dolayısıyla hakikaten parti programına benzer bir şey çıktı. Yoksa şu anda parti kurmaya bir niyetim yok, efendim, ama kurarsam hepinizi davet ederim.

Teşekkür ederim.

Nejat Eczacıbaşı

Muhterem arkadaşlar, fevkalâde önemli bir toplantıya tanık olduk, çok güzel ve dolu konuşmalardan da hep yararlandık. Panelist arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyorum, çok vakit vermişler. Tekrar tekrar kendilerine teşekkür ediyorum. Necdet beyin söylediklerinden de çok duygulandım, sağolsunlar. Hepinize sevgi ve saygılar sunuyorum.